

תוכנית אב לעמק הצבאים

שיתוף הציבור בתהליך התכנון והתווית מסגרת לתכנון מפורט

ועד הפעולה למען עמק הצבאים

748815550

תוכנית אב לעמק הצבאים

שיתוף הציבור בתהליך התכנון
והתווית מסגרת לתכנון מפורט

חוברת זו מוקדשת לאדר' יגאל גולדשטיין ז"ל, אשר תרם ממרצו

וכשרונו למען עמק הצבאים.

נהרג בפיגוע בנהריה ספטמבר 2001

כתיבה ומיפוי: צוות התכנון של ועד הפעולה – עמק הצבאים

ערכו: אדר' רז עפרון ואדר' יעל המרמן

עריכה לשונית: מר שלמה ארד

מסמך זה הופק בתמיכת קרן ברכה,

הקרן לסביבה ירוקה,

החברה להגנת הטבע בירושלים,

עמותת "במקום" – מתכננים למען זכויות תכנון,

שתי"ל – הקואליציה לשיתוף הציבור בתכנון.

ירושלים

אלול תשס"ה – ספטמבר 2005

ועד הפעולה של עמק הצבאים:

תושבים בשכונות הקטמונים, גבעת-מרדכי, רסקו, ניות ושכונות נוספות בירושלים

תלמידים ומורים בבתי הספר "קשת" ו"אלונים"

החברה להגנת הטבע

במקום – מתכננים למען זכויות תכנון

שתי"ל – הקואליציה לשיתוף הציבור בתכנון

מהפך

מעין החינוך הדמוקרטי

סנגור קהילתי

אדם טבע ודין

הקשת הדמוקרטית המזרחית

ירושלים בת-קיימא

מגמה ירוקה

אנונימוס

נוח – ארגון הגג של הארגונים לזכויות בעלי-חיים

תודה לכל אלה שלא חסכו מזמנם, נטלו חלק בתהליך התכנון הציבורי והשקיעו בהכנת החוברת. תודה לאלה שעסקו בכתיבה, בהפקת מפות, גרפים וחישובים, בעצות נבונות ובתיקונים. תודה לותיקי וותיקות ועד הפעולה למען עמק הצבאים אשר סללו את הדרך לתהליך התכנון הציבורי במאבקם כנגד תוכניות הבניה בעמק. תודה מיוחדת לחברי צוות התכנון של ועד הפעולה של עמק הצבאים, אשר מתמידים ומגיעים לכל הפגישות, נלחמים על העמק ונחלצים תמיד לעזרה עם חיוך. בלעדיכם כל זה לא היה קורה.

לזכר יגאל גולדשטיין

את יגאל גולדשטיין לא זכיתי להכיר יותר ממספר חודשים, וזכורים לי בעיקר שני מפגשים בהם השתתף.

בשלבם ראשונים של המאבק בתכנית הבינוי לעמק הצבאים, הוקם ועד הפעולה למען העמק, כקואליציה של תושבים (ובראשם תושבי הקטמונים) וארגונים חברתיים וסביבתיים. אחת מפעולותיו הראשונות של ועד זה היתה לארגן יום עיון מרוכז לכל הפעילים והמעוניינים, במטרה להעניק בסיס ידע בהיבטים השונים של הנושא. יום העיון אורגן ורוכז ע"י גיא ארליך מעמותת "מעין החינוך הדמוקרטי, ביחד עם עו"ד בנגי הימן. יגאל גולדשטיין, אדריכל במקצועו, הציג את ההיבטים האדריכליים והתכנוניים של התכנית (תכנית 4967, או תכנית 'פרי-הר'). למרות שמבחינה מקצועית יגאל היה אדריכל מקצועי, בקי בכל רזי המונחים והז'רגון של הברנז'ה – דאג ואף השכיל להציג את התכנית ומשמעויותיה בצורה מקצועית, עניינית, עובדתית ונעדרת כל טון של התלהמות. אך מאידך גיסא הוא לא 'הפציץ' את השומעים בשום מונח זר ואקדמי שלא לצורך. במיוחד התרשמתי מכך שהכין והביא ליום העיון הדמיה תלת-ממדית של התכנית. בהיותי אדם לא מקצועי, דאגתי אמנם לעבור גם על תשריטי התכנית כפי שהוגשו לוועדה, אך היה לי קשה לתאר לעצמי מתוכם כיצד ייראו הדברים בפועל, בשטח, לאחר הבנייה. כך למשל, הדמיה זו היא שהמחישה לי – ואני מניחה שלא רק לי – את המשמעות של 'מסדרון ירוק' ברוחב של כ- 50 מ', העובר בין בתי-מידות בגובה של עד 10 קומות... נוסף לתוכן של ההצגה, כבשה את הלב דרך דיבורו ושיחו של יגאל – אף לא שמץ של התנשאות על בסיס הידע המקצועי והתייחסות מלאה ועניינית לכל שאלה ולכל הערה של המשתתפים. יגאל שידר לנו, לכל אחד מאיתנו, ששאלותינו, דעותינו, הערותינו לתכנית – חשובות ויש להן משקל. אני זוכרת אם הדברים נאמרו במפורש, אבל הם ריחפו באוויר: התכנון והאדריכלות נועדו עבור בני-אדם ולא עבור בניינים או מתכננים...

המפגש השני עם יגאל היה ב-6.8.01, בישיבת הוולקחש"פ שכונסה עקב דרישה להעמיד לדיון באותה ועדה את עצם ההיתר להפוך את הגדרת השטח משטח ציבורי פתוח לאזור בנייה. עד כמה שזכור לי, רובנו לא תלינו תקוות רבות בוועדה ובמה שתחליט. מולנו ניצבו נציגי היוזמים, עו"ד ואדריכל הקשורים בהם ונציגי העירייה שהאינטרסים שלה בבנייה היו ידועים לכולנו. הפעם היה צריך להציג את הדברים במגרש 'עוין' ולעתים אף קצת מאיים... שוב היה זה יגאל שהציג את ההיבטים והטיעונים התכנוניים העומדים בבסיס התנגדותנו. גם הפעם לא דיבר גבוהה-גבוהה, לא זרק מספרים של סעיפי-משנה, ועוד 'איקסים' בלתי-מובנים לכול, אלא הציג את דבריו באותה רוח ועל בסיס אותם עקרונות, שנראה שהיו עבורו גם אמונות. גם משהותקף בבוטות ובקולניות, ע"י נציגי הצד שכנגד – לא הרים את קולו אך גם לא נבהל ולא השתק, ונשאר נאמן לדבריו...

החלטת הוולקחש"פ היתה הפתעה לכולנו. אני בטוחה שלדבריו של יגאל ולאופן שבו הוצגו, היה משקל לא מבוטל בכך. הידיעה שלצידנו עומד איש מקצוע שכזה, כולו יושרה והבנה לאנשים, שאינו נגרף בנקל למאבקי 'אגו' – שימשה לי עידוד – יש עם מי להמשיך – אם זה במאבק בתכנון הרסני או דורסני ואם זה בשותפות בתכנון אחר, מתחשב, הפונה לתושבים.

כעבור כחודש – נפלה המהלומה על כולנו.

מאז אנו ממשיכים. רבים וטובים הולכים עמנו ומסייעים לנו אך יגאל חסר. הלוואי שהוא יודע, שם למעלה, שקיבלנו מנדט להגיש תכנית המשקפת את רצון התושבים... הוא חסר לנו, כתושבים, בדרך הזאת, אך הידע, האמונות והעקרונות שביטא, ממשיכים להאיר את דרכנו.

יהי זכרו ברוך!

מיכל רגב

יגאל גולדשטיין ז"ל

תוכן העניינים

7	רשימת מפות
8	הקדמה - מ"התנגדות" ל"התבעדות"
10	מבוא - הפעולות לשימור ותכנון עמק הצבאים
14	1.0 עמק הצבאים - שטח פתוח ייחודי בלב ירושלים
14	1.1 מצב השטחים הפתוחים בשכונות סביב העמק
21	1.2 המאבק הציבורי למען עמק הצבאים
28	1.3 תפקידה של התקשורת במאבק על עמק הצבאים
30	1.4 יוזמות חינוכיות בעמק הצבאים
38	2.0 תהליך התכנון - בחירת החלופה
38	2.1 שלוש החלופות שסיכמו את סדנת התכנון
41	2.2 סיכום - עקרונות כלליים לתכנון העמק על-פי דפי המשוב
44	2.3 מדוע לא אזור תעסוקה בעמק
48	3.0 מצב קיים - סקר משאבי העמק
49	3.1 מצב תכנוני קיים - טבלת תכנון מאושרות באזור עמק הצבאים. תשס"ה 2005
53	3.2 מתחמים ויחידות נוף בעמק
55	3.3 סקירת משאבים זואולוגיים
59	3.4 סקר בוטני
64	3.5 שבילים, שערים ונקודות-תצפית בעמק
67	3.6 ארכיאולוגיה
69	3.7 נגר ומי-תהום
72	3.8 דפוסי פעילות הציבור בעמק צבאים
74	4.0 קווי הבסיס לתכנית המוצעת
74	4.1 נקודות מנחות לתכנון שעלו מתוך הסקר
75	4.2 אילוצי תכנון
78	5.0 תכנית ועד הפעולה לעמק הצבאים
78	5.1 טבלת ייעודי השטחים בעמק, על-פי חלוקה למתחמי תכנון
86	5.2 טבלת שטחים מסכמת
88	סיכום

רשימת מפות

- מפה מס' 1- החלופה הנבחרת.....43
- מפה מס' 2- מצב סטטוטורי קיים בעמק ובסביבותיו.....52
- מפה מס' 3- חלוקה למתחמים וליחידות נוף.....54
- מפה מס' 4- מארג המזון בעמק.....56
- מפה מס' 5- עדר הצבאים.....58
- מפה מס' 6- חלוקה ליחידות שטח בוטניות.....63
- מפה מס' 7- מפת שבילים ושערים לעמק.....66
- מפה מס' 8- נגר ומי תהום.....71
- מפה מס' 9- חלוקה לייעודי השטח.....86
- מפה מס' 10- תוכנית ועד הפעולה לפארק בעמק הצבאים.....87

הקדמה - מ"התנגדות" ל"התבעדות"

עו"ד ד"ר בנג'י הימן

נכון, אין מלה כזאת – התבעדות – אבל המושג קרם עור וגידים בעמק הצבאים, והנה אחד מתוצריו מונח עתה לפניכם.

ראשית הדברים ביוזמה לבניית שכונת מגורים ומבני תעסוקה בעמק, שהיה ידוע כ"עמק פרי-הר", על-שם החברה שעובדה בעבר את אדמותיו. יוזמה זו עוררה התנגדות נחרצת בקרב מגוון גורמים: תושבי השכונות בקרבת העמק; ארגונים חברתיים, בעיקר אלה שפועלים בקטמונים, ו"ירוקים"; אלה גייסו לעניין אנשי מקצוע אוהדים (ביניהם אדרי' יגאל גולדשטיין ז"ל) וכמובן גם הצבאים – הפרטנרים השקטים, שהפכו לסמל למאבק. יחדיו נוצרה דינמיקה מרשימה שניזונה משכנוע פנימי עמוק בצדקת המטרה, למרות שסיכויי השגתה נראו קלושים. הדינמיקה יצרה הרפכים שונים של פעילים, בהתאם לשלב ולנושא, וביחד מדובר במאות משתתפים.

התמזל מזלנו שבועדה המחוזית לתכנון ובנייה במחוז ירושלים ובלשכת התכנון המחוזית, ישבו אנשים שהיו מוכנים להקשיב ולהשתכנע, לשנות עמדות ועוד יותר מכך לעמוד בלחצים כבדים ולקחת אחריות להחלטה קשה. בראשם: היושב ראש מתי חותה ומתכננת המחוז בינת שוורץ.

מייד לאחר ההחלטה בדבר דחיית התכנית לבינוי בעמק הצבאים, הוחלט בוועד הפעולה על מעבר לתכנון פוזיטיבי. בינת שוורץ פתחה את הדלת של הממסד התכנוני, עודדה את הכנת התכנית ונתנה לתושבים ולוועד הפעולה מעמד בכיר בהליכי התכנון בעמק הצבאים. משמעות הדבר שבכל החלטה שתתקבל, התכנית הזו תהווה נקודת התייחסות. לדאבונו, לא נקודת התייחסות יחידה, שכן ישנן גישות אחרות – בממסד ובקרב בעלי עניין – אשר רואות עדיין בעמק הצבאים מקום ראוי לפיתוח אינטנסיבי.

השקט שבעמק הוא מדומה והמאבק עתיד להתחדש אף בעוצמה מוגברת.

כשתכנית זו תתגשם ותהפוך לחלק אורגני ומובן מאליו של המרקם העירוני, כבר לא יהיה צורך להיאבק על שמירת העמק. הלוואי.

מבוא – הפעולות לשימור ותכנון עמק הצבאים

אדר' רז עפרון

אחד ממאפייניה הייחודיים של ירושלים הוא שילוב הערוצים הטבעיים הפתוחים ברקמת העיר הבנויה. כך התאפשר קיומם של חי בר טבעיים ועשירים בתוך המרקם העירוני.

אחת הדוגמאות לכך היא עמק הצבאים – שטח פתוח טבעי בן כ-220 דונם, השוכן באחד האזורים המרכזיים והמתפתחים ביותר של ירושלים: דרום-מערב העיר, למרגלות כביש בגין וצומת-פת, בין השכונות קטמונים, גבעת-מרדכי ובית וגן. העמק מהווה חלק מרצף הוואדיות הפתוחים החוצים את ירושלים מצפון לדרום.

לאחר ימי המצור על ירושלים, הוחלט להקצות שטחים חקלאיים בתוך תחומי העיר, כדי שיספקו מזון לתושביה. כך הוכרה הקרקע בעמק לקיבוצים מעלה החמישה וקריית ענבים. בעמק ניטעו מטעי נשירים והוקם מפעל האריזה "פרי-הר", ממנו נגזר אחד משמות העמק.

ברבות השנים הפכו רוב הוואדיות בעיר לכבישים ראשיים ובאזור העמק נבנו שכונות חדשות, אצטדיון טדי, אזור תעשייה וקניון מלחה, מתחם הולילנד הענק ועוד. בשנים אלו חלה עלייה מהותית במספר תושבי האזור, עד ליותר מ-60,000 בני-אדם בשכונות המקיפות את העמק (פת, קטמונים, רסקו, גבעת-מרדכי, בית וגן ורמת-שרת).

בסוף שנות ה-90 שונו גם פני העמק: הקיבוצים ייבשו את מטעי התפוחים והשזיפים והחלו לקדם במוסדות התכנון תכנית נרחבת להסבת השטח הפתוח לשטח בנוי, במטרה להקים בו שכונת מגורים יוקרתית בת כ-1,200 יחידות דיור, אזור תעסוקה ומרכז של בנייני ציבור.

אבל שתי עובדות חשובות לא נלקחו בחשבון. האחת: המחסור הגדול בשטחים ציבוריים פתוחים ומפותחים בשכונות המוחלשות שבאזור, נחישות התושבים (בעיקר תושבי הקטמונים למודי המאבקים החברתיים) להיאבק על הסיכוי האחרון לפיתוח שטח ירוק עבור שכונתם בעמק. השנייה: עדר הצבאים ומערכת אקולוגית שלמה, שנלכדו בעמק ואיבדו את המוצא לנחל רפאים, עם סלילתו של כביש בגין (כביש 4) ובניית שכונת מלחה.

ניסיונות שונים ללכוד את הצבאים ולהעבירם למקומות אחרים נחלו כישלון וגרמו למות צבאים רבים. לאחר שנזנחו הניסיונות להעבירם, החל העדר להתאושש ולהסתגל למצבו החדש, לשרוד בעמק ואף להתרבות, תוך התבססות על משאבי הטבע הדלים שמספקת לו סביבתו המצומצמת. כיום חי בעמק עדר צבאים יציב המונה כ-25 פרטים אך גורלו תלוי בגורל העמק.

כך מתקיים בירושלים מצב ייחודי: עמק סגור בלב העיר, מוקף כבישים ושכונות מגורים מכל עבריו, ובתוכו מערכת אקולוגית נדירה שעליה יכולים התושבים והעוברים ושבים לצפות מרחוב גולומב, שהוא כיום אחד מצירי התחבורה הראשיים בעיר.

משקודמה תכנית הבנייה שאיימה לשים קץ למשאב טבע כה נדיר, התרעמו התושבים וחברו אל ארגונים סביבתיים וחברתיים שיצאו ביחד איתם למאבק חסר תקדים להצלת העמק. ועד הפעולה חסר האמצעים, יצא למאבק ארוך ומייגע נגד כוחות הון חזקים אשר זכו לתמיכה גלויה ומוחלטת של עיריית-ירושלים וחלק מגופי התכנון.

אולם בקיץ 2002, כנגד כל הסיכויים וההערכות, השתכנעה הוועדה המחוזית לתכנון ובנייה בהחלטה חסרת תקדים – החליטה לדחות את תכנית הבנייה ולהשאיר את העמק פתוח. אבל למרות זאת ואף על-פי כן, גורמי הנדליין אינם מוותרים. הם ממשיכים לקדם יוזמות בנייה ופיתוח לעמק הצבאים. גם עיריית-ירושלים, מצידה, ממשיכה לתמוך בתכניות אלו באמצעות תכנית המתאר העירונית החדשה הנתונה בימים אלה בשלבי הכנה.

ועד הפעולה הציבורי ממשיך את פעילותו ומייצר תקדימים נוספים – הפעם באמצעות תהליך של תכנון על-ידי הציבור שנערך במהלך השנים האחרונות, במסגרתו נערכו סדנאות תכנון לתושבים, כנסים בשכונות, סקר משאבים מפורט, סיורים ודיונים. במסגרת דמוקרטית זו, שלא היתה כמותה עד היום, גובשה תכנית המבוססת על צורכי התושבים ורצונותיהם.

בחוברת זו מוצגת התכנית לעמק הצבאים, אשר גובשה בתהליך ציבורי שריכוזו צוות התכנון של ועד הפעולה. כרקע לתכנית, כוללת החוברת סקירה קצרה של תהליך בחירת החלופה המתארת לתכנון העמק. תהליך זה נערך בחורף 2003 בסדנת תכנון לתושבים ובשורה של כנסים בשכונות. הפרק השני כולל תיאור מפורט של המצב הקיים בעמק, כפי שעולה מסקר המשאבים של צוות התכנון, המהווה בסיס לתכנית המפורטת. בפרק השלישי מופיעה תכנית הפארק בעמק הצבאים וטבלה פרוגרמטית הנלווית אליה וכוללת תיאור מפורט של ייעודי השטח הנכללים בתכנית הפארק.

חוברת זו מוגשת על-ידי ועד הפעולה במטרה להציג את תכניתו – אך לא פחות מכך – להציג את תהליך התכנון הייחודי אשר הוביל אליה. עם זאת, חשוב להדגיש כי התהליך עדיין לא הסתיים. בימים אלה מציגים מתנדבי ועד הפעולה את התכנית בפני הציבור הרחב, במטרה לאסוף עוד הערות ועוד גיבוי ציבורי לתכנית. בסופו של התהליך ינותחו ההערות וישולבו בתכנית אשר תוגש למוסדות התכנון. תקוותנו היא שתכנית זו תיבחן במוסדות התכנון בכובד הראש הראוי ותאושר.

רשימת חברי צוות התכנון

אליה אנדורן – אדריכלית ומתכננת ערים, תושבת ניות
פרידה אלק – עובדת קהילתית, שתי"ל
חיה בידיני-הרניק – אדריכלית, תושבת נחלאות
עמיר בלבן – התחנה לחקר ציפורי ירושלים, החברה להגנת הטבע
נילי ברוך – מתכננת ערים, "בִּמְקוֹם" – מתכננים למען זכויות תכנון
יעל דורי – אדריכלית נוף, "אדם טבע ודין"
נדב הבר – "מהפך"
יעל המרמן, אדריכלית סניף ירושלים של החברה להגנת הטבע – מרכז צוות התכנון (מ-2005)
נעה הרלינג, מגמה ירוקה
אמאל זועבי – החברה להגנת הטבע
סיד טננבאום – אדריכל, תושב ירושלים
מיכאלה כהן – תושבת קטמונים, מורה בבי"ס דרור
ניצה לרנר – תושבת קטמונים
עופר לרנר – מתכנן, "במקום", מתכננים למען זכויות תכנון
יונה סוסנר – מורה בבי"ס קשת, תושבת עין-כרם
שלומי סרגוסי – סינגור קהילתי
רז עפרון – אדריכל סניף ירושלים של החברה להגנת הטבע – מרכז צוות התכנון (עד 2005)
טלי פיניש – מתכננת סביבתית, סניף ירושלים של החברה להגנת הטבע
גיל פלד – אדריכל, תושב קריית-שמואל
טל פרי – תושבת גבעת-מרדכי
חיים פרנקל – תושב גבעת-מרדכי
אלה צדוק – סטודנטית תושבת גבעת-מרדכי
אורנה צמח – תושבת קטמונים
ישראל קרופל – תושב גבעת-מרדכי
מיכל רגב – תושבת קטמונים
מיכל שוב – סטודנטית, תושבת תל-אביב

מלווים את הצוות בייעוץ מקצועי:

עו"ד בנימין הימן – ד"ר לתכנון ערים, מייצג משפטית את ועד הפעולה
נעמי צור – מנהלת סניף ירושלים של החברה להגנת הטבע
אברהם שקד – רכז שמירת טבע בהרי-יהודה, החברה להגנת הטבע
אסתר סיון – עו"ד, מנכ"ל "בִּמְקוֹם".
אלונה ורדי – מרכזת הקואליציה לשיתוף הציבור בתכנון, שתי"ל
שוני גולדברגר – מתכנן מחוז ירושלים במשרד לאיכות הסביבה
עו"ד איילת בן-עמי – מתכננת, המשרד לאיכות הסביבה
פרופ' אבי שמידע, מכון רותם לחקר צמחי א"י, האוניברסיטה העברית
עריכה לשונית – שלמה ארד

1.0 עמק הצבאים – שטח פתוח ייחודי בלב ירושלים

הצורך החיוני בשטחים פתוחים בירושלים, והנטייה לוותר עליהם לצורכי בנייה ופיתוח, גרמו לדריכות וחשדנות בתודעת הציבור הירושלמי. כל אימת שעולה כוונה לבנות על שטח פתוח, נזעקים תושבי השכונה או האזור ומנסים להעביר את רוע הגזרה. זהו נושא רגיש וטעון, שאינו תכנוני בלבד אלא כרוך בלחצים כלכליים ובמתחים חברתיים ופוליטיים.

עמק הצבאים מבט מצפון

1.1 מצב השטחים הפתוחים בשכונות סביב העמק

כתב: רז עפרון

ערכה: יעל המרמן

לפי דרישת הועדה לשמירה על קרקע חקלאית ושטחים פתוחים שליד המועצה הארצית לתכנון ובניה, בדקה עיריית-ירושלים את מצב השטחים הציבוריים הפתוחים בשכונות הסמוכות לעמק פרי-הר – רמת שרת, רמת דניה, בית וגן, הולילנד, קטמון ב', ה', ח' ו-ט' וגבעת-מרדכי – ובעקבות הבדיקה החליט אגף התכנון להמליץ על אישור תכנית בנייה בעמק, ולשלב בה גם פארק.

הדוח של עיריית-ירושלים התייחס לכל השטחים הצבועים ירוק כקטגוריה אחת. ההבחנה היחידה ביניהם היתה בין "שטח פתוח ציבורי מפותח" לבין "שטח ציבורי פתוח שאינו מפותח". הנתונים המספריים אשר מהם שאב אגף התכנון בעירייה את עמדתו ומסקנותיו, כללו את כל הצבוע בירוק, ללא כל התייחסות ליכולת הציבור ליהנות מאותם שטחים פתוחים או לפוטנציאל הפיתוח העתידי של אותם שטחים לשימוש הציבור.

כך נוצר הפער הגדול בין הסטטיסטיקה לבין המציאות בשטח: אחוז גבוה מבין השצפיים שהוגדרו בעירייה "מפותחים" – נמצאו בפועל במצב של הזנחה חמורה וחוסר נגישות לקהל הרחב בהווה וגם בעתיד.

מצב השטחים הפתוחים בפועל

בשלב הפקדת התכנית וכחכנה לקראת הדיון בהתנגדויות, הכינה החברה להגנת הטבע סקירה על חלק מהשטחים הפתוחים הקיימים בשכונות הסובבות את עמק הצבאים. מיון השטחים הפתוחים נעשה על-פי מספר קריטריונים:

1. שצפיים מוזנחים: שטחים ציבוריים פתוחים בעלי מעמד סטטוטורי, אשר בפועל אינם מפותחים ואינם משמשים את הציבור;
2. שצפיים חסרי פוטנציאל פיתוח: שטחים ציבוריים פתוחים בעלי מעמד סטטוטורי, שלא זו בלבד שאינם מפותחים, אלא שבפועל הם חסרים כל פוטנציאל לפיתוח באופן שישתת את הציבור בעתיד;
3. שטחים פתוחים/סגורים פרטיים: שטחים ירוקים אשר אינם עומדים בפועל לרשות הציבור הרחב;
4. שצפיים "מצטברים": שטחים ציבוריים פתוחים קטנים, שטחי שוליים ו"שאריות תכנון", אשר מוגדרים בעירייה כאילו שהם "מפותחים", אך תפקידם במרחב הציבורי בפועל הוא שונה.

השטחים הפתוחים שנבדקו על-ידי החברה להגנת הטבע, אותרו על-פי מפות הגושים העדכניות שבדו"ח האגף-לתכנון-עיר בעיריית-ירושלים. נבדקו השטחים הפתוחים הגדולים ביותר, שהם המשמעותיים ביותר מבחינת השפעתם על הנתונים הסטטיסטיים שהוצגו בדו"ח העירייה. בפרק זה יוצגו רק דוגמאות לכל קטגוריה.

1. שצפיים מוזנחים:

להלן שטחים ציבוריים פתוחים בעלי מעמד סטטוטורי, אשר אינם מפותחים בפועל ואינם משמשים את הציבור:

נחל היובל: ממערב לשכונת רמת-דניה וממזרח לקריית-יובל;

אזור נרחב זה, המבדיל בין גוש השכונות הנבדקות בדו"ח לבין שכונת קריית-יובל, הוגדר כולו כשטח פתוח ציבורי על-פי תכנית המתאר לאזור בית וגן משנת 1974. על-פי נתוני עיריית-ירושלים, גודל השצפ"פ בוואדי הוא כ- 108 דונם. שמירתו כשצפ"פ היתה חלק מהמדיניות לשמור את העמקים וערוצי הנחלים פתוחים. כיום מפותח החלק התחתון של הגן, הסמוך לרחוב גולומב, כגן ציבורי ומגרשי ספורט, אך רוב שטחו של מעלה הערוץ אינו מפותח וחלקים ניכרים ממנו ננגסו לטובת מתחמי-בנייה ותשתיות

2. שצפ"ס חסרי פוטנציאל פיתוח:

אלה הם שטחים ציבוריים פתוחים בעלי מעמד סטטוטורי, אשר לא זו בלבד שאינם מפותחים, אלא שבפועל הם חסרי כל פוטנציאל לפיתוח באופן שישרת את הציבור בעתיד.

המורדות הדרומיים והמזרחיים של גבעת הולילנד:

שטח בן כ-34 דונם של מדרונות גבעת הולילנד, אשר הוגדר בתכנית 1042 (1974) כשטח ציבורי פתוח והתאפיין עד לשנה האחרונה בנוף סלעי מכוסה בצמחייה ועצי אורן. תכנית 3507'ד' המאושרת לפיתוח מתחם הולילנד, שינתה את ייעוד חלק ניכר מהשטח לבינוי ולכבישים. את השטח שנותר בין המתחם הבנוי לבין כביש הגישה החדש המוליך אליו, הותירה התכנית כשצ"פ. מדרונות אלה כלולים בנתונים הסטטיסטיים של עיריית-ירושלים כשטח ציבורי פתוח, חרף הפגיעה הקשה שנגרמה להם מבחינה נופית ולמרות היותם בלתי-כשירים לשמש את הציבור הרחב. מדרונות אלה ייבנו ברובם בקירות תמך אדירי מימדים, אין אליהם גישה והשיפועים החרिפים אינם מאפשרים את פיתוחם כשטח ציבורי אמיתי.

נחל רקפת ורמת שרת

מורדות כביש בגין

מורדות כביש בגין:

במורדות רמת-שרת ובית וגן לכיוון כביש בגין, יש שטחים המוגדרים כשצ"פ אך אינם כשירים לשמש את הציבור הרחב מחמת שיפועים חריפים וחוסר נגישות.

ערוץ נחל רקפת:

ערוץ נחל רקפת, בקטע שמדרום-מזרח לבית החולים "שערי צדק" ועד עמק הצבאים, הוא אחד השטחים הפתוחים הנרחבים ביותר באזור. הערוץ מבדיל בין שכונת בית-וגן מדרום, לגבעת בית הכרם מצפון, ולאורכו עובר כביש בייט. זהו שטח ציבורי פתוח אשר משמש בפועל כאתר גדול לשפכת פסולת עפר. היכולת לפתח את השטח מוגבלת לפיתוח "שצ"פ עירוני" ולא שכונתי, וזאת בשל התנאים הטופוגרפיים וחוסר הנגישות אליו מן השכונות הסמוכות. כמו כן בערוץ זה מתוכנן לעבור כביש ראשי חדש, כביש מס' 16, אשר ינגוס חלקים נרחבים מהשטח הפתוח.

3. שטחים פתוחים סגורים / פרטיים:

מדובר בשטחים ירוקים אשר אינם עומדים בפועל לרשות הציבור הרחב:

הגן הבוטני-דרום:

העמק בו נמצא הגן הבוטני מופיע כולו במפת השטחים הפתוחים של עיריית-ירושלים כשטח ציבורי פתוח ומפותח – אחד הגדולים באזור – והוא נכלל באזור הסטטיסטי של גבעת-מרדכי. יותר משליש השטח מתוכנן להיבנות ושני השלישים הנותרים יישארו פתוחים ואף יפותחו, אך לא כתחליף לשטח ציבורי פתוח, אלא כגן בוטני, אשר הכניסה אליו כרוכה בתשלום.

שטח מאגר מים בית וגן ("הגיחון"):

שטח של 15.5 דונם במרכז שכונת בית-וגן, מוגדר כשטח פתוח פרטי. בפועל משמש השטח מאגר מים ומכון של חברת "הגיחון", כולו בנוי וסגור בפני הקהל הרחב. אפיונו כשטח פתוח אינו מדויק על-פי כל פרמטר.

מגרש בית"ר:

שטח מגרש הכדורגל שבחלקו הצפוני של נחל רקפת, מדרום לבית החולים שערי-צדק. כמו כל אזור נחל רקפת, מוגדר גם שטח זה כשטח ציבורי פתוח. התכניות מייעדות אותו למתחם יציאה ממנהרת כביש 16 המתוכנן והתחברותו לכביש ביט, וכן לשכונת מגורים נוספת.

4. שצפיים "מצטברים":

שטחים ציבוריים פתוחים קטנים, שטחי-שוליים ו"שאריות תכנון", אשר מוגדרים בעירייה "מפותחים", אך תפקידם בפועל במרחב הציבורי הוא שונה.

פסים ירוקים לאורך צירים ראשיים:

הגדרתם של פסי הירק ופינות הנוי שלאורך צירי תנועה ואיי תנועה מגוונים, כ"שטחים פתוחים ציבוריים", מטעה גם היא. שטחים כגון אלה חסרים למעשה כל פוטנציאל לפיתוח שעשוי לשמש את הציבור. לעומת זאת, הנתונים המצטברים של שטחים אלה מעלה כביכול את אחוז השטח הירוק לתושב באזור.

שאריות תכנון:

חלק לא מבוטל מן השטחים הפתוחים הנמנים במדד הסטטיסטי, הם שטחי שוליים – "קצוות" של תכניות בינוי אשר אין בהם כל פוטנציאל פיתוח כשצ"פ משמעותי עבור הציבור. למשל, שטח המופיע ככתם ירוק בן כ-10 דונם בשוליים הצפוניים של רמת דניה, המוגדר "שצ"פ מפותח".

שאריות תכנון : שצ"פ ברמת דניה

שולי דרך : שצ"פ ליד צומת פת

מעברים ציבוריים:

המעברים הציבוריים בקטמון, שטחם הכולל מגיע ל-7 דונם. הכללתם במסגרת "שטחים ציבוריים פתוחים" חוטאת לאמת, היות שאינם משמשים בפועל כשטחים פתוחים וגם לא כגנים ציבוריים. אלה הם מעברים שכונתיים אשר צריכים להיכלל בקטגוריה אחרת, ביחד עם איי התנועה וקירות התמך.

לסיכום

בפרק זה הובאו דוגמאות אחדות בלבד מן השטחים הפתוחים בשכונות. צירוף ממעיט של סך כול השטח המובא בדוגמאות בפרק זה, מעלה כי קרוב ל- 60% (550 דונם) מן השטחים הציבוריים הפתוחים שחושבו על-ידי אגף תכנון של עיריית-ירושלים, אינם ראויים להיכלל במדד השטחים הציבוריים הפתוחים לנפש בשכונות המצרניות לעמק הצבאים. הבדיקה מוכיחה כי משמעות הנתונים בפועל שונה לחלוטין וכי הבדיקה המספרית של אחוז שצ"פ לנפש בשכונות אלו אינו מבטא את המצב האמיתי בשטח.

קביעת עתידו של שטח פתוח צריכה להיעשות לאחר שהתקיימו התנאים הבאים: בדיקת מקומו של השטח והשתלבותו במערך שטחים עירוני ואזורי; משמעות פיתוח השטח עבור תושבי האזור ומצב השצפיים המשמשים אותם בפועל; בדיקת פוטנציאל השימוש בשטח על-ידי הציבור מבחינת מיקום, נגישות, שיפועים וכו'; סקירת מאפייני השטח הטבעיים והמלאכותיים (חי, צומח, ערכי נוף וכו') וקביעת מאפייניו של הפארק המוצע על-פי מיקומו במערך שלם של שטחים פתוחים (כפארק עירוני, שכונתי, טבעי וכו').

פרמטרים אלה מובילים למסקנה כי עמק הצבאים הוא שטח נדיר באיכויותיו, יחיד במינו מבחינת הפוטנציאל לשמש פארק אזורי עבור תושבי השכונות הסובבות, הדלות בשטחים פתוחים ציבוריים.

העמק מהווה חוליה חשובה ברצועת הפארקים החוצה את ירושלים המערבית, גם במערך העירוני. ניתוק הרצף הפתוח על-ידי בניית שכונה חדשה בעמק – תפגע בעיקרון זה ללא תקנה.

1.2 המאבק הציבורי למען עמק הצבאים

מיכל רגב

במצב הנוכחי של התנהלות מערכת התכנון מעורבות הציבור בתכניות מתאפשרת רק ע"י הגשת התנגדויות. לכן החלה עיקר הפעילות החלה בשלב הפקדת תכנית 'פרי-הר' להתנגדויות, בתחילת שנת 2001.

בצד התנגדויות של יחידים, ובצד נסיונות של היזמים להגיע לפשרות עם חלק מתושבי גבעת מרדכי – ניתנה התנופה העיקרית בשלב זה מצד תושבי הקטמונים וארגונים חברתיים שעבדו עימם: 'המהפך', 'מעין החינוך הדמוקרטי' ועמותת הסינגור הקהילתי. כמו כן נתמך המאבק כבר בשלבים ראשונים ע"י עמותת 'במקום'. המניעים העיקריים היו תחושת העוול והקיפוח – גזילת שטח טבע פתוח אחרון שנשאר בסביבה, לאחר הבינוי המסיבי בהולילנד ובמורדות הולילנד, ובכל אזור הקניון והאצטדיון. הגשת התכנית ע"י הקיבוצים שעיבדו במשך שנים רבות את מטעי פרי-הר – עוד החריפה תחושות אלה.

בתחילת שנת 2001 אורגנה הפגנה גדולה של תושבי הקטמונים, בתמיכת הארגונים החברתיים, במגרש 'אגדי' לשעבר, שמול הכניסה לעמק. ההפגנה כללה גם השתתפות של להקת ה'דג נחש', והשתתפו בה תושבים רבים בעיקר מהקטמונים, שעבורם העמק הוא ממש 'מול העיניים'. באותו זמן נטלו הפעילים התושבים חלק בהסברת העניין ובהבאתו למודעותם של רבים מבין התושבים. מאות תושבים חתמו על התנגדות לתכנית, לאחר שהבינו מה עומד להיבנות כאן במקום הריאה הירוקה שלפניהם. אצל רבים נבעה ההתנגדות הן מהרצון לשמור על מקום ירוק, שאפשר לטייל בו ברגל בשבת (רבים מהתושבים אינם בעלי רכב, או שאינם נוסעים בשבת), ולא פחות – מתחושות שנעשה כאן עוול חברתי סביבתי.

יפה אדרי היא תושבת הקטמונים ופעילה בעמותת 'מעין החינוך הדמוקרטי'. עוד לפני הפקדת התכנית להתנגדויות פקדה את העמק מדי שבת בשבתו, בחברת בני משפחתה, והסבירה למבקרים בו את חשיבות השמירה על המקום והמאבק כנגד תכנית הבינוי בו. דבריה משקפים היטב את המניעים למעורבותה כתושבת הקטמונים:

יפה אדרי, תושבת הקטמונים (קולות מהקטמונים, עמ' 160): "פעם בשבוע אנחנו לא סוחבים סלים. אנחנו מיישרים את הגב, ורוצים ללכת לראות צבאים ולנשום טבע. הטבע – מה שטוב בו, זה שהוא לא עושה אפליה... הטבע שליד הקטמונים לא פחות טבעי מהטבע ליד רחביה ובית הכרם... זה כל היופי שבטבע שליד הבית: כולנו שווים. עכשיו רוצים לקחת לנו את הדבר היחיד שהיינו בו ככל האדם. אנחנו, לעומת אחרים, החלטנו להרים את הראש..

יפה ממשיכה ומספרת על מקורות כוחה וגם על השפעת המאבק על תחושותיה (שם, עמ' 161): "את האנרגיה אני מקבלת מלימודי במעין החינוך הדמוקרטי... כבר אחרי כמה שיעורים, הרגשתי איך נוצרת בתוכי אישה חזקה, אישה חדשה שמאמינה בעצמה ובכוח שלה לשנות דברים... אני חושבת שעכשיו התושבים ערים יותר למצב ומודעים ליכולת שלהם להשפיע... יש

התעוררות של התושבים למען עצמם. למשל אני, שמוכנה עכשיו להילחם על ריאה ירוקה ולצאת מדל"ת אמותיי ולעשות משהו... גם ממעמדי אני יכולה להילחם, גם לי מגיעה איכות חיים.

מתוך ראיון עם יפה 9.3.01:

"לא רק לקיבוצים מגיע להיות קרוב לטבע. גם לנו מגיע לראות ירוק מול העיניים, אנחנו רוצים ללכת בשבת ולראות את הצבאים. אנחנו לא רוצים שיחסלו לנו את הריאה הירוקה הזאת וימלאו אותה בעוד גושי בניינים. קוביות בטון יש לנו מספיק מול העיניים. בשכונה הזו הכל כמעט אפור, ישן ומפויח. אין כאן טיפת ירק או בע"ח. אנשים חיים כאן כאילו זה מקום של בינתיים... אבל בשביל הרבה מהם המקום הזה הוא... לפעמים כל החיים, מהלידה ועד המוות. אז אם אנו מבליים פה עשרות שנים מחיינו, למה אין לנו זכות לנשום אוויר נקי, לשמוע ציפורים ולראות ירוק בעיניים?"

עליית המודעות לצורך בצדק חברתי סביבתי, ולצורך במעורבות נבעה מפעילותם של הארגונים החברתיים שפעלו בשכונה, והיא משתקפת גם בדבריהם של פעילים נוספים:

מידה הרוש הגיעה לפעילות במאבק על עמק הצבאים דרך פעילותה בעמותת מהפך: (קולות מהקטמונים, עמ' 226)

"החלטנו כמה הורים לשתף איתם פעולה ובמשך הזמן נבחרנו לצוות ההיגוי של מהפך.... יש המון הורים בשכונה, שנעזרים במהפך בנושאים של תלמידים, בעיקר... הם עושים זאת בשיתוף עם "סינגור קהילתי". בסה"כ יש כ- 40 הורים פעילים... התחלנו עם הנושא של עמק הצבאים. התארגנו כל התושבים יחד עם מהפך וארגונים נוספים, עשינו חלוקת עבודה. מהפך טיפל בנושא הפרוצדורלי של ארגון ההפגנה, רשיונות מהמשטרה וחלוקת פליירים.... מהפך נתן לי את כל המעורבות בשכונה. פתאום אני מרגישה לא רק כתושבת השכונה, אלא שייכת או מעורבת... יש לי מה לתרום לשכונה..."

ציון אלביליה, תושב השכונה, נשוי ואב לחמישה הצטרף למאבק בעקבות פעילותו בעמותת "מעין החינוך הדמוקרטי":

ציון מספר (קולות מהקטמונים עמ' 214 – 215):

חבר סיפר לי שיש עמותה של סטודנטים, מעין החינוך הדמוקרטי שמלמדים מחשבים תמורת סכום סמלי. באתי לחוג... עד שהפכתי בעצמי ללוחם של מלחמות העמותה... בעזרת הפעילות שלנו בעמותת מעין החינוך הדמוקרטי גייסנו את כל הכוחות שלנו בקטע של עמק פרי הר, עמק הקטמונים. זה גזל את כל הזמן. הצלחנו לדחות את הבנייה בכמה שנים, הגשנו התנגדויות, עשינו הרבה פעילויות בשכונה בנושא הזה... עמותת מעין החינוך הדמוקרטי ועמותת מהפך עוזרות בגיבוש הפעילות בקטמונים, גיא ארליך מגייס הרבה סטודנטים ובעלי מקצועות חופשיים בהתנדבות כדי לקדם פעילויות בשכונה... הסטודנטים של מהפך מתגייסים לפעילויות שונות – למשל, בהפגנות על עמק פרי הר הם החתימו אנשים על עצומות, הסבירו..."

המאבק על עמק הצבאים השתלב במאבק הכללי על הקרקעות שניהלו באותה תקופה הקשת הדמוקרטית המזרחית וארגונים נוספים...

השילוב של צבאים בסכנה, של שימוש בקרקע חקלאית לבנייה והריסת הריאה הירוקה של השכונה, שכבר חסרים בה "שטחים ירוקים", (על פי התקן) יצר את החיבור בין התושבים ובין

ארגונים חברתיים וירוקים. סיפורים נוספים של תושבים ממחישים את נקודות המוצא השונות, אך מוכיחים כי אצל כולם, כפרטים, היה שילוב של מניעים 'ירוקים' – הרצון לשמור על 'חלקת אלוהים קטנה' של טבע, על ריאח ירוקה בתוך האזור הצפוף, עם צורך להיאבק למען צדק חברתי סביבתי.

אלה גאולה, תושבת קטמון א' (גוננים) מספרת:

אצלי התחבר העניין לעובדה שנולדתי וגדלתי במושב, בהרי יהודה, ולכן הירוק והטבע מאוד מאוד חשובים לי. הם קשורים בגעגועים לאותה תקופה שהייתה וחלפה. מכאן החלה גם להתפתח בי האהבה לצילום. אחרי שבלימודי האמנות עסקתי בציור – עברתי לצילום, ותיעדתי את העמק ואת המאבק בשלבי השונים. מאידך – העובדה שחבריי ללמודים בביה"ס היסודי היו תושבי אותם קיבוצים שבהם נאבקנו על השטח – יצריה אצלי קושי. לא הרגשתי שום רצון להיאבק בהם כבני אדם...

מנגד קומם אותי היחס הפטרוני כלפינו מצד העירייה, מצד כרישי הנדל"ן וגם, צריך להודות, מצד היזמים. הדבר בהחלט 'הדליק' אותי, והשפיע על מעורבותי במאבק... הביקורים התכופים בעמק בכל אותן שנים העניקו לי המון: מצאתי בי כוח לטייל לבד, להתמודד עם דברים, אהבתי לעקוב אחר השינויים החלים בשטח, וכן – לעקוב ולתעד בצילומי את 'יחסי האדם והשטח': פה – סולם שהוצב ע"י מישוה, אולי כדי למסוק זיתים, שם – בגדים שנתלו על עץ... היה כיף לעקוב אחר מה שקורה בעמק. היה משהו מסתורי בדרך שבה הטבע צומח ומתגבר על מה שחולל בו האדם..."

מיכל רגב, תושבת קטמון ט', הגישה לוועדת התכנון התנגדות פרטית לתכנית: מנסיון לגבי שתי תכניות קודמות למדתי שעדיף להגיש התנגדות פרטית, ואם אפשר – לא להסתפק בחתימה על התנגדות סטנדרטית. הדבר הבטיח לי שאהיה מוזמנת אישית לכל דיון שיערך בוועדה. מאידך – הדבר חייב אותי 'לעשות שיעורי בית' וללמוד היטב את התכנית על פרטיה, כולל התקנות והשרטוטים המצורפים. למדתי להבין שהידע וההבנה של פרטי התכנית הם כלי מאבק חשוב ביותר שלי, כאזרחית וכתושבת בהופעתי מול מקבלי ההחלטות, בין אם הם בעלי המקצוע ובין אם הם ממונים מסיבות פוליטיות. יחד עם זאת, כפי שהתרענו כבר לא פעם: עצם קיום הישיבות רק לפני הצהריים, בימים א' – ה' מגביל מאוד את יכולתם של תושבים, בעיקר שכירים קשי יום, להשתתף בדיונים אלה.

עד 5.3.01 תום המועד להגשת ההתנגדויות הוגשו סה"כ קרוב ל-1000 התנגדויות.

בינתיים התגבשה קואליציה של תושבי השכונה ושל ארגונים אלה למאבק סביבתי וחברתי לבלימת התכנית. ועד הפעולה להצלת העמק, כקואליציה של תושבים וארגונים החל לפעול בשטח.

ועד הפעולה מורכב מתושבי הקטמונים, תושבים משכונות סמוכות ומנציגי ארגונים שונים, שבראשם בלטה והובילה בשלב המאבק פעילות עמותת מעיין החינוך הדמוקרטי, וגיא ארליך שבראשה. את התושבים ייצג עו"ד בנימין היימן מארגון "במקום". התושבים ונציגי ארגונים נקטו בפעולות מחאה שונות כגון: קיום הפגנות והחתמת התושבים על התנגדות לתכנית, הקמת לובי

שיפעל בוועדות השונות, ארגון פעילויות והדרכות, לקבוצות ילדים, בני נוער ולמבוגרים בענייני סביבה חברה הקשורים לעמק. תושבי השכונה מלכה אבירם, יפה אדרי, ציון אלביליה, ראובן מזרחי, ראובן אברג'יל ורבים וטובים נוספים. שחלקם פעלו כבר במסגרת הארגונים האמורים וחלקם הצטרפו כיחידים לוועד הפעולה – התנדבו לעבודה נמרצת, ביידוע ובהעלאת המודעות לנושא. מאות תושבים מהקטמונים חתמו על התנגדויות לתכנית, ולקחו חלק בהפגנות. מעבר למחאה – התחדדה המודעות של המתנגדים לנכסי הטבע הנמצאים בסכנה – ובראשם עדר הצבאים. כאן הצטרפו, בקואליציה, גם תושבים וארגונים נוספים, בראשם החברה להגנת הטבע, וביניהם 'תנו לחיות לחיות', מגמה ירוקה, פעולה ירוקה ועוד כל הצדדים הרגישו שמדובר כאן לא רק בנוק לשכונה בודדת, אלא בעניין שחשוב לכל השכונות שבסביבה, ולעיר כולה; זאת - ברמה העירונית והמעשית כאחד.

גם בנושא של העמקת הידע בהיבטים השונים של התכנית והמאבק בה תרמו הארגונים החברתיים, בעיקר "מעין החינוך הדמוקרטי" ועמותת 'במקום', ובראשם – גיא ארליך הבלתי נלאה, תרומה חשובה, כאשר יזמו וקיימו, בתקופת ההפקדה, יום עיון מרוכז לפעילים, בשיתוף עם הקשת הדמוקרטית המזרחית והחברה להגנת הטבע. מתוך הכרת החשיבות של הידע העובדתי ככלי במאבק ניתנו סקירות רקע על ההיבטים התכנוניים, האקולוגיים והמשפטיים הנוגעים לעמק ולתכנית.

במשך כ- 5 שעות של אחי"צ והערב, קיבלו המשתתפים מידע ורקע בהיבטים השונים הרלבנטיים למאבק: מאבק הקרקעות, המצב התכנוני בעמק, נושא השטחים הפתוחים, הטבע בעמק ועוד. עו"ד בנגי היימן, שילב ידע בתכנון עם מקצועיות משפטית כשהציג את ההיבטים הפורמליים והתכנוניים, יגאל גולדשטיין המנוח, הסביר במלים שוות לכל נפש, ובעזרת שרטוטים והדמיות, את משמעות הבנייה המתוכננת, ועמיר בלבן יב"א –הקסים בסרט ובסיפורים שהמחישו על מה כל כך חשוב לשמור, עשרות התושבים שמעו את הדברים ושאלו שאלות. מעבר למידע החשוב היה גם מסר עקרוני: כשנאבקים על משהו, חשוב להכיר את הנושא על בוריו. הלהט הרגשי והאיכפתיות חשובים – אך הגיבוי בידע ובהבנה אמיתית על מה אנו נאבקים – הוא שנותן כוח חשוב למאבק מול רשויות, כרישי נדל"ן ובעלי עוצמה פוליטית או כלכלית למיניהם.

כנס תושבים בשכונות- (כנס בגבעת מרדכי)

החתמות תושבים ליד העמק

אפריל 2001: פסח התשס"א: בשיתוף עם 'פעולה ירוקה' הוקם ה'טיפי' - אוהל מחאה והסברה שהוצב בפתח הכניסה לעמק. האוהל אויש לאורך כל החג וחול המועד, מאות אנשים טיילו, קיבלו הסברים, וקרוב ל- 200 אנשים חתמו על תמיכתם במאבק. כמו כן התגייסו כמה תושבים משכונות סמוכות, ומכאן והלאה - נטלו חלק מכריע בפעילות.

אחת התרומות הבולטות ביותר של הטיפי הייתה הצטרפותה של נני - נעמה כהן. ההישגים שהושגו עד כה במאבק למען העמק הם תוצאה של שילוב כוחות בין יחידים וארגונים שונים, ולכל אדם וארגון הייתה תרומה חשובה וחיונית. למרות זאת, אי אפשר שלא לציין את שמה ואת פעילותה הייחודית של נני.

מרגע שהצטרפה לוועד הפעולה - הפכה ל'דינמו' אמיתי. פעילותה האינטנסיבית לאורך כל תקופת המאבק, במשך כשנה וחצי היא דוגמה יוצאת מן הכלל למה שהצליחה תושבת יחידה ליזום, להניע, להוביל ולהוציא אל הפועל. נני מצאה את הדרך להגיע כמעט לכל חבר וחברה במועצת העיר, דאגה לארגון עבורם, בשיתוף פעולה מלא ואינטנסיבי של עמיר בלבן 'סיורי אח"ס' ממונעים אל ליבו ואל פינותיו הקסומות והנחבאות של העמק. יזמה ועמדה בראש 'ערב עיון והסברה' לחברי מועצת העיר, ואף השיגה (בעזרת הארגונים התומכים וקשרים שיצרה בעירייה) את אולם מועצת העיר לצורך ערב זה. בנוסף - יזמה הצבת דוכני הסברה והחתמה במקומות שונים בעיר, בפתח קניונים, בכל מקום ושעה שבה עוברים במקום אזרחים רבים. כל זאת - מתוך האמונה שהעמק, מעבר לחשיבותו עבור תושבי השכונות הסמוכות, הוא נכס עירוני, וראוי לגייס למאבק עבורו את תושבי העיר בכלל. במקביל הניעה את כל התושבים השותפים - לעמוד בדוכנים, לערוך סיורי הסברה קבועים בעמק, מה שכינינו מאוחר יותר 'משמר העמק'. אולי בזכות היותה מבית דתי - מצאה דרך ללבבות רבני שכונות, גייסה גם אותם לתמיכה במאבק. כל זה לווה בדפי הסברה יפהפיים, פרי הצירוף הייחודי של יצירתיות, כשרונות כתיבה, גרפיקה ושליטה במחשב. בסוף שנת 2002 פרשה נני מהפעילות, מסיבות אישיות. מי שהכירו את פעילותה עדיין מקווים שנוכח לראותה שבה ומצטרפת אלינו, ולו כדי ליהנות מהעמק במיטבו.

פעילות התושבים באותם חודשים כללה:

- פגישות עם כל מקבלי ההחלטות: חברי מועצת העיר, ועדות התכנון המקומית והמחוזית, אנשי המשרד לאיכות הסביבה ועוד.
 - דוכני הסברה והחתמה במטרה לעורר מודעות אצל תושבים נוספים - מסביב לעמק, ממול לעמק, בשכונות הסובבות, ובמקומות נוספים, גיוס תמיכה של רבנים
 - סיורי הסברה ו'שמירת טבע' מדי שבת בשבתו, במשמרות של שעתיים-שלוש. בסיורים אלה חולקו למבקרים ועוברים בעמק דפי הסברה על העמק וייחודו ועל המאבק, וכן - הודרכו המבקרים בכללי התנהגות לצמצום הפגיעה בעדר הצבאים. יש לציין את ההיענות היפה של רוב האנשים לבקשות להימנע משימוש ברכבי שטח, משחרור כלבים באזורים הרגישים וכו'.
 - כמו כן הועלתה הדרישה לקיים דיון מוקדם בוולקחש"פ, בסוגיית ההצדקה לשינוי יעד השטח משצ"פ לשימושים אחרים, ולבדוק את זכויות הקיבוצים בקרקע
- 5.8.01:** בעקבות הדיון בוולקחש"פ העבירה הוועדה לעיריית ירושלים דרישה לבדוק ולהציג את מצב השטחים הציבוריים בסביבה ובעיר, לפני התחלת הדיון בהתנגדויות.

בסתיו 2001 הציג צוות מהנדס העיר בישיבת מועצת העירייה, נתונים מספריים על מצב השטחים הפתוחים, שהצביעו, לטענת המציגים, על עמידה בתקן הנדרש. אך בבדיקה מפורטת של השטחים שהוצגו, שנעשתה ע"י מר רז עפרון, אדריכל החברה להגנת הטבע ואורי בר-שיש, והוצגה, בישיבה נוספת, הוכח שחלק ניכר מהשטחים שהוצגו הם מעברים, איי תנועה ושטחים נוספים שאי אפשר להשתמש בהם כשצ"פים.

לקראת הדיונים בוועדה המקומית הוזמנו כל חברי מועצת העיר למפגש מידע מפורט שהוכן ע"י הפעילים, בראשות נני. למרבה הצער הגיעו 4 מתוך 31 חברי מועצה שהוזמנו...

פעילויות נוספות נעשו עם תלמידים בבתי ספר – הן אלה הגובלים בעמק והן בתי ספר נוספים מהסביבה, יצוינו בעיקר בתי הספר "אלונים" ו"קשת", שעשו גם מספר פעולות משותפות. ילדי ביה"ס "קשת" אף הכינו חוברת 'מאבק', הגישו אותה למהנדס העיר, והוזמנו לפגישה עימו.

מיכאלה כהן, תושבת קטמון ט', שביתה משקיף אל העמק, מצאה עצמה מעורבת במאבק בשני כובעים, וכך היא מספרת:

התחלתי לטייל עם משפחתי בעמק ברגע שהוסרו גדרותיו וניתן היה לטייל בו. עד אז הייתי רואה מולי גדר, אך נהגתי לצפות, לעקוב ולראות את חילופי העונות במטע. את הצבאים גיליתי מטיילים במורדות הולילנד, ולאורך כל הדרך מעין יעל. כשילדיי היו קטנים נהגנו לטייל במורדות אלה, ובשדה שלמרגלותיהם, ערכנו פיקניקים משפחתיים בצל הזיתים, ושיעורי הבוטניקה שנתתי לילדיי מונחים בתמונות משפחתיות ('אתה רואה, חובב, איך הרקפת צומחת מתחת לסלע?...'). כמורה לטבע ולמדעים – יש לי עניין מיוחד בדברים... יחד עם תלמידי ביה"ס "קשת" היו תלמידינו מעורבים בשלבים שונים של המאבק: חילקנו עלוני הסברה בהפגנות שנערכו בשכונה, התלמידים ערכו תצפיות מסודרות, וכן – שותפו בסקר ומילאו שאלונים. עבור תלמידים בעלי צרכים מיוחדים זו חוויה חשובה במיוחד, התורמת לבטחונם, לכבודם ולדימויים העצמיים – היותם שותפים ששואלים לדעתם, ואחראים למקום, מה שהתבטא גם בפעולות של תחזוקה, ניקוי מענפים יבשים ועוד. המשכתי להיות מעורבת, ועדיין אני מרגישה אחריות ומעורבות, אם כי לא תמיד באותה אינטנסיביות. זאת – בגלל החשיבות של 'העניין הירוק', של הצורך להמשיך ולשמור על 'חלקת אלהים הקטנה', שהיא היחידה שנותרה כאן. לאחר הבינוי בהולילנד ומורדותיו.

ינואר 2002: בישיבה הראשונה של ועדת המשנה להתנגדויות הוצגו עיקרי ההתנגדויות לתכנית, הן ע"י מתנגדים פרטיים, והן ע"י נציגי הארגונים השונים. זאת, בהשתתפות עשרות תושבים, נוסף על נציגי הארגונים השונים. מספר מצומצם של תושבים ונציגים השתתף גם בישיבה השנייה, שיוחדה ברובה לדברי המשיבים, אך ניתן בה גם זמן מצומצם לתגובות מתנגדים.

התושבים הפעילים השתלבו גם, במקביל בסדרת מפגשים של שיתוף התושבים בתכנון תכנית המתאר העירונית, שהחלה בפברואר 2002, בחסות ארגון המתנ"סים, היבטים שונים של הנושא והסוגיות הקשורות בו, הועלו ע"י התושבים בשלושת המושבים העירוניים, בעיקר במפגש השני, ב-12.5.02: שבו עסק מושב השטחים הפתוחים – באופן עירוני, בסוגיית עמק הצבאים, ונתן למעשה גיבוי ותמיכה מסיביים לפעילים, גם מצד תושבים בשכונות מרוחקות מהעמק. כמו כן הועלה נושא העמק בדיון שכונתי שתכנית המתאר (מסמך מס' 3) שנערך במינהל הקהילתי קטמון

ח' וט'. במפגש, בו השתתפו עשרות תושבים מהשכונה, הובעה ג"כ דרישה ברורה – להשאיר את עמק הצבאים כשטח ציבורי פתוח, תוך שמירת נכסי הטבע שבו.

אורגן הפנינג הפגנתי שבו הפכנו את כיכר ספרא לשטח הציבורי הפתוח האחרון שנותר, בזמן ישיבה של מועצת העיר שעסקה, בין השאר, בסוגיה זו.

ב-12.6.02 פירסמה ועדת המשנה את החלטתה לדחות את תכנית 4967, תוך שהיא מאמצת עיקרים חשובים מתוך טיעוני ההתנגדות, בדבר זכותם של התושבים להשארת השטח כשטח פתוח.

עיריית ירושלים עירערה על הדחייה, ובסוף אוקטובר 2002 נערך דיון חוזר, במליאת הוועדה המחוזית, ובו אישרה הוועדה את ההחלטה הקודמת, אך הביעה התייחסות חיובית להקמת אזור תעסוקה ומסחר בקטע המערבי של העמק, לאורך כביש בגין. מאידך אישרה הוועדה הגשת תכנית לעמק הצבאים ע"י צוות של ועד הפעולה, תכנית שתיערך בשיתוף עם התושבים. נוסף על מסלול המאבק וההתנגדות קיבלו התושבים, בהחלטת הוועדה המחוזית מאוקטובר 2002, אפשרות לפעול גם כשותפים בתכנון. פעילות זו הנמשכת עד היום, מתוארת בנפרד. מטבע הדברים – לא כל התושבים משתתפים בשני מסלולי הפעילות באותה מידה. יחד עם זאת – יש לצפות לצורך בחידוש שלב המאבק, והלקחים מהמאבק שתואר – יוכלו לעזור מאוד גם בעתיד.

סיכום ביניים: מחד – ההישג במאבק חלקי וזמני, בראש וראשונה בגלל תכנית אזור התעסוקה בחלק המערבי של העמק, ולכן איננו יכולים 'לנוח על זרי דפנה', למרות כל השבחים והעיטורים שזכינו להם,

מאידך – זכינו שהמאבק יעלה את הידע ואת המודעות של תושבים ושל הציבור, על שכבותיו השונות, לחשיבות שטחים פתוחים בכלל, ועמק הצבאים בעיקר, את הנכונות – לטייל בעמק תוך שמירת כללי התנהגות מתאימים, וכן – את מספר התושבים המעוניינים ומוכנים להיות מעורבים בתכנון, ברמות מעורבות שונות.

מפגש צוות התכנון – הכנת חלופות

1.3 תפקידה של התקשורת במאבק על עמק הצבאים

עמיר בלבן

אזכורים ראשונים לעמק

עמק הצבאים הופיע בכתורות העיתונות המקומית תוך כדי סלילת כביש בגין, בסוף שנות השמונים. העמק צוין בשמו הקודם – עמק פרי-הר – בעקבות הפגיעה בצבאים במהלך העבודות ודריסת צבאים בכביש בגין. הכתבות שהתפרסמו באותה תקופה תיארו את דריסת הצבאים ואת ניסיונות ההעתקה של שאר הצבאים לגן החיות התנכי.

מאבק עם סיפור ודמויות

עם תחילת המאבק על העמק, התברר עד מהרה כי סיפור שכולל משולש דמויות חזק, יהפוך לסיפור תקשורתי מעניין שיוכל לעזור לוועד הפעולה במשימתו העיקרית – ביטול תכניות הבנייה בעמק.

בסיפור לקחו חלק חיית בר מוגנת בעלת משמעות תרבותית ומראה שובה-לב, תושבים מקופחים שגרים בשכנות לעמק וכרישי נדלן בעלי עוצמה.

הפעילות התקשורתית התבססה על יצירת סיפור-מסגרת ברור וקליט שיוכל לעבור את "שער העורכים" – השער בו יושבות הדמויות הראשיות של העיתונות והמדיה האלקטרונית וקובעות מה יודפס ומה ישודר. גיבוש הסיפור ושחרור פרקי המשנה במהלך המאבק, נעשה בתיאום עם כל הגופים שלקחו חלק בשלבי המאבק השונים.

ציר העמק והצבאים וציר התושבים ומהלכי המאבק

ציר העמק והצבאים כלל בשלבים הראשונים שינוי בדימוי העמק ומיצובו, מעמק מוזנח ושכוח-אל לאתר טבע עירוני מרכזי בעיר. שמו של העמק הוסב מ"עמק פרי-הר" – שמו המסחרי של העמק – לשם הקליט: "עמק הצבאים". תיעוד הצבאים ואורחות חייהם בצילומים ובסרטי וידאו, יצרו מאגר תמונות ותוכן רב שאפשר אספקת חומרי גלם שוטפים בכל עונות השנה לאורך כל שנות המאבק.

סיפור העמק השתלב גם בתהליך ארצי שהובילה הקשת הדמוקרטית המזרחית בנושא הזכויות על קרקע ציבורית. סיפור העמק השתלב במסגרת הכללית ושימש מקרה-בוחן מוחשי. סיפורם של תושבי קטמון השתלב במסגרת הכללית והשלים פן עירוני של מאבק העוסק בצדק חברתי. שכונת קטמון ודימויה הציבורי סייעו ביצירת סיפור מעניין בו שכונת מצוקה נאבקת על איכות חיים ועל הזכות ליהנות מן הטבע ליד הבית.

עוצמת השותפות

מעל שמונה גופים שונים לקחו חלק בוועד הפעולה במהלך המאבק, כשלתרשותם עמדו קשרים אישיים ומנגנוני דוברות ברמות שונות. בשלבי המאבק הקריטיים, בשבועות שלפני ההכרעות בוועדות השונות, נעשה תיאום מלא בין הגופים השונים וחולקו ביניהם גזרות תקשורת. כתוצאה מתיאום זה נפתחה חזית חשיפה רחבה בערוצי התקשורת הכתובה והמשודרת. הביטוי לשיתוף

הפעולה היה הופעה תדירה של סיפור העמק במדורי החדשות, במוספים ובמדורים המתמחים, כגון: כלכלה, נדלן, משפט וכד'.

לובי

המנוף התקשורתי שימש כלי נוח לנציגת הוועד, נעמה כהן, שעסקה במהלך המאבק בפעילות לובי בעירייה ומול מקבלי ההחלטות בוועדות. ההתייחסות התקשורתית לעמק קנתה זמן ויכולת השפעה חלקית של הוועד על נציגי הוועדות.

סיכום

לחשיפה התקשורתית היה תפקיד חשוב במאבק. תשומת הלב שהוקדשה לנושא גרמה לכך שכל החלטה שנתקבלה במוסדות התכנון נעשתה תוך ידיעה ברורה שיש לציבור עניין רב בנושא. עמק הצבאים הפך עם השנים למושג מוכר ולתקדים, בעיקר בזכות היקף הידיעות והעניין שהסיפור יצר בציבור. תפקידו של הצבי ותפקיד התושבים בסיפור, היה ועודנו מרכיב מרכזי בפיתוח העמק כאתר טבע עירוני מרכזי בירושלים.

החלטת השכנים: עמק הצבאים יישאר ברובו ירוק

בסקרים שנערכו בין תושבי המקום התברר כי רובם מעוניינים שהעמק יישאר ירוק. רבים מהתושבים גם רצו שבחלק מהשטח יוקם פארק ציבורי. על בסיס סקרים אלו הוצעו כמה חלופות, ששיקפו את רצון הציבור. החלופה שנבחרה לבסוף, ברוב של 75 אחוז מהבוחרים, היתה זו שכללה את ההיקף הגדול ביותר של שטחים טבעיים.

לדברי עמיר בלבן מהחברה להגנת הטבע, "מדובר רק בתחילת המאבק", וזאת משום שמדובר בעיר אורז שטרית ומתכננת המחוז, הניעו בעבר את רצונם להקצות שטחים רבים בעמק לתעסוקה ולמבני ציבור. המתכננים מצפים לשמור את תגובות התושבים לתוכנית המוצעת, והם עדיין מתלבטים באשר לאופן קידומה, הן מבחינה סטטוטורית והן הציבורית.

מהעירייה נמסר כי מהגרא את התוכנית של ועד ימשיכו לקדם את תכנון המחוז ולשכת התכנון המחוזית המיתאר החדשה ורה המחוזית בעניין.

תושבי השכונות הסמוכות גיבשו תוכנית המציעה שטח טבעי ופארק ציבורי. הירוקים עוד לא רגועים

ועד הפעולה להצלת עמק הצבאים הציג השבוע בכנס ציבורי את התוכנית שנבחרה לפיתוח עמק פרייז (עמק הצבאים). התוכנית נבחרה ופותחה בתהליך ממושך, שלקחו בו חלק תושבי השכונות הסמוכות – קטמון, גבעתי מרכזי, רסקו ונוית, וכן החברה להגנת הטבע ועמותת המתכננים במקום. על-פי התוכנית שהוצגה, ברוב שטח העמק תישמר ליבה טבעית, שתהיה מיועדת גם ל-25 הצבאים השורכנים בו. כמו כן יוקצה שטח גדול לפארק ציבורי, שיהיה בו עמדות תצפית, טיילת וגן בוטאני. הכנת התוכנית קודמה לאחר שהוועדה המחוזית דחתה לפני יותר משנה תוכנית שהגישו הקיבוצים קריית-ענבים ומעלה-החמישה, שכללה הקמת שכונת מגורים, מבני ציבור ומבני תעסוקה על חלקים נרחבים משטח העמק. כעקבות ההחלטה הקימה מתכננת המחוז, בינת שורץ, צוות שיבשש עקרונות לתכנון העמק, בו חברים גם נציגי ועד הפעולה.

בשביל הצבאים

התכנית האלטרנטיבית לפיתוח עמק הצבאים כוללת אגם, גן בוטני טיילת ואזורי תצפית. בעירייה לא טרחו להגיע

השבוע נערך כנס פתוח, שבו הוצגו החלופות המתוכננות לבנייה בעמק פריז (עמק הצבאים). התכנית, הנבחרת כאלטרנטיבה לתכנית הפיתוח העירונית, שכרוצ, תביא למעורר האלטרנטיבה הפתוחים בשטח לשומת אזור בנוי, הוכנה על ידי תושבים מהשכונות באזור העמק – קטמון, פת, גבעתי מרכזי ונוית, לאחר כשנה של הירייונות, כנסים שכונתיים וסימפוזיונים עירוניים.

עשרות התושבים שלקחו חלק בכנס השבוע חשפו תכנית הכוללת ליבה טבעית המשמרת את ערך הצבאים ורואנת לתגבור מערך המון שלהם, תוך מתן תשומת לב לנושא של חקלאות עתיקה בעמק ותכנון של מרכז מוקדים שימשש לפעילות חינוכית. כמו כן, מכילה התכנית "גן חושים", שיתוכנן לרווחת לקייו ראייה ואזרי פארק שיכילו דשא, מתקני משחק ואזורי פיקניק, טיילת להולכי רגל ומסלול לרכיבי אופניים, אגם, גן בוטני, גן הדפתאקות, גן חינוכי, עמדות תצפית, שירותים ותחנייה.

במהלך הכנס נשמעו קולות רבים מהציבור, שקראו לתכנית "יררקה" עוד יותר מהתכנית שהוצגה. נציגי העירייה, ועדות התכנון והיוזמים, שמעוניינים לבצע את הבינו בעמק, לא טרחו להגיע.

אריאל פיפרג

1.4 יוזמות חינוכיות בעמק הצבאים

יונה סוסנר

לעיני המזדמן לעמק הצבאים נגלים לעתים קרובות מטיילים בודדים או קבוצות הנהנים מהשטח הפתוח במרכז העיר, מן הצבאים וממשאבי החי הצומח הנוספים שהעמק מציע. בשבתות ניתן לצפות במשפחות המטיילות בעמק ובמשך השבוע ניתן לראות בודדים הפוקדים את העמק – חסידי ברסלב שיוצאים להתבודד בטבע, בעלי כלבים המטיילים עם כלביהם¹ ועוד. בימי החגים והחופש מקיימים אנשי השכונות שמסביב פעילויות מגוונות בעמק, בסיוע ארגונים חברתיים, כגון מעיין החינוך הדמוקרטי.

ניתן לחלק את הקהל הפוקד את העמק לשתי קבוצות: מטיילים לא פורמאליים, דוגמת אלה שהזכרתי כבר וילדים המגיעים לעמק באופן עצמאי או דרך ארגונים לא פורמאליים כמו חוגי סיור או תנועות-נוער. המשותף לפעילויות הללו שהן מדגישות את הקשר הבלתי אמצעי אל הטבע והסביבה הקרובה. בצד פעילויות אלו קיימת פעילות ענפה של ארגונים פורמאליים, שאותה יוזמות המורות מבתי הספר שבשכונות הסמוכות והתחנה לחקר ציפורים בירושלים. פעילות זו התעצמה בשנים האחרונות, בעקבות המאבק הציבורי על העמק.

התחנה לחקר ציפורים מקיימת פעילויות חד-פעמיות לבתי-ספר והנחייה מתמשכת לעבודות ביוטופ. פעילותן של המורות היא וולונטרית ונובעת מהכרתה של המורה כי הסביבה הקרובה היא חלק אינטגרלי מסביבת הלימוד של התלמיד². כך, ניתן היה לצפות בתלמידים מבית הספר "ציון עזרי", ובית הספר "אלונים" שבשכונת גבעת-מרדכי, שפקדו את העמק יחד עם המורות לטבע וצפו בתופעות שונות, כמו: השתנות הצמחייה לאורך השנה, פעילות בעלי החיים בעמק, קני נמלים וכמובן – עדר הצבאים. הסיורים העלו שאלות אותן ניתן היה לעבד בכיתות, כמו יחסי אדם-טבע, הממשק בעמק ועוד,

בית הספר "קשת" אימץ את עמק הצבאים כ"סביבה קרובה" במובן העמוק ביותר. כך, לבד משיעורי טבע שנערכו בעמק, יצאה כל כיתה מבית הספר לפחות פעם אחת בשנה לטיול או לפיקניק שנמשך כמה שעות בעמק. במצב הביטחוני הקשה שבו נתונה ירושלים בשנים האחרונות, ובהיעדר מחשבה על נחיצות היציאה מחוץ לכיתה, הפכה הפעילות בעמק חשובה פי כמה.

בד בבד עם הפעילות בטבע, עלה הצורך לקשר את הפעילות בעמק לתחומי עשייה בית-ספריים נוספים. בית ספר "קשת", הבנוי על הרעיון של מפגש בין אוכלוסיות ומקפיד שמחצית מן התלמידים יהיו דתיים בעוד המחצית האחרת מורכבת מתלמידים ממשפחות חילוניות – מצא כי עמק הצבאים אינו רק שטח פתוח או אתר טבע, אלא גם משאב חינוכי לקירוב האוכלוסיות המרכיבות את בית הספר, באמצעות רעיון ועשייה משותפים.

במקביל לפעילות המתוארת, החל המאבק הציבורי על עתידו של עמק הצבאים. בית הספר מצא כי מעורבות הילדים בעמק מחייבת את בית הספר לנקוט עמדה במאבק המתפתח. המאבק גם נתן הזדמנות אמיתית לדיון בנושאים אזרחיים. כך החל בית הספר את דרכו ב"אקטיביזם סביבתי": ילדי החוג לטבע של בית הספר ליוו את המאבק במשך ארבע שנים תוך יידוע קהילת בית הספר

¹ למען העופרים החיים בעמק אנא הקפידו לטייל כשכלביכם קשורים.

² על השיבות הלימוד מחוץ לכיתה כתבו גיל גרטל, ניר אוריון ועוד.

(ילדים, מורים, והורים) בדבר המאבק באמצעות עלוני טבע שהכינו הילדים, איסוף חתימות להתנגדות לתכנית, הפגנות, קיום פעילויות בעמק והשתתפות בוועדות התכנון השונות. הנושאים שהילדים הביאו, הניעו כיתות ומורים נוספים לפעולה, הן בביקורים בעמק והן בדיונים בכיתות אשר בעקבותיהם שלחו ילדים מכתבים למקבלי ההחלטות במוסדות המתכננים, לראש העירייה, למהנדס העיר ועוד. עמדת הילדים התבססה על הצורך לשמור שטח פתוח שיהיה נגיש לילדים בפרט ולציבור בכלל ועל הצורך לשמור ולהגן על הצבאים.

בית הספר ליווה את המאבק עד אוקטובר 2002, אז החליטה הוועדה המחוזית על דחיית תכנית הבנייה. בשלב שיתוף הציבור שלח בית הספר נציגים מטעמו לסדנת התכנון לשיתוף הציבור בהכנת תכנית לעמק ונציגי בית הספר קיימו מאוחר יותר סדנא לגיבוש עמדת בית הספר ותלמידיו בתכנון העמק.

האקטיביזם של הילדים היה דוגמא לפעולה אזרחית, אך גם לחינוך המשלב למידה אותנטית שאינה מושתתת רק על לימוד תיאורטי אלא מחוברת למציאות קיימת ונותנת לילדים הזדמנות אמיתית ללמוד פרק באזרחות ולהשפיע.

מאבק הילדים היה אפוא דוגמא בחינוך הבלתי-פורמאלי. ארגונים סביבתיים כמו החברה להגנת הטבע ו"הרשת הירוקה", השתמשו במאבק על עמק הצבאים כדי לעודד העצמה ופעילות סביבתית של ילדים במקומות אחרים. אולם המאבק ברמה האידאולוגית הצליח לחלחל גם לחינוך הפורמאלי. כך למשל, בספר ללימוד העברית לכיתות ה'- ו'³ מובא מאבק הילדים כסיפור המלווה את הפרק העוסק בכתיבת עצומות.

גם המשרד לאיכות הסביבה והיחידה להוראת המדעים של מנח"י⁴ מגלים עניין בפעילות הילדים ומסייעים להרחיבה ולחזק את המפגש הבלתי-אמצעי עם הטבע, שהעמק מציע. בשנת 2003 נפגשו ילדים מכיתות ז' של בית הספר "קשת" עם ילדים מחטיבת הביניים של בית הספר "אלונים" (המיועד לילדים בעלי צרכים מיוחדים). הילדים נפגשו בעמק אחת לשבועיים, ניסו לשקם עצי זית עתיקים, נטעו שתילים חדשים וזאת בצד פעילויות טבע ונופש בעמק. ילדים מבית הספר "אלונים" התלוו גם לפעילויות הקשורות למאבק, בהן היו ילדי "קשת" כבר מנוסים.

סיכום

עמק הצבאים מספק לילדי ירושלים בכלל ולילדי השכונות הסמוכות בפרט, אתר טבע ושטח פתוח. משאבים אלה הולכים ומתמעטים והם בוודאי נדירים בתוך מרכזים עירוניים, ובירושלים באופן מיוחד. אולם מיעוט המשאבים הללו אינו מעיד על חוסר נחיצותם, נהפוך הוא: הדוגמא של השימוש בעמק כחלק מהפעולה החינוכית, הן בחינוך הלא-פורמאלי והן בחינוך הפורמאלי, מוכיחה עד כמה משמעותית היא השהייה בטבע כחלק מתהליך הסוציאליזציה והחיבור למקום. בנוסף, המאבק על העמק גם נתן לילדים הזדמנות להיות חלק מן התהליך דמוקרטי שהם עשויים להיות מעצביו בעתיד.

³ סימנים בדרך-הבנה הבעה ולשון הוצאת מטה 'עמ' 43-64

⁴ מינהלת חינוך ירושלים.

תלמידים במבצע ניקיון

תלמיד מדריך במרפסת התצפית, במרכז לשיקום נוער

ביקור של קייטנה בעמק

1.5 סיכום נימוקי ההתנגדות לבנייה בעמק

ד"ר בנימין הימן, עו"ד

בפרק זה נסכם את הטענות שהעלו המתנגדים כנגד אישור תכנית 4967, שהיא היוזמה לבנייה בעמק, שהציתה את המאבק לשימורו ולטיפוחו כשטח פתוח מרכזי בתוככי העיר ירושלים.

העמק מיועד כשטח פתוח ציבורי, עם שימוש חקלאי מוגבל בזמן

לפי תכנית המתאר לירושלים שאושרה בשנת 1959, עמק הצבאים מיועד כולו כ"שטח פתוח ציבורי" (שצ"פ). לפי הגדרתו זו, השטח נועד לרווחת תושבי העיר. לצורך מימוש מטרה זו, היה על עיריית ירושלים להעביר לשמה את הזכויות בשטח, בין אם ע"י הפקעתן ובין אם בדרך של הסכמה עם בעלת השטח, היא מדינת ישראל/רשות הפיתוח. דבר זה לא נעשה עד היום.

על-גבי הייעוד לשצ"פ, נקבע בתכנית המתאר, שמותר "שימוש חקלאי מוגבל עד 1.1.1982", עם ציון המספר 25. זה בא לציין את מספר השנים המותר לשימוש חקלאי, החל משנת 1957, השנה בה הופקדה תכנית המתאר. כלומר, תכנית המתאר ויתרה על השימוש הציבורי של השטח לתקופת זמן מוגבלת – וגם חוזי החכירה של הקיבוצים הוגבלו לתקופה זו – כדי לאפשר שימושים חקלאיים שבאותה עת נראו חיוניים לעיר, אולי כתוצאה ממצוקת המצור על ירושלים במלחמת העצמאות. חישבו מתי יהיה השטח נחוץ לצורכי העיר עם התפתחותה, והיו שטחים שהוגבלו לשימוש חקלאי לתקופות קצרות יותר של 10 ו-15 שנים.

ואמנם, בשנת 1982 היה כבר השטח בתוככי העיר הבנויה והמאוכלסת. עיריית ירושלים הזניחה את תפקידה ולא דרשה, כזכותה וכחובתה הציבורית, להחזיר את השטח לייעודו כשטח פתוח ציבורי. גם מינהל מקרקעי ישראל לא נתן את דעתו לכך שחוזי החכירה של הקיבוצים לעיבוד הקרקע הסתיימו, ואלה המשיכו לתפוס את הקרקע שנה אחר שנה באין מפריע.

כך התעוררו הקיבוצים קריית ענבים ומעלה החמישה, בשנות התשעים, ביחד עם האגודה החקלאית השיתופית "פרי-הר", לתודעה שבידם נכסים בעלי פוטנציאל נדל"ני. לא צריך לבוא בטרזניה לקיבוצים על שדאגו לאינטרסים שלהם. השאלה היא: מדוע מינהל מקרקעי ישראל היה מוכן לוותר על זכויותיו בשטח לטובת הקיבוצים. אבל הבגידה הגדולה בתושבים ובכלל עיקרון תכנוני היתה זו של עיריית ירושלים, שלא הסתפקה בקידום בנייה מגלומנית של פרויקט הולילנד על ראש הגבעה שמעל העמק ועל כל מדרונות בית וגן, אלא גם תמכה נמרצות בבנייה במעט העמקים שנותרו חופשיים מבנייה ותשתיות.

מה הציעה תכנית 4967, כפי שהופקדה בינואר 2001?

בתכנית הוצע לבנות בנייני-מגורים בשתי שורות, בצמוד לגבעת-מרדכי, ועוד שורת בניינים במקביל לכביש בגין. בסך הכול 1,150 דירות בבניינים בני 5, 9 ו-13 קומות. בין המגורים לבין כביש בגין תוכננה רצועה של בנייני-משרדים בני 6 קומות ובנין בן 10 קומות לתעסוקה (בנוסח גט"י במלחה), יחדיו בהיקף 38,000 מ"ר (שטחים עיקריים). עוד הוקצבו 21.5 דונם למוסדות ציבור.

היזמים הציגו תמונה ורודה: אנחנו בונים בשטח מצומצם של 57 דונם ואנחנו נותנים לציבור (כך אמרו!) 170 דונם; כלומר, בונים רק ברבע מהשטח ומפרישים לצורכי ציבור לא פחות מ-75%! מעבר לטענה המקוממת ש"נותנים" לציבור את מה ששייך לו ממילא, גם המספרים "מעובדים", שכן, יש לגרוע עוד 50 דונם לדרכים ולמוסדות ציבור לשירות השכונה החדשה, 17 דונם לתחנת כיבוי האש העירונית ו-15 דונם שהם שטחים ירוקים שנותרו ככיסים ושוליים. נשארים 87 דונם שטח פתוח רצוף, ומהם יש להקצות 28 דונם לפי תקנים מינימליים כשטחים ירוקים עבור הדיירים החדשים. בסופו של דבר, כלל תושבי העיר נשארים עם פארק עירוני של 59 דונם, שהם 26% בלבד מעמק הצבאים הקיים.

חסר בשטחים פתוחים

לא רק היזמים, גם עיריית ירושלים עשתה שימוש יצירתי במספרים. העירייה טענה שיש עודף גדול בשטחים פתוחים באזור. מחד-גיסא, העירייה לקחה כסטנדרד תכנוני ראוי לירושלים את הרצפה של מינימום השטח הפתוח לנפש שהומלץ ע"י ועדה ממשלתית (ועדת אפרתי) ומאידיך-גיסא, העירייה החשיבה כל פיסת שטח הצבוע ירוק בתכנית, ולא נשכח למהנדס העיר, אורי שטרית, את אמירתו הצינית שגם כבישי אספלט הם שטח פתוח. בעבודה מקצועית מדוקדקת, הפריך אדרי' רז עפרון את המספרים הללו, והראה ששיעור ניכר מן השטחים הירוקים אינם אלא שולי כבישים, קירות תומכים ופחת תכנוני, שאינם ניתנים לניצול כשטח פתוח לשימוש הציבור.

ההתנגדות לתכנית 4967 נעזרה רבות ב"תכנית האב לשטחים פתוחים בירושלים" משנת 1995. תכנית זו הוזמנה – שימו לב – ע"י עיריית ירושלים ומינהל מקרקעי ישראל, ביחד עם קק"ל. תכנית האב הצביעה על מחסור גדול בשטחים פתוחים בירושלים, גם ברמה השכונתית וגם בפארקים עירוניים. התכנית הצביעה על עמק הצבאים כחוליה חיונית ב"שרשרת פארקים אינטנסיביים, היוצרים את ה-Central park של מרכז ירושלים. הפארקים שזורים על צירי ואדיות ליניאריים ומתפקדים כפארקים רבעיים למספר שכונות וכמכלול עירוני לכלל העיר, תיירים ומבקרים." עורכי תכנית האב המליצו על "קביעה והחלטה חד-משמעית שאין לשנות ייעוד שצ"פ בעיר בשום מצב ... אנו מצפים למאבקים על כל דונם בירושלים" נכתב שם. לאור גישות אלו לא נתפלא שהתכנית לא קודמה ע"י העירייה, אבל אנחנו מצאנו בה תימוכין מקצועיים לעמדותינו.

העיקרון של אי-בינוי בעמקים

ההתנגדות הדגישה שאחד מעקרונות התכנון של ירושלים הוא אי-בינוי העמקים החוצצים בין השכונות הבנויות בראשי הגבעות ובמורדותיהן. ההתנגדות הראתה כיצד עיקרון זה מיושם הלכה למעשה בסדרה ארוכה של תכניות-מתאר ותכניות-אב לירושלים, אשר כולן הועידו את עמק הצבאים כשטח פתוח: תכנית המתאר משנת 1944 (קנדל); תכנית האב משנת 1948 (ראו); תכנית המתאר משנת 1959 (שביב); תכנית האב משנת 1968 (השמשוני, שביד, השמשוני). טעות נפוצה מייחסת לתכנית קנדל את ייעוד עמק הצבאים ועמקים אחרים למגורים, ולא כן היא. קנדל השתמש בטכניקה של הכללת ייעודים באזורים בהם טרם הוכנו תכניות מפורטות, בניגוד לטכניקה ההפוכה של תכנית שביב, שלקחה בפירוט יתר.

מצוקה תקציבית אינה הצדקה למכירת נכסי הציבור

ההתנגדות יצאה נגד עמדת עיריית ירושלים ה'רואה בחיוב את שינוי הייעוד של חלק מן השטח הפתוח בעמק פרי הר ... כי בדרך זו יפותח עבור העיר פארק עירוני גדול לרווחת כל תושבי העיר". טיעון זה מושמע כל אימת שהעירייה מציעה לאשר בינוי בשטח ירוק – השטח מוזנח ולא נגיש לתושבי העיר ובזכות הבנייה בו יקבלו התושבים פארק לתפארת בחלק מן השטח... תפקידה של העירייה לספק לתושבים את שירותי הציבור, לרבות פארקים וגנים. אין מניעה שהעירייה תיעזר בסקטור הפרטי, אך לא בדרך של מכירת נכסי הציבור. נכון שהעירייה במצוקה תקציבית, אבל מדובר בעיקר בסדרי עדיפות. מכירה של שטח ירוק תפתור את בעיית התקציב לפיתוח שטחים ירוקים באופן חד-פעמי, אך בעוד שנים מעטות שוב יידרשו כספים לאחזקה ולשיפוץ הגנים. בעוד הקלת המצוקה התקציבית היא קצרת-טווח, הבנייה בשטח פתוח היא עובדה מוגמרת ובלתי-הפיכה. בהתנגדות הצענו לקחת על עצמנו להכין תכנית גינון חלופית, אשר לא תצריך כלל את מכירת השטחים הפתוחים בעמק.

חשיבות של פארק נגיש

עיריית ירושלים התפארה בתכניותיה להקים פארקים רחבי-ידיים מסביב לירושלים, כדוגמת עמק רפאים ועמק הארזים. אלא ששטחים אלה אינם תחליף לעמק הצבאים, שנמצא במרחק הליכה מבתייהם של עשרות אלפי תושבים. רמת המינוע בירושלים נמוכה משמעותית מהמוצע הארצי, ולכן רק מיעוט מן התושבים הוא בעל יכולת תנועה עצמאית להגיע לשטחים פתוחים שמחוץ לעיר. בנוסף, האזור עתיר באוכלוסייה שאינה נוסעת בשבתות ובחגים (גבעת-מרדכי, בית וגן, קטמונים) ודווקא במועדים אלה יש ביקוש גובר לשטחים ירוקים.

נימוקי הוועדה המחוזית לדחות את התכנית

ביום 11.6.2002 השתכנעה ועדת המשנה להתנגדויות של הוועדה המחוזית, כדבריה, "כי חובתה להפוך את ההחלטה להפקיד את התכנית, הווה אומר: לקבל את מרב ההתנגדויות ולדחות את התכנית".

נוסח ההחלטה מהווה מסמך מרשים ויוצא דופן בשרטוט "אני מאמין" תכנוני של העיר ירושלים ומקומו של עמק הצבאים במדיניות התכנונית שהוועדה המחוזית דוגלת בה.

יש מידה רבה של הסכמה בין עמדת הוועדה המחוזית לבין נימוקי ההתנגדות שפורטו לעיל, בהבדלי נוסח ודגש (אחד הניואנסים הוא בשם "עמק פרי-הר" ואמרה שקיום הצבאים אינו הכרחי לחשיבות השטח כשצ"פ).

הוועדה המחוזית נתנה תוקף מחודש לעקרון התכנוני בדבר ייחוד העמקים לשטחים פתוחים היוצרים יחדיו שרשרת של פארקים עירוניים.

אם לסכם יחדיו את כותרות הנימוקים, הרי שהוועדה מצאה שעמק פרי הר –

- מהווה את ליבה של מערכת שטחים פתוחים עירוניים ;
 - ייחודי במאפיינים של מיקום מרכזי, שיפועים נמוכים, גודל ורצף ;
 - חשוב כפארק עירוני שתפקידיו שונים מפארקים מטרופוליניים שמחוץ לעיר.
- עוד הדגישה הוועדה המחוזית שבינוי בעמק פרי-הר איננו כלי לפיתוח יתרת השטח כשצ"פ.

הוועדה המחוזית ייחסה חשיבות רבה לראייה כלל-עירונית שבאה פחות לידי ביטוי בהתנגדויות, כהגדרתה: "תרומתו של עמק פרי-הר להתחדשות עירונית ולציפוף":

"אנו, חברי הוועדה המחוזית אמונים על התחדשותה, ציפופה ופיתוחה של העיר ירושלים. אנו סבורים כי רק שמירה על שצ"פים גדולים, נרחבים, אף אם בחלקם מוזנחים, רק היא תאפשר לנו להוסיף ולאשר תכניות לבנייה צפופה ואינטנסיבית במרכז העיר ובשכונות השונות."

כמובן, החלטת הוועדה המחוזית חשובה גם בשל מעמדה כהצהרת מדיניות וכהנחיה תכנונית מפי הרשות שעל כתפיה האחריות הכוללת לתכנון העיר ירושלים.

2.0 תהליך התכנון – בחירת החלופה

אלה צדוק ורז עפרון
ניתוח סטטיסטי: אלה צדוק

החלופות לתכנון עמק הצבאים הן התוצר המסכם של סדנת התכנון לתושבי השכונות, אשר התקיימה במהלך חודש ינואר בבית הספר "קדמה" בקטמונים. בסדנא, שכללה שלושה מפגשים ארוכים, השתתפו כ-35 תושבים מהשכונות הסובבות את העמק, בני גילאים ומקצועות שונים. במפגשים נדונו הסוגיות והעמדות לגבי פיתוח ותכנון עמק הצבאים בהקשר רחב, תוך התייחסות לשיקולים העירוניים ושימוש בעזרים ומצגות, אשר הוכנו על-ידי צוות התכנון. בהרצאות הוצג מגוון העמדות בנוגע לעתיד האזור, בין השאר ע"י מתכנני המחוז במשרד הפנים, מינהל מקרקעי ישראל והמשרד לאיכות הסביבה. התושבים עבדו בקבוצות וגיבשו חלופות לתכנון העמק, תוך התייחסות למכלול הנושאים והאילוצים המשפיעים על תכנון האזור. תוצרי הסדנא היו שלוש חלופות המייצגות את עמדות התושבים. צוות התכנון הציגן לצד חלופה רביעית, המייצגת את עמדת עיריית-ירושלים כפי שהיא משתקפת מתכנית המתאר העירונית.

צוות תכנון במפגש בבית הספר קדמה

2.1 שלוש החלופות שסיכמו את סדנת התכנון

בבסיס שלוש החלופות שהוצעו ע"י התושבים, עומדים מספר עקרונות משותפים (שיפורטו בהמשך) לתכנון אזור תעסוקה ומגורים לאורך כביש בייט ובמורדות המזרחיים של גבעת-מרדכי, במקום בשטח עמק הצבאים.

חלופה א' - דגש על פארק טבעי: רובו של העמק (כשלושה רבעים) מוגדר כפארק טבע המשמר את הנוף ומשאבי הטבע. הפינה הדרום-מזרחית מוגדרת כפארק מפותח עם שימושים ציבוריים בסיסיים המשרתים את הפארק: עמדות תצפית, מרכז מבקרים, בית קפה ושבילים (לאופניים ולהליכה).

חלופה ב' - דגש על פארק טבעי מפותח: חלק גדול יותר של העמק יוקצה לפארק מפותח ונכללים בו שני מתחמים לבניה ציבורית וכן אזור לחניה.

חלופה ג' – דגש על פארק מפותח: רובו של העמק מוגדר כפארק מפותח. פארק הטבע יתפוס שטח מינימאלי ואילו לשימושים הציבוריים נוספו מוסדות ציבור וחינוך ומרכז אמנויות.

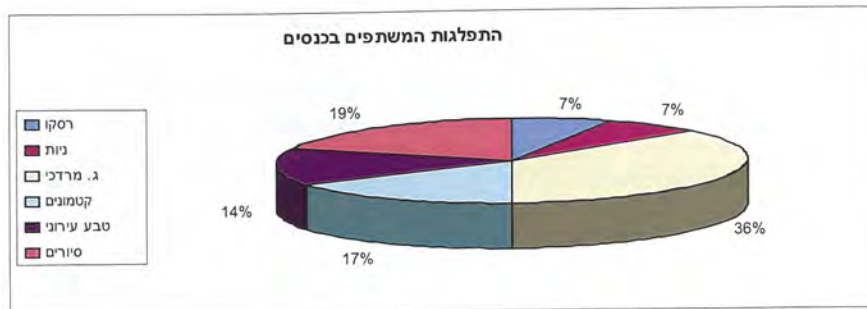
מול 3 חלופות אלו עמדה החלופה של עיריית-ירושלים:

חלופה ד' - פארק תעסוקה: רצועת מבני תעסוקה לאורך כל שדרות בגין, תקשר בין מרכז העיר לאזור מלחה, דרך החלק המערבי של עמק הצבאים. "מרכז חיים" של מבני ציבור שייצאו מהשכונות, ימוקם בפינה הדרומית-מזרחית של עמק הצבאים ובעמק הקטן.

החלופות, דרך גיבושן והמחשבה התכנונית העומדת מאחורי כל אחת מהן, הוצגו באמצעות מפות גדולות ומצגת מפורטת בסדרת כנסים ציבוריים בשכונות, בכנס טבע עירוני ובסיוורים בעמק.

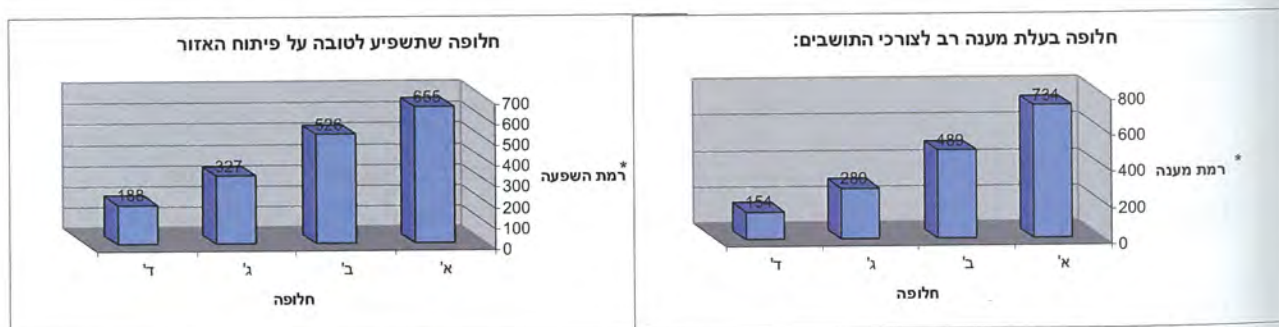

לאחר דיון, מילאו התושבים דפי משוב אישיים, בהם התבקשו לבחור באופן מנומק בחלופה המועדפת עליהם ולפרט אילו צרכים מתאימים לדעתם להתממש בעמק. כ-250 ממשתתפי הכנסים והסיורים ענו על דפי המשוב. בשקלול הנתונים ניתן לכל כנס משקל שווה ביחס לכנסים האחרים (בלי קשר למספר המשתתפים).

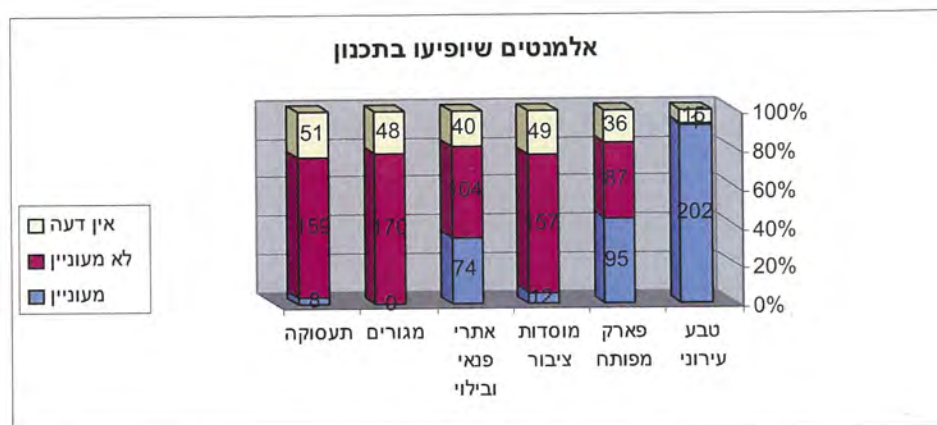

בכל המפגשים בחרו רוב התושבים את חלופה א' כחלופה שתיצור קשר בין התושבים למקום, אך בבחירת החלופה שתשפיע לטובה על תכנון האזור כולו, בחרו בחלופה ב'. התושבים פירטו צרכים ציבוריים הקשורים לפנאי ולנופש הנחוצים בשכונות ויכולים להתממש בעמק. הצורך החשוב ביותר שהעלו התושבים הוא שילוב בין פארק טבע (שטח טבעי, עמדות תצפית ושבילי טיול) לפארק מפותח, הכולל גם מדשאות, מתקנים, שבילי הליכה ואופניים, אתרי פנאי ונופש (בית קפה, מרכז מבקרים, טיילת). רוב גדול של המשתתפים דחה את הצורך בפיתוח מוסדות ציבור, תעסוקה ומגורים. חלק מן התושבים הביעו התנגדות לעצם רעיון התכנון, תוך דרישה להשאיר את העמק כמות שהוא.

לאחר ניתוח נתוני המשוב, בחר צוות התכנון בשילוב בין חלופה א' לחלופה ב' כשילוב העונה באופן הקרוב ביותר על הצרכים והרצונות של תושבי השכונות השונות.

* הנשאלים דרגו את רמת המענה/השפעה בסקאלה שבין 1-4.

2.2 סיכום - עקרונות כלליים לתכנון העמק על-פי דפי המשוב

1. שילוב בין פארק טבע לבין פארק מפותח עם אתרי פנאי ובילוי לשירות הציבור;
2. שימור אופי העמק ומשאביו הטבעיים;
3. לא למתחם מגורים בעמק הצבאים;
4. רצועת תעסוקה – לא בעמק הצבאים – אלא לאורך כביש בייט (נחל רקפת) וזאת בשל ערכיות השטח, הצורך הציבורי בשטח ציבורי פתוח בעמק הצבאים, הגבלת אשכול התעסוקה למרחב שבין גבעת רם ובית החולים "שערי-צדק", עם המכללה הטכנולוגית ומחלף בייט בתווך; שמירה על נוף פתוח בעמק, לאורך כביש בגין.
5. יצירת זיקה כלכלית בין פיתוח המתחמים בנחל רקפת ובעמק הקטן שממזרח לגבעת-מרדכי, לבין פיתוח הפארק בעמק הצבאים.
6. תפיסת העמק כפארק עירוני ולא כפארק רובעי או שכונתי בלבד, הן בזכות ממדיו, הן מפאת מיקומו והן מחמת הצרכים העירוניים. התושבים מדגישים את הפוטנציאל של השטח לכל העיר כחלק מרצועת הפארקים העירוניים, כשטח פתוח, נגיש וייחודי, לפעילות חינוכית, לשירות אוכלוסיות מגוונות ובעלות צרכים מיוחדים וכריאה ירוקה אחרונה שנותרת לפיתוח בלב העיר.
7. שימושים ציבוריים: נקבע כי אין דרישה למוסדות-ציבור כגון מתנס ובתי-ספר בעמק. לעומת זאת קיימת דרישה גבוהה לשימושי פנאי ונופש, כגון מרכז מבקרים, בתי קפה, מגרשי משחקים, שבילי הליכה ואופניים.
8. נקבע כי יש חשיבות לשימור העמק הפתוח מבחינת משטר המים והנגר במפגש שלושת הערוצים.
9. בעמק הקטן קיים צורך בפארק מפותח וזמין לציבור כחלק או בנפרד מהגן הבוטני. יצירת קשר פתוח בין העמק הקטן לעמק הצבאים.
10. האזור הציבורי המפותח חייב להיות נגיש לכל שכונות הקטמונים מאזור צומת-פת וצומת סן מרטין.
11. ניתן לפתח חניה לשירות הפארק גם מחוץ לעמק: במגרש אגד הישן, בסמוך לכניסה לגבעת-מרדכי, בכביש השירות של בית הנוער העברי ובמסגרת פיתוח המחלפים. הוחלט כי במסגרת התכנית יש לתת דגש על גישה נוחה בתחבורה ציבורית.
12. נקבע כי עיריית-ירושלים היא הגורם האחראי על-פיתוח המקום עבור תושבי השכונות הקרובות והעיר כולה.

עקרונות אלה הוצגו במרץ 2003 בפני הצוות המשותף לתכנון העמק, בראשות מתכנתת המחוז ומהנדס העיר, והם הבסיס לתכנית הפארק שנערכה בהמשך על-ידי צוות התכנון.

צוות תכנון עמק הצבאים

שאלון לתושבים להערכת חלופות

תאריך ומקום מילוי השאלון _____
 זכר ו נקבה _____ גיל _____ שכונה _____ מקצוע _____

לאחר הצגת ארבע החלופות אנא ענו על השאלות הבאות:

1. איזו חלופה תגרום לך להרגיש קשר למוקם? (4- הכי קשר חזק 1- הכי קשר חלש)

חלופה א' - דגש על פארק טבעי _____

חלופה ב' - דגש על פארק טבעי מפותח _____

חלופה ג' - דגש על פארק מפותח _____

חלופה ד' - פארק תעסוקה _____

2. באיזו חלופה יש נושנה רב ביותר לצרכים שלך? (4- הכי הרבה 1- הכי פחות)

חלופה א' - דגש על פארק טבעי _____

חלופה ב' - דגש על פארק טבעי מפותח _____

חלופה ג' - דגש על פארק מפותח _____

חלופה ד' - פארק תעסוקה _____

3. הערך איזו מבין החלופות תשפיע לטובה על פיתוח האזור? (4- הכי הרבה 1- הכי פחות)

חלופה א' - דגש על פארק טבעי _____

חלופה ב' - דגש על פארק טבעי מפותח _____

חלופה ג' - דגש על פארק מפותח _____

חלופה ד' - פארק תעסוקה _____

לסיכום

איזו חלופה היית רוצה שתבוצע (סמן בעיגול)?

חלופה א' - דגש על פארק טבעי _____

חלופה ב' - דגש על פארק טבעי מפותח _____

חלופה ג' - דגש על פארק מפותח _____

חלופה ד' - פארק תעסוקה _____

נדוע בחרת בחלופה זו?

אילו אלמנטים הנך משניי/ת שיזופיע בתכנון העמק

האלמנט	משניי/ת שיזופיע	לא משניי/ת שיזופיע	אין לי דעה
פארק טבע עירוני: עיקר השטח טבעי, עמדות תצפית, שביל טיול			
פארק מפותח: מגרשי משחקים, שביל הליכה/אופניים, גינות נוי			
מוסדות ציבור: מתנ"ס, גני ילדים, בית תרבות			
אתרי פנאי ובייל: אתרי קפה, מרכז מבקרים, עמדת תצפית			
מגורים			
תעסוקה			
אחר:			

לקראת דיון עם צוות התכנון של תכנית המתאר בעיריית ירושלים, האם תרצו

להפנות שאלות למתכנני התכנית לגבי עתיד האזור?

באם תהיה מעוניין להיות פעיל בהמשך תהליך התכנון, אנא צרף מס' טלפון ודואר

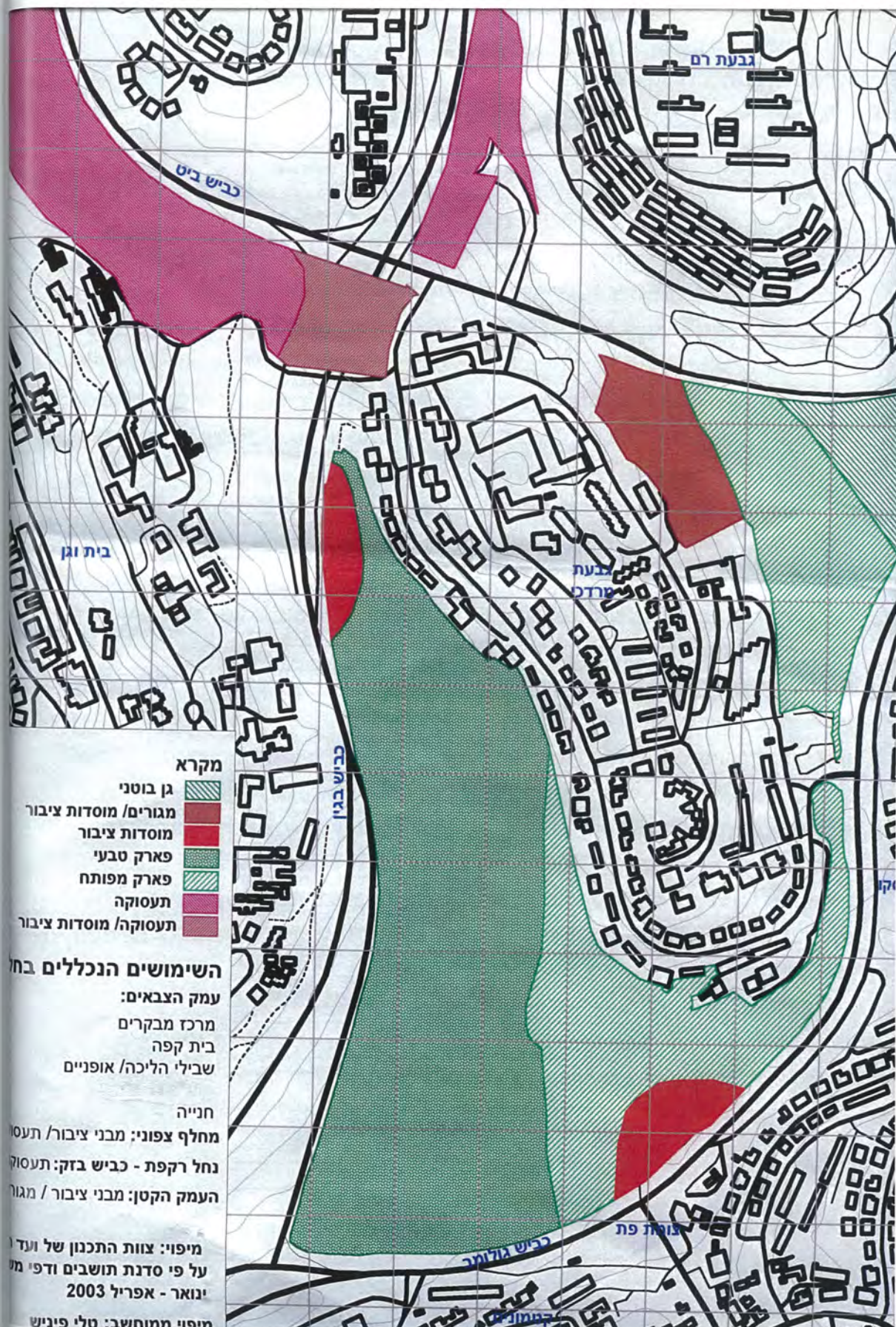
אלקטרוני לצורך פנייה.

תודה על שיתוף הפעולה

דוגמא לדף משוב שחולק בכנסים בשכונות

מפה מס' 1- החלופה הנבחרת - דגש על פארק טבעי מפותח

מיפוי ממוחשב: טלי פיניש

2.3 מדוע לא אזור תעסוקה בעמק

אדר' אליה אנדורן

שטח עמק הצבאים תוכנן בכל תכניות המתאר העירוניות של ירושלים, כולל תכנית המתאר התקפה (תכנית מס' 62) – תכנית האב לירושלים בשנת 1968 – כשטח ציבורי פתוח עירוני. בשנים האחרונות מתכנן צוות נרחב מטעם עיריית-ירושלים את תכנית המתאר החדשה לעיר, המכונה "תכנית מתאר ירושלים 2000". תכנית זו מייעדת את עמק הצבאים לפארק רובעי בן 90 דונם בלבד, וחלק ניכר משטח העמק, לאורך כביש מס' 4, מיועד לרצועת תעסוקה ומגורים. הנתונים שיצוינו להלן מתייחסים לדו"ח מס' 3 של צוות תכנית המתאר. על סמך הנתונים המוצגים בפרק "פרוגרמה לתעסוקה" (מאת ד"ר ישי ספרים) ובפרק "פיתוח מוקדי התעסוקה ומרכז העיר" (מאת אדר' עמי שנער ואדר' אמיר מן) ניתן לבחון באיזו מידה נכון לפתח שטח לתעסוקה בשולי עמק הצבאים, לאורך כביש מס' 4, על חשבון ש.צ.פ. עירוני, ואם היעד של תכנון ירושלים כעיר בעלת כלכלה חזקה, עשוי להתממש גם ללא פיתוח שטח זה לתעסוקה.

בפרק העוסק ב"היצע קרקע ושטחי בנייה לתעסוקה" מוצג לוח המציין את כל מוקדי המסנה לתעסוקה ומרכז העיר ירושלים – קיבולות ועקרונות פיתוח (לוח מס' 2 – "פיתוח מוקדי תעסוקה ומרכז העיר"). על-פי הנתונים מתברר שלא קיים מחסור וגם בעתיד לא יהיו חסרים שטחים לפיתוח תעשייה והיי-טק בירושלים ("תעשיות השחר"). המצב הרצוי עפ"י הפרוגרמה לתעסוקה, הוא יוממות של רבים אל ירושלים ויוממות מירושלים של עובדים בתעשיות שאין להן מקום בעיר. כלומר, המועסקים בתעשיות עתירות הידע שתהיינה קרובות למוקדי פעילות מקצועיים, כגון האוניברסיטה ובתי החולים שערי-צדק והדסה, יבואו בחלקם מחוץ לעיר. מנגד, אם יקום מוקד תעסוקה בשולי עמק-הצבאים, הוא לא ישמש בהכרח את האוכלוסייה המתגוררת בקרבת העמק. עקב המחסור החמור בשטחים פתוחים הנגישים לשכונות לצורך פעילות פנאי ונופש, יש לבדוק איזה צורך ישרת יותר את תושבי השכונות ומה משמעות הפגיעה בעתודה האחרונה של שטח פתוח עירוני גדול באזור.

היוםמים שיגיעו מחוץ לעיר דרך הצירים הראשיים, עדיף שיגיעו לאזורי התעסוקה הקיימים – הר חוצבים, תלפיות, מרכז מלחה וגבעת שאול, שיהיו מקושרים היטב עם תל-אביב והשפלה גם בעתיד. פינוי משרדי הממשלה מגבעת שאול, יאפשר בינוי אינטנסיבי של תעסוקת היי-טק בקרבת ריכוזי אוכלוסייה חרדית, תוך מתן אפשרות בנייה לגובה וציפוף הבינוי וכך גם בתלפיות. על-פי הנתונים המוצגים בלוח 2, מתוך סך כל השטח הקיים והפוטנציאלי לפיתוח תעסוקה, הוצע בתכנית המתאר החדשה להקצות 100,000 מ"ר לתעסוקה בשולי עמק הצבאים, לאורך כביש 4. שטח זה מהווה כ-2.1% בלבד מסך כל התוספת הריאלית (תוספת השטח הריאלית – 9,256,000 מ"ר ותוספת שטח בינוי ריאלית – 4,749,000 מ"ר)⁵.

גם אם נתייחס להערכת המימושים ונסכם רק את האזורים בהם אחוז המימוש הוא 80% - 90% (הר חוצבים, מלחה ומספר מוקדים לאורך כביש 4, כולל השטח בעמק הצבאים, גטיי פסגת-זאב, מרכזי הרפואה בשערי-צדק, הדסה והאוניברסיטה) מתקבלת תוספת ריאלית של 1,353,000 מ"ר – מתוכה מהווה השטח שהוקצה לתעסוקה בעמק הצבאים רק כ-7.4%. אם

⁵ תכנית מתאר ירושלים 2000, דו"ח מס' 3, פרק 4.2.3, עמ' 138.

נוסיף לאותם אזורים את גבעת שאול, בה קיים פוטנציאל בנייה גדול בעתיד, כפי שצוין לעיל, ואת איזור תלפיות בו ניתן לממש פוטנציאל של ציפוף בנייה עם חיזוק נגישות לתחבורה ציבורית – פוחתת חשיבות השטח שהוקצה לתעסוקה בעמק-הצבאים.

בהיעדר תחבורה מסילתית מתוכננת לאורך כביש 4 ובשל הצורך במציאת פתרונות חניה מקורים אשר ייקרו את עלויות הבנייה, לא יוכל השטח שהוצע לתעסוקה בשולי עמק הצבאים להתחרות בשטחי התעסוקה הקיימים בעיר ובפריפריה, ומכאן עולה סכנה ממשית שייווצר "פיל לבן" בלב ירושלים.

יעד נוסף של תכנית המתאר החדשה הוא הפיכת ירושלים לעיר אטרקטיבית ע"י חיזוק מרכז העיר, שנמצא כיום בדעיכה מתמדת. ייעוד שטחים למשרדים, לתעסוקה ולמסחר בשולי עמק הצבאים, יבוא על חשבון חיזוק מרכז העיר ובסופו של דבר יהווה מטרד, בהיותו מנוגד לחלוטין לתכנון אורבני מושכל. כבר היום קיימת תחרות בין מרכז העיר לבין אזורי המסחר שפותחו בתלפיות ובמלחה. יעד האוכלוסייה של תכנית המתאר, תוך מגמת ציפוף האוכלוסייה הקיימת בעיר, יכול להיות ממומש לא רק ע"י עיבוי והגדלת שטחי התעסוקה הקיימים, אלא גם ע"י שמירה על תקן סביר של שטח ציבורי פתוח לתושב.

מבדיקת הנתונים של כמות השצ"פ השכונתיים, הרובעיים והעירוניים הקיימים כיום סביב עמק הצבאים, מתברר שקיים מחסור חמור בשצ"פ לאוכלוסייה, המונה כ-65,000 נפש. כמו כן קיים תהליך מתמיד של נגיסה בשצ"פ שנותרו בעיר, בעיקר בדרום ירושלים, בשל מערכת הדרכים העוברת בעמקים ובשל פיתוח מתחמים גדולים, דוגמת מתחם הולילנד. עיקר השטחים הציבוריים הפתוחים הגדולים שנותרו באזור הם עמק הצבאים, שטחים בנחל רקפת במורדות בית וגן ושצ"פ מדרום לקטמונים. בשצ"פ נחל רקפת, כ-70 דונם, מתוכנן לעבור כביש 16 שיתחבר לכביש 4, ומן השטח שמדרום לקטמונים הופקע שטח של כ-40 דונם להקמת "ארינה". השטח היחידי והייחודי שנותר למעשה לשימור כשצ"פ עירוני וכאתר טבע עירוני, הוא עמק הצבאים.

לסיכום

נגיסה כה מאסיבית מעמק-הצבאים עבור שטח לתעסוקה, לא תשפר את איכות החיים של אוכלוסיית דרום העיר המתגוררת בקרבת העמק. תכנון זה לא ימשוך אוכלוסייה חזקה להתגורר בירושלים אלא להפך – הוא יבריא אותה לפריפריה – ובכך רק תוחמץ הגשמת אחד היעדים החשובים ביותר של תכנית המתאר החדשה.

בהתייחס להמלצה של תכנית המתאר להקים אשכול של "תעשיות השחר" – מעין שדרת תעסוקה לאורך כביש 4 – אין פירושה לפזר בינוי מסיבי של תעסוקה לכל אורך ציר זה, אלא ליצור מספר מוקדי תעסוקה בקטעים מסוימים ולהשאיר מספר קטעים פתוחים מבחינה ויזואלית ופונקציונלית. אנו מציעים למצות את פוטנציאל הפיתוח בצמוד לעוגנים הקיימים בעיר ולפתח מוקדי תעסוקה בכניסה לירושלים בסמוך לקריית הממשלה והאוניברסיטה, בהמשך מורדות גבעת-רם (מטע"ם) ובאזור צומת בזק-כביש 4.

כמו כן ניתן יהיה לפתח תת-מוקד תעסוקה ליד ביי"ח שערי-צדק ובמורדות בית וגן, בסמוך למכללה הטכנולוגית הקיימת ולהשאיר את השוליים הדרומיים של עמק הצבאים פתוחים, עד צומת כביש 4 ורחוב גולומב.

מקובלת עלינו קביעת הצוות כי יש צורך בעירוב שימושים ובגמישות בקביעת תמהיל השימושים לפרוייקטים המוצעים כיום בנושא של תעסוקה ומסחר. לכן יש יתרון יחסי לבניית תעסוקה

במרכז העיר, ולאחר שזה יתאושש, גם במוקדי המשנה. לקיומו של שטח ציבורי פתוח ואיכותי לצד אזורים-מגורים צומחת תועלת רבה גם מבחינה חברתית: פארקים עירוניים מסייעים להתחדשות עירונית ולעליית ערך הדירות בסביבתם, ומאפשרים לאוכלוסייה הקרובה להם לעסוק בפעילויות נופש ופנאי מבלי להשתמש בתחבורה כלשהי.

רשויות התכנון ומינהל מקרקעי ישראל אמורים לנהוג מתוך הגינות, צדק חברתי ושוויון, כשמדובר ברכוש הציבור. עמק הצבאים הוא שטח ציבורי של כל אוכלוסיית ירושלים. תכנון אורבני נכון ומושכל של מוקדי התעסוקה, יאפשר שמירה על איכות-חיים סבירה במרקם העירוני של ירושלים, מבלי לפגוע בשטחים ציבוריים פתוחים וייחודיים כעמק הצבאים.

שקדיות בעמק

3.0 מצב קיים – סקר משאבי העמק

סקר המשאבים של עמק הצבאים כולל סקר-שדה, ניתוח ומיפוי מפורט המתעד ומנתח את המצב הקיים בעמק.

עבודת השדה, איסוף הנתונים והמיפוי, נערכו ע"י צוות התכנון הכולל תושבים ואנשי ארגונים, שחלקם בעלי-מקצוע מתחום התכנון. הרכב זה מייצג בצורה מיטבית את היתרון שבשילוב הידע המקומי, האישי והמפורט של תושבי הסביבה עם הידע המקצועי של חלק מן התושבים ושל אנשי המקצוע התומכים בעבודתם ומלווים אותה מטעם הארגונים.

סקר המשאבים מהווה שלב ראשון והכרחי בתכנון המפורט של עמק הצבאים. הוא כולל ניתוח, סקירה ומיפוי מדוקדק של המאפיינים החשובים המהווים את עמוד השדרה של תכנון העמק. אנו מאמינים כי הסקר מעלה את הסוגיות הרלוונטיות, אשר כל גורם שיהא מעורב בתכנון העמק יהא חייב לקחתן בחשבון.

בסיכום סקר המשאבים, מובאים בקצרה האילוצים המרכזיים אשר צריכים להילקח בחשבון בתהליך התכנון המפורט, בהתבסס על הממצאים והידע שהצטברו במלאכת הכנת הסקר. אנו מקווים כי מעבר לתרומת הסקר לתהליך התכנון, מהווה עבודת הצוות דוגמא לאופן בו רצוי ונכון לתכנן, תוך לימוד מאפייני השטח ושיתוף התושבים בתהליך.

בהכנת הסקר הושקעו עבודה ומשאבים רבים – הכול בהתנדבות. אנו מבקשים להודות לכל מאות התושבים המשתתפים בתהליך, ובעיקר לחברי וחברות צוות התכנון העובדים במסירות כה רבה.

תודה מיוחדת לניצה לרנר, חברת הצוות ותושבת הקטמונים, אשר הכינה חלק נכבד מהמפות המופיעות כאן.

3.1 מצב תכנוני קיים – טבלת תכנויות מאושרות באזור עמק הצבאים. תשס"ה 2005

מצב סטטוטורי	הערות	מטרה	שטח התכנית	מיקום	ת.ב.ע. מס'
מאושרת 1964		הקצאת שטח לתחנת מכבי-אש, שינוי בהתוויית רח' עזר, הגדלת שטח בית הנוער		תחנת מכבי-אש גבעת-מרדכי	ב' 1093
מאושרת 8.11.1998		הרחבת הבניין הקיים של בית הנוער העברי, תוספת קומה על הבניין הקיים ותוספת בניין חדש	930 מ"ר	שכונת גבעת הווורדים – בית הנוער העברי, רח' הרצוג 105	ג' 1093
מאושרת 1969		שטח לבנייני ציבור	כ- 32 דונם	שד' בן-צבי פיקת הרצוג (מרדשת עמלילה) 30184, 30182, 30183 : גושים	1348
מאושרת 11.3.80		פיתוח שכונת גבעת-מרדכי החדשה		שכ' גבעת-מרדכי, גוש 30183	ב' 1413
מאושרת 22.11.88		תוספת בנייה של 3 קומות בבנייה הגבוהה לסכנונלוגיה	כ- 38 דונם	מרדדות דרומיים של שכ' בית וגן, גושים : 30196, 30341, 30340	ד' 1505
מאושרת 17.5.94	(ראה טבלה 1 לשטחי בנייה)	בנייה גבוהה לסכנונלוגיה בית וגן – תוספת בנייה + הקמת בניינים חדשים + חנייה	כ- 42 דונם	שכונת בית וגן, גושים : 30340, 30196, 30341	ה' 1505
מאושרת 16.11.1972		ייעוד שטח לקידוח בשטח פתוח מצפון לרח' גולומב		(קידוח ירושלים 1) מצפון לרח' גולומב. גוש 30170	1536
מאושרת 2.7.1951		התוויית שטחים בשכונת בית וגן. שטח פרטי פתוח ובניין ציבורי	כ- 46,500 מ"ר	המרדדות המזרחיים של שכ' 30196, 30195 : גושים : בית וגן.	1719
מאושרת 60.10.88		גן בוטני (בנוסף למבנים הכרוכים בו + חנייה)	כ- 230 דונם	נחל הקריה, גושים : 30336, 30182, 30339, 30181, 30180, 30184	2126
מאושרת 1978	(ראה טבלת שטחים 2)	שינוי ייעוד שטח פתוח לבנייני ציבור בגבעת-מרדכי	כ- 18,653 מ"ר	גבעת-מרדכי, גוש : 30184	2399

מאשרת 16.1.1995		סלילת הקטע המרכזי של כביש מס' 4 הודעה עפ"י סעיף 77 על הכנת תכנית לתוספת שני נתיבים אמצעיים לכביש מס' 4 מרכז ולמחלף עתיד המתחבר לרחוב גולומב		כביש מס' 4 (בנין) בין קטע רח' גולומב והכניסה לעיר	2855
6.5.1996 פורסם		שטח למלונאות – מגרש 3 שטח פתוח פרטי מיוחד – מגרש 18 אזור מגורים מיוחד ב' – מגרשים 8-17 אזור המיועד ל"דגם ירושלים במי הבית השני" – מגרש 4 מבנה דרך "גשר" במגרשים 30,34 אשר יחברו את כביש הטבעת במגרש 31 עם הרמפה המזרחית של כביש מס' 4 קביעת שינוי במספר קומות, שינוי במספר יחיד שינוי שלבינות.	כ-162,230 דונם	מתחם הולילנד, גושים: 30194, 30193, 30170, 30461, 30192, 30195	ב' 2855
מאשרת 2001	(ראה טבלת שטחים 3)			מתחם הולילנד גושים: 30194, 30193, 30461, 30192, 30195	ד' 3507
תוס 19.07.2005 תקופת ההפקדה 27.01.2005 בועדה מחוזית במתן תוקף		קביעת בנין שינוי יעוד ממלונאות למגורים 220 ח"ד		מתחם הולילנד	ה' 3507
מאשרת 1.3.1988		שינוי ייעוד שטח מבנין ציבורי לאזור מגורים		גבעת-מרדכי, גוש: 30183	ב' 3642
נדרתה 17.3.1996		התאמת קווי בנין ושטחי בנין למצב הקיים בשטח		גבעת-מרדכי, רח' הלר	ב' 3642
מאשרת 2002-	(ראה טבלת שטחים 4)	בניין ציבור, מעברים ושטח ספורט מיוחד	כ-611,325 דונם	גבעת-רם, קמפוס האוניברסיטה העברית, גוש 30147	4622
אשרת. ניתן תוקף במאי 2004	(ראה טבלאות 5 א, ב, ג, ד); אפיקות מינימאליות באזור מגורים 2 היא לפחות 8 יחיד למגרש. מגרשים: 18, 19, 29, ישמשו לחניון ציבורי	בנין השטח מעל כביש 4 במגורים	כ-197,840 דונם	בין שכי בית וגן לבין שכי רמת בית הכרם	במ' 4761
מאשרת 1.9.1971	גובה 2 קומות, שטח שימושים עיקריים – 1800 מ"ר, ושטח שירות – 200 מ"ר (הכול מעל מפלס 0.00)	הקמת מרכז חינוכי למדע ולאמנויות – (בניין ציבור)	כ-19,043 מ"ר	רח' דובדבני בית וגן – ב"ס חורב שכי בית וגן, גושים: 30195, 30196	5419

מאונשרת 9.5.2001		שינוי במערך ייעודי הקרקע וקביעת בנין ל-4 בניינים בני 6 7- קומות, מעל 4 קומות חניה, להקמת מרכז טכנולוגי עתיר מדע.	שטחים עיקריים: 64,238 מ"ר	המדדון המערבי של קמפוס האוניברסיטה העברית בגבעת- רם, גושים: 30337, 30339, 30182	6394
תקופת ההפקדה הסתיומרה ב- 3.3.05		שינוי מ"שטח ציבורי פתוח" לאזור מגורים 2 מיוחד. שינוי ייעוד משצ"פ לדרך	45.6 דונם	מגרשי ביתר	9457

מפה מס' 2 – מצב סטטוטורי קיים בעמק ובסביבתו

מיפוי: אמאל זועבי

סקר ומיפוי: אליה אנדורן, גיל פלד
מיפוי ממוחשב: ניצה לרנר

להלן סקירה של חלקי העמק השונים, זוהו ע"י אנשי צוות התכנון. החלוקה ליחידות-נוף נועדה להקל על ההיכרות עם העמק וחלקיו (יחידות-נוף ושוליים). יחידות הנוף מוספרו באופן כללי, ממערב למזרח ומדרום לצפון:

1. רחבת דשא סביב פסל סולם יעקב בכניסה לגבעת-מרדכי מכביש הרצוג-גולומב.
2. גן גבעת-מרדכי – גינה ציבורית מוצלת עם חורשה, מדשאות, פינות משחק לילדים ולפיקניקים (מתחת לתחנת מכבי האש). את הגן חוצה דרך הכניסה העיקרית לעמק והכניסה היחידה לכלי-רכב.
3. שדה פתוח מישורי ממזרח לשביל המרכזי של העמק. מעליו (חלק מיחידה מס' 9) מדרון עם עצים ומערות קבורה עתיקות.
4. המישור הדרומי של העמק – שטח מישורי נרחב עם שרידי מטעים יבשים וצמחייה עשבונית נמוכה. את יחידת שטח זו חוצה ערוץ נחל רחביה (יחידה 14) המהווה מפגש לשלושת הערוצים המתנקזים לעמק. בסמוך לצומת בגין-גולומב, אזור נטוע עצי זית.
5. שוליים מדרוניים לאורך כביש הרצוג-גולומב – גובה המדרון מגיע לשיאו באזור צומת-פת, הולך ופוחת משני הצדדים לאורך כביש גולומב.
6. אזור מפגש השבילים המרכזיים בעמק, סביב סככת בית האריזה (לשעבר).
7. שטח מישורי במרכז העמק, עם עצי מטע יבשים, נחצה על-ידי מדרגות חקלאיות (טראסות) נטועות בוסתנים.
8. שטח מישורי במרכז העמק – מטעים יבשים סביב עץ המיש הגדול וערוץ הוואדי.
9. מדרון קירטוני גובל בבנייני גבעת-מרדכי. חלקו התחתון של המדרון תלול והעליון – מתמתן. נטוע עצי אורן ירושלמי וצמחייה טבעית.
10. המורדות המערביים – מדרון תלול עם צמחייה טבעית ובוסתנים, גובל ממזרח בשטח הערוץ. נגישות בינונית.
11. שולי כביש בגין – בעיקר שפכי עפר.
12. גן ציבורי מפותח ונטוע בקצה הצפוני של העמק. מדרון תלול (חלקו מלאכותי) ממערב לערוץ נחל רקפת וממזרח לכביש בגין, סמוך לבנייני המגורים של גבעת-מרדכי. נקודת תצפית גבוהה על העמק וסביבתו.
13. גג המנהרה מעל כביש בגין. 13א'-דרומי, 13ב'-צפוני. אזור מתוכנן לבנייה.
14. אפיק נחל רחביה ובו קידוח מי-תהום "ירושלים 1".

מפה מס' 3 - חלוקה למתחמים וליחידות נוף בעמק

מפת מתחמים ויחידות נוף

ניתוח יחידות השטח:

- 1 רחפת דשא סביב כסל סוף יצוק
- 2 אינה ציבורית מוצגת על פינות המצוק
זיגזג וסקנולקס
- 3 גדה כותח מימורי פולנו-הדרון על צדו ומצרות קטורה
אישה לתחנות מכסי האש
- 4 שטח מטעים מימורי על צמחייה נמוכה ומטעים יבשים
- 5 אולנים מדרוניים לאורך כביש הרצף-אלזום
- 6 שטח מושבה - גדה כותח סביב הסככה
- 7 שטח מימורי על צדו מטע יבשים נחצה ציי
טרסות פוסתרניק
- 8 מטעים יבשים סביב על החוש וצרף חואדי
- 9 שטח קירטוני חלק צלון תלול אופל פסערת מרדכי
- 10 מדרון תלול על צמחייה אפל פשטל הערופי-
נאשות מושבת
- 11 אולי כביש פלן קצקל סככי עכר
(פסחוק לצמות אלזום-קלן צצי בית)
- 12 אן ציבורי מכותח אולנים מדרחיים אופלס
סככי פסערת מרדכי
- 13 א' ג' מנהרה מעל כביש קלן דרום
- 13 ב' ג' מנהרה מעל כביש קלן צפון
- 14 ארץ נחל רחפיה

3.3 סקירת משאבים זואולוגיים

כתיבה: עמיר בלבן

תרשים מארג המזון בעמק: עמיר בלבן

מפת משאבים זואולוגיים: ערך ומיפה: עמיר בלבן ;

מיפוי ממוחשב: ניצה לרנר

סקירה כללית של בעלי-חיים בעמק

נתוני התצפיות משלוש השנים האחרונות, משקפים את מגוון המינים הגדול של בעלי החיים שבעמק (הרשימה המלאה מצורפת לסקר המשאבים המלא).

זוחלים ודו-חיים

מינים קבועים: צב יבשה, ש'ממית בתים, מניפנית מצויה, ש'ממית עצים, חרדון מצוי, זיקית מובהקת, לטאה זריזה, חומט גמד, חומט פסים, זעמן שחור, זעמן זיתני, זעמן מטבעות, קרפדה ירוקה.

יונקים

מינים קבועים: קיפוד מצוי, חדף, עטלף פירות, עטלף חרקים, יערון גדול, עכבר מצוי, חולדה מצויה, חולד, דורבן, תן, שועל מצוי, חתול מצוי, צבי ארץ-ישראלי.

עופות

בין המינים הנצפים בקביעות: אנפית בקר, נץ מצוי, בז עצים, שליו, מלכשלי, יונת סלע, שרקרק, סבראש ועוד - סה"כ 57 מינים.

נצפים בקביעות ודוגרים: דרור בית, עורבני, עורב אפור, בז מצוי, חגלה, תור צווארון, תור מצוי ועוד ; סה"כ: 22 מינים.

מזדמנים: חסידה לבנה, נץ קצר אצבעות, עקב חורף, בז אדום ועוד ; סה"כ: 17 מינים.

סמנים לאיכות אתר: נץ מצוי, בז עצים, בז מצוי, ינשוף עצים, חנקן נובי.

בעלי-חיים בולטים בעלי ערך ותרומה מיוחדת לפארק

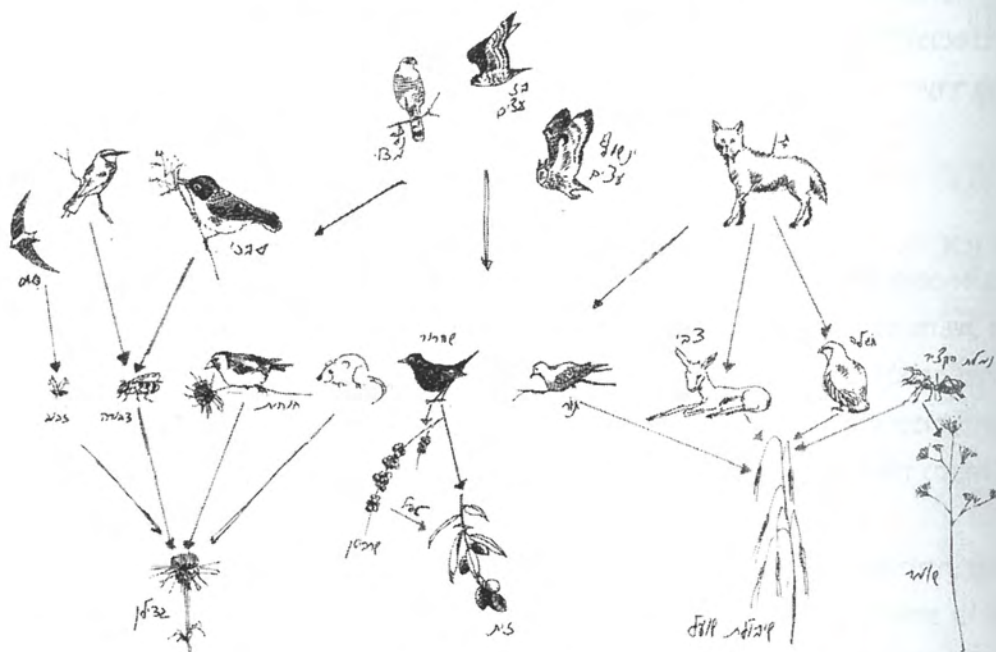
מלבד עדר הצבאים, מצויים בעמק מספר רב של בעלי-חיים בעלי נוכחות, אשר תרומתם משמעותית כמוקד עניין בפארק העתידי.

יונקים: חולד, דורבן, תן.

עופות: אנפת בקר, חוגלה, בז מצוי, בז עצים, נץ מצוי, ינשוף עצים, כוס חורבות, שער, לבן חזה, שרקרק, דוכיפת, נקר סורי, חנקן נובי, תור מצוי, פרוש מצוי, חוחית, ירקון, בזבז אירופי, פצחן.

זוחלים: זיקית, זעמן שחור, זעמן מטבעות, צבי יבשה.

מפה מס' 4 – מארג המזון בעמק

עדר נקבות

נקבה דרוסה על כביש בגין

עדר הצבאים – מצב נוכחי

המעקב אחר פעילות העדר ומספר הפרטים, נערך באופן שוטף מאז שנת 2000. מאז שומר העדר על מספר יציב הנע בין 20 ל-30 פרטים. התנודה במספרים נובעת בעיקר מהתמעטות הצבאים עקב טריפה, דריסה ותמותה טבעית. בסיומה של כל עונת המלטות (מארס-אוגוסט) חוזר העדר למצבו היציב.

תפוצת הצבאים בעמק

העמק מחולק למספר נחלות, הנשלטות ע"י זכרים בוגרים. גבולותיהן מפורטים בתצ"א במפת המשאבים הזואולוגיים המוצגת בהמשך. נחלה אופטימאלית כוללת בד"כ שטחי מרעה של צומח חד-שנתי, עצים ושיחי-מרעה, מקורות מים מזדמנים, משטחי חפירת שורשים (לאחר שרפות), אתרי לינה, מחסות מפגעי מזג אוויר, נתיבי מילוט, אתרי הסתתרות ואתר המלטה. ככול שהנחלה כוללת יותר מרכיבים, הנקבות ישהו בנחלה זמן ארוך יותר ולזכר השליט יהיה מגוון נקבות גדול יותר בעונת הייחום.

עדר נקבות: העדר הראשי ממוקם בחלקו התחתון של העמק. העדר המשני, הקטן יותר, ממוקם בין החלק התחתון לחלק המרכזי של העמק. באמצעות המפה שלהלן ניתן לראות כי העדר משתמש ברוב חלקי העמק לשימושים שונים, כל חלק בהתאם למרכיבי ההזנה והקיום שלו.

פירוט הנחלות

נחלות זכרים: 5 נחלות קבועות בחלק הדרומי והמישורי של העמק; רווקייה: אזור בו נמצאים זכרים רווקים (צעירים וזקנים).
עדר נקבות תחתון: נמצא במורד העמק, לאורך כביש גולומב ולצידו (8-11 נקבות).
עדר נקבות מרכזי: עדר זה משוטט ממערב לבית האריזה (5 נקבות).
אזורי המלטה: בעיקר בדרום העמק ובחלקו המרכזי.

גורמי לחץ על העדר

1. פעילות בלתי-מבוקרת של מבקרים בעמק, גורמת לדחיקת צבאים לעבר כביש בגין ולמקרי דריסה.
2. טריפה של עופרים על-ידי תנים וכלבים משוטטים;
3. מוות טבעי.

תחת פיקודו

	גבול נחלפה - זכרים
	צעירים (רווקיה)
	עדר נקבות קטן
	עדר נקבות גדול
	אלור מסתור
	אלור חלופה

3.4 סקר בוטני

כתב: רז עפרון; צילומים: אורנה צמח; מיפוי ממוחשב: ניצה לרנר.
סקר: מיכל רגב, מיכאלה כהן, ניצה לרנר, אורנה צמח, ישראל קרופל, טל פרי.

המפה והסיכום נערכו בסיועו ובהנחייתו של פרופ' אבי שמידע ממכון רותם לחקר צמחי ישראל, באדיבות מכון ירושלים לחקר ישראל (מתוך מחקר מקיף, בנושא צמחיית אזור ירושלים ומיפוי הצמחים "האדומים").

כללי

עמק הצבאים הוא אחד השטחים הפתוחים הגדולים ביותר בעיר ואחת מיחידות הצומח הטבעי הגדולות ביותר ששרדו בתוככי ירושלים.

חשוב לשמרו מבחינה בוטנית בשל העובדה שמלבד הנוף הפתוח ובעלי החיים, שרד בו מגוון רחב ונדיר של מיני צמחים ארץ-ישראליים וכן בזכות מורשת הנופים החקלאיים הקדומים האופיינית לאזור ירושלים, שיש לה ביטוי רחב בעמק: מתקנים חקלאיים, טראסות ובוסתנים, המהווים תשתית לכל פארק אשר יקום באזור.

ניתן להבחין בשתי יחידות-נוף עיקריות בעמק הצבאים, שעל-פיהן מתאפיינת גם הצמחייה:

1. **החלק המישורי של העמק:** מאופיין במדרגות החקלאיות (טראסות) החוצות אותו ממערב למזרח, בשרידי הבוסתנים שלאורכן ובשטחים העשבוניים המישוריים שביניהן. הנוף באזור זה הופרע במשך עשרות שנים ע"י העיבוד החקלאי שהתקיים בעמק עד שנות ה-90. מאז שהופסק העיבוד ניכרת בו התאוששות של הצומח הטבעי.

2. **מורדות העמק ממזרח (מורדות גבעת-מרדכי) וממערב (כביש בגין):** אלה הם החלקים החשובים מבחינת שימור הצמחייה בעמק, בה גדלות חברות צומח של במת ההר שכמעט נכחדו מאזור ירושלים. המשך הנגיסה בעמקי ירושלים (נחל חובבי-ציון, רקפת, רחביה) והבנייה באזורים דומים בבמת ההר (קריית-יובל, גבעת-משואה...) כבר גרם לאבדן מינים נוספים.

חלוקה ליחידות צומח

אִפְיִינוּ את המשאבים הבוטניים של עמק הצבאים ב- 8 יחידות צומח המסומנות במפה הבוטנית:

1. מורדות הבתה:

אלה הם מורדות העמק מצידו המזרחי (גבעת-מרדכי) והמערבי (כביש בגין). מורדות העמק מאופיינים בחשיפה של גירים רכים – חוואר וקירטון. שם צומחות חברות צומח של לוטם וקורנית, סירה קוצנית ובני שיח נוספים. במורדות הבתה הצמחייה הטבעית מופרת בשל הפיתוח של מתחמי המגורים או שולי הכביש. לכן, לצד צמחיית הבתה ישלטו באזורים אלה גם צמחי מעזבות ומינים רבים של חד-שנתיים. באביב מצטיינים מורדות הבתה בכתמי הפריחה: נורית אסיה, כלנית מצויה, מספר מיני סחלבים ומיני פרחים נוספים.

2. מורדות הקורנית:

זוהי יחידת צומח המהווה חלק ממורדות הבתה, אך ייחודה בכך שבה שרדה תצורת הצומח הטבעית של ספר במת ההר ומשום כך היא הערכית והחשובה מבין יחידות הצומח בעמק. זוהי צמחייה הזקוקה להרבה חנקן מהקרקע ולכן היא אופיינית למסלע הקירטוני. בין המינים

הנדירים: חסרף מזרחי (אחד מכ- 60 מיני צמחים נדירים בירושלים), ציפורנית גדולה, מורית קלוטה (רק שני פרטים כאלה נמצאו בירושלים: בוואדי שבו נסלל כביש בגין ובדיר אי' שיח שבנחל שורק).

הצומח האופייני כולל לוטם שעיר ולוטם מְוּוּנִי, קורנית מקורקפת (יוצרת מרבדי כרים נמוכים, פריחה ורודה-ארגמנית), צלף קוצני וקורנית, הפורחים בקיץ.

לצד עצי אורן ירושלים ניתן למצוא מיני עצים ושיחים טבעיים, כגון: אלון מצוי, אוג הבורסקאים, עוזרר קוצני ועצי בוסתן (בעיקר תאנה ושקד). את בתת הקורנית מאפיינת צמיחתם של כ-15 מיני צמחים נוספים ייחודיים לה, וכאלה שצומחים גם בחלקים אחרים של העמק.

3. בוסתנים:

הבוסתנים כוללים שילוב בין מינים ארץ-ישראליים אשר שימשו לחקלאות עתיקה ונשתמרו מתקופות קודמות – שקד, זית, תאנה, גפן וחרוב – לבין מיני עצים טבעיים שצמחו ביניהם: מיש דרומי, אוג הבורסקאים, עוזרר קוצני ואגס סורי. כמו כן נראים מיני מטפסים בבוסתנים ובמורדות הבתה: פואה מצויה, שרביטן מצוי, טמוס מצוי, פרסיון גדול ואספרג החורש.

4. משטחי הטיוח:

אלה הם השטחים המישוריים שבין המדרגות החקלאיות, אשר "גולחו" בשנות ה-50 לצורך נטיעת המטעים. מאז שיובשו המטעים באמצע שנות ה-90, צומחים בין שרידיהם צמחי מעזבות, בעיקר מיני שיחים, וחד שנתיים. מינים אופייניים: טיוח דביק ושומר פשוט. במשטחי הטיוח ניכר תהליך התאוששות של הצומח הטבעי מאז שניטשו המטעים. סביר להניח כי במקומות בהם לא יפותח השטח למטרות אחרות, ילך תהליך זה ויתעצם.

5. מישור הדגנים:

זהו החלק המישורי הנרחב שבדרום העמק, למרגלות כביש גולומב וצומת-פת. זהו האזור הנצפה ביותר בעמק מכיוון השכונות והמועדף לתצפית על עדרי הצבאים, אשר מצידם מעדיפים אותו לצורכי רעייה בזכות נתוניו הטבעיים. מינים אופייניים: שעורת עכבר ותבור, שיבולת שועל.

6. מישור דגנים – דרום:

חלק ממישור הדגנים שמדרום לערוץ הנחל עד לשולי כביש גולומב. הצמחייה כאן דומה לצמחיית מישור הדגנים, אך את מיני השעורה הדומיננטיים מחליפים מיני ברומית, גם היא ממשפחת הדגניים.

7. ערוץ הנחל:

רצועת הצומח שלאורך ערוץ נחל רחביה מפרידה בין שני חלקי מישור הדגנים. אופייניים לו מיני צומח הצורכים יותר מים, כגון רוש עקוד וחומעה יפה.

8. גנים מפותחים:

אלה הם שני הגנים הציבוריים שפותחו בשולי העמק – גן גבעת-מרדכי (הוותיק שבהם) והגן הצפוני. השניים מכילים חורשת אורנים, מדשאות, עצי בוסתן, עצי קליל החורש ומילה סורית.

מינים "אדומים" וחשובים

במפת משאבי הצומח סומן במספרים מיקומם של מיני הצמחים ה"אדומים" המופיעים בעמק. אלה הם הצמחים המוגדרים כחשובים והנדירים ביותר מבחינת שמירת הטבע בארץ ישראל, וכן עצים נדירים או חשובים במיוחד בעמק:

אטד אירופי, נורית המלל (חד-שנתי אשר רק פרט אחד ממנו צומח בעמק), אספסת מצויצת, סחלבים, פשתה גדולה, בן-חיטה דל שיבולת, חסרף מזרחי, אלון מצוי שתפוצתו נפגעה בירושלים בשל הפיתוח העירוני, מרווה ארץ-ישראלית שנותרה בירושלים רק בשני מקומות: עמק הצבאים ושראפת, חמעה מסולסלת, מורית קלוטה, חרוב מצוי (מרכיב חשוב של החורש הפתוח הים-תיכוני), אוג הבורסקאים, עץ המיש הדרומי הגדול (נדיר בארץ, רק כ-200 פרטים) רוש עקוד, מילה סורית (נדיר בארץ, ניטע כיום כצמח נוי)

בתמונות למעלה: מרווה איי (עלים); סחלב שלוש-שיניים; זית בטראסה.

עצי שקד סביב הבית הערבי; לוף ארץ ישראלי; פשתה גדולה; קרדריה מצויה במישור הדגנים; אורן ירושלים; תאנה בשלכת על רקע מטעי נשירים יבשים, תלתן ארגמני.

עקרונות חשובים, מבחינה בוטנית, לתכנון העמק

- חשוב לשמור על פני השטח וחברות הצומח במורדות הבתה ובמיוחד במורדות הקורנית בהם נשמרת תצורת צומח טבעית נכחדת.
- ניתן לחזק את נוכחות הצומח הטבעי ואף להשתמש בעמק כמקום הקולט צמחייה טבעית על-ידי העתקת צמחים מאזורי בנייה אחרים.
- יש לשמר ולחזק את עצי הבוסתנים על-ידי נטיעת עצי ארץ-ישראל גם בחלקי העמק האחרים.
- האזורים המועדפים לפיתוח: שוליים מזרחיים ומערביים של מישור הדגנים.
- בתכנון העמק יש לכלול מסלול בוטני לימודי, שיכלול את תצורות הצומח העיקריות והמינים החשובים.

ကုလဒ် 'အကဇာနည်

3.5 שבילים, שערים ונקודות-תצפית בעמק

סקר: חיה בידני-הרניק, נדב הבר, אלה צדוק, נילי ברוך, עופר לרנר, אמאל זועבי, ישראל קרופל, מיכאלה כהן, סיד טננבאום, פרידה אלק.

מיפוי: חיה בידני-הרניק, נדב הבר, אלה צדוק; מיפוי ממוחשב: ניצה לרנר
כתבה: חיה בידני-הרניק.

שבילים ושערים

באזורים השונים של עמק הצבאים קיימים מספר סוגי שבילים, אשר יפורטו על-פי גודלם, מן הרחב אל הצר.

1. שבילי הליכה ושבילי אופניים אזוריים

פיתוח רחוב גולומב וסלילת כביש בגין, יצרו שתי "טיילות פוטנציאליות" מוגבהות ביחס לעמק, ובהן מספר אזורי תצפית אשר ניתן לצפות מהם בצבאים. שבילי הליכה ואופניים מגיעים לאזורים אלה ממזרח: מכיוון העמק הקטן (הגן הבוטני) לאורך רחוב גולומב; וממערב: לאורך כביש בגין (בתכנון) ומתוכננים להמשיך דרומה לעבר נחל רפאים. ניתן לנצל שבילים אלה בעוברים בגבול העמק, על-ידי הוספת "לולאות" הנכנסות לפארק המתוכנן, לתוך האזור המיועד להיות פארק אינטנסיבי ולאזורי התצפית המתוכננים בשולי העמק.

2. כניסות לעמק

- הכניסה הראשית לעמק נמצאת בפינה הדרום-מזרחית, מאזור הגן הציבורי המפותח של גבעת-מרדכי (מתחת לתחנת מכבי האש).
- כניסה חשובה נוספת לעמק, היא מתחת האוטובוס של צומת-פת אל השביל המרכזי של העמק.
- בקצה הצפוני, הצר, של העמק, אין הסדרה נוחה של כניסה לעמק, בשל הפסקת הפיתוח במנהרה שמעל לשדרות בגין. כאן יש לתכנן כניסה לפארק לכל הבאים מצפון וממערב (מבית וגן למשל) במשולב עם פיתוח האזור שמעל למנהרת בגין ובשילוב עם הגן הקיים.
- לאורך רחוב שח"ל בגבעת-מרדכי ישנו שטח ציבורי פתוח. הירידה ממנו אל העמק לא הוסדרה והיא אינה נוחה ועבירה כיום לכל אדם. כאשר יפותח הפארק תהיה לחיבור זה חשיבות רבה ויש לתכנן כאן את אחת הכניסות לפארק מגבעת-מרדכי.

3. שבילים רחבים (3 מ' רוחב):

- באזור הנמוך (הדרומי) של העמק, נמצאים השבילים הרחבים ביותר (עד רוחב 3 מ') אשר נכבשו למען חקלאות המטעים בעמק ושימשו לרכב חקלאי. הם עוברים היכן שהיו בעבר הגבולות בין חלקות מטעי הנשירים ומובילים אל סככת בית האריזה ואל הכניסה המרכזית לעמק מכיוון דרום-מזרח (גבעת-מרדכי).
- במקומות בהם חוצצת טראסה בין שני מטעים, ישנו שביל כפול – מעל ומתחת לטראסה – לשימוש בכל אחד מן המפלסים. חיבור אל הגבול המערבי של העמק, אם היה כזה, נקטע כנראה תוך כדי פיתוח כביש בגין.

4. שבילים רחבים (1 – 2 מ' רוחב):

שבילים ברוחב של עד 2 מ' מתפרסים בעיקר לאורך הצלע המזרחית של העמק (למרגלות גבעת-מרדכי) וכן באזור המוגבה שבצפון-מערב העמק (אזור מערת הקבורה). היות שנתיבם של שבילים אלה הוכתב בעיקר ע"י הטופוגרפיה, כיוונם העיקרי הוא צפון-דרום.

5. שבילים צרים

רוב השבילים הצרים, המיועדים להליכת שטח ולמעבר בעלי-חיים, נמצאים במורדות המזרחיים של העמק – מורדות גבעת-מרדכי. שביל הטיולים העיקרי מתפצל משביל הכניסה לעמק, המוביל אל בית האריזה ועובר לאורך דפנות העמק מדרום לצפון. משביל זה, המוגבה יחסית לעמק, ניתן לצפות על עדר הצבאים.

נקודות תצפית

בסקר המשאבים נבדקו גם נקודות התצפית המיטביות על העמק וחלקיו. תכנון העמק לשימוש ע"י הקהל הרחב, צריך לקחת בחשבון הן את נתונים אלה והן את השילוב בין אזורי התצפית לבין שבילי הגישה והשערים לעמק. זאת על-מנת להגיע לתכנון המאפשר תצפית אופטימלית על השטח הטבעי ומרכיביו, באופן שלא יפגע במערכת האקולוגית העדינה ויאפשר את קיומה בצד נוכחות אינטנסיבית של מבקרים.

שער הכניסה הדרומי

מפת שבילים ומצבים

3.6 ארכיאולוגיה

ערכה : יעל המרמן
הפרק נערך מתוך מאמר של חגית נויגבורן, מנהלת מרכז הדרכה וחינוך רשות העתיקות במחוז ירושלים.

עיקר הממצא הארכיאולוגי באזור נתגלה בסמוך לשולי עמק הצבאים באזור שננגס ע"י כביש בגין. ישוב ביזנטי ומוסלמי קדום המכונה "חוות הנזיר" ובו נמצאו מבנים, גתות, מתקנים חקלאיים נוספים ומערות קבורה. ישוב נוסף, חשוב ונדיר באזור החר מתקופת הברונזה הוא מלחה. הישוב הקדום התפרס בעיקר בנחל רפאים סביב המעינות ובורות המים. עיקר הממצא בעמק עצמו מופיע במחשופי הסלעים שבצפון ומערב העמק (מורדות גבעת מרדכי). האתרים כוללים:

- מדרגות חקלאיות, בעבר נטעו בהן זיתים וגפנים. כנראה שימשו כבר מהתקופה הביזנטית, ואולי אף מתקופת הברזל.
- מערת קבורה מתקופת בית שני אופיינית לתקופה ההרודיאנית: בנויה על מחשוף סלע, כניסה קטנה רבועה ומסותתת, הנחשמת ע"י אבן גולל מרובעת. בתוך המערה כוכי קבורה ובמרכזה "בור עמידה" מרובע. המערה בת שני חדרים: מבוא כניסה וחדר פנימי. על מנת לחסוך במקום קברו גם בכניסה. במערה נמצאו גלוסקמאות אופייניות לתקופה ששימשו לקבורה הסופית של העצמות.
- מערה קארסטית ששימשה למגורים בתקופות הביזנטית והמוסלמית הקדומה.
- מקווה-טהרה: גרם מדרגות מוליך אל חדר קטן המקושר למקווה באמצעות פתח בקיר⁶.
- גת: כוללת מִשְׁטַח-דריכה בגודל של כ-16 מ"ר המשתפל לעבר בור איגום וביניהם קושרת תעלה חצובה⁷.

האתר נכלל בסקר אתרים ארכיאולוגיים בעיר החדשה והמסקנות לגביו הם כדלהלן⁸:

- יש לבצע עבודות שימור לצורך ייצוב השרידים הקיימים;
- יש לשלב את השרידים בפיתוח השטח בכללותו;
- יש להסדיר אליו גישה נוחה;
- יש לקיים בו תחזוקה קבועה.

דגשים לתכנון העמק

אתרים ארכיאולוגיים הם משאב מוגבל, בלתי ניתן לחידוש; שימורם מהווה משאב חינוכי ורקע להבנת ההיסטוריה. השימור מאפשר חקירה של העבר ואמצעי ללימוד⁹. יש מקום וחשוב מאוד להשתמש בממצאים הקיימים עבור הציבור, כערך אסתטי, הן כערך חינוכי ובכדי להבין את הקשר אל תקופות קדומות.

⁶ סקר ירושלים [105] אתר 21, חדשות ארכיאולוגיות 110 עמ' 84-83.

⁷ סקר ירושלים [105] אתר 21, חדשות ארכיאולוגיות 110 עמ' 84-83.

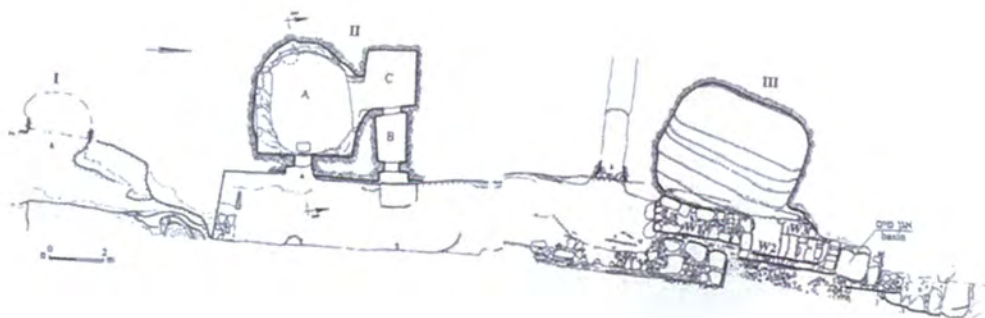
⁸ דוח מס 4 ג' סקר אתרים ארכיאולוגיים נבחרים בעיר החדשה- תכנית המתאר ירושלים 2000.

⁹ מדיניות ארכיאולוגית ושימור מורשת התרבות הבנויה.

על כן, יש להביא בחשבון בתכנון העמק את קיום האתרים ולשלבם במערך השבילים המוצע, תוך הבנת הפוטנציאל הגלום בהם כאתר תיירותי שכונתי, אשר יוכל לשמש לפעילויות לימודיות של בני-נוער ובתי הספר הסמוכים.

תמונת האתר, מתוך דוח מס 4 ג' בתכנית המתאר ירושלים

תכנית, מתוך: חדשות ארכיאולוגיות 110 עמ' 83-84

3.7 נגר ומי-תהום

סיכמו : מיכל שוב, רז עפרון.

מיפוי ממוחשב : טלי פיניש

שמירה על רצף זרימה בערוצים, בנייה משמרת-נגר, חלחול ומניעת הצפות

(הנתונים נלמדו בישיבת צוות התכנון עם מתכנני משרד החקלאות, נטע פינשטיין ממחוז השפלה וההר ומרדכי תמיר ממרכז שימור הקרקע, 14.7.03)

הטיפול בנושא מים ונגר מוסדר באמצעות חוק הניקוז (1957). עורק מים מוגדר בחוק כ"כל שקע טבעי בו זורמים מים לפרקים." על-פי החוק, אסור לחסום עורקי-מים ; כל חסימה צריכה להיות מאושרת ומתוכננת בצורה מסודרת ולעבור אישור של נציב המים. עמק הצבאים מהווה מפגש של שלושה ערוצי נחלים העוברים בשטח העיר ומתאחדים בדרכם לנחל רפאים : נחל חובבי-ציון (כביש בגין), נחל רקפת (כביש בייט) ונחל רחביה (רצועת הפארקים). קיימת חשיבות רבה לאפשר חלחול מי-גשם מן העמק וסביבתו לבארות העירוניות, בשל אגן ההיקוות הגדול-יחסית (8 קמ"ר), בשל הספיקה הגבוהה (כ-20 מ"ק לשנייה) ובשל סוג הקרקע, המאפשר חלחול כמעט מלא של מי הגשם.

עקרונות לפיתוח העמק

- יש הכרח לשמור על רצף זרימה לשטח העמק ולערוצים המזינים אותו מסביב, וכך למנוע הצפות בשטח העיר.
- יש לשמר רצועה מוגנת (שתיקרא במסמך זה "מרחב ההצפה") משני צידי ערוצי הנחל, בה יש הגבלות על פיתוח. זאת על-מנת לשמור על הזרימה בערוצים הטבעיים ולתת מרחב לחלחול המים. רצוי שחתך הנחל יישאר טבעי וניתן אף לשקמו. חישוב גודל מרחב ההצפה סביב הערוצים במקום זה, נעשה על-פי כמות המים שתביא להצפה בנתוני ספיקת המים האופייניים.
- ככול שתיתוסף בנייה במרחב ההצפה, כן יפחת גודלו והוא לא יספיק למנוע הצפות. לכן יש לדאוג שהמים יוחזרו לקרקע.
- הצפות מי הביוב בעמק, מזהמות את האקוויפר. לכן יש ליצור הפרדה (המחויבת עפ"י החוק) בין מערכת הביוב למערכת הניקוז ויש להרחיק את קווי הביוב הראשיים מן הערוצים.
- מומלץ לאגס את המים במקום הנמוך בעמק, ועדיף ע"י מגלש. זאת על-מנת להגביר את כמות החלחול ולהשהות את הזרימה במורד. ניתן לאטום חלק מהאגס על-מנת שיהיה לו בסיס קבוע לאורך השנה. יש להביא בחשבון חצי ס"מ אידוי בכל יום קיץ.
- מומלץ לשמור ולשפץ את מערכת הטראסות, על-מנת להשהות את הזרימה ולעודד את החלחול.
- העמק הקטן שממזרח לגבעת-מרדכי הוא אזור חשוב של מפגש ערוצים שיש להגן עליו באותם אמצעים.
- הטופוגרפיה הטבעית צריכה להיות הבסיס לתכנון נכון. לכן יש לצרף איש ניקוז לצוות התכנון בכל שלב ושלב.

שמירה על מאגר מי-תהום ותחנת שאיבה "ירושלים 1"

(על-פי נתוני משרד הבריאות, באדיבות מהנדסת המחוז, טליה שוסברגר).

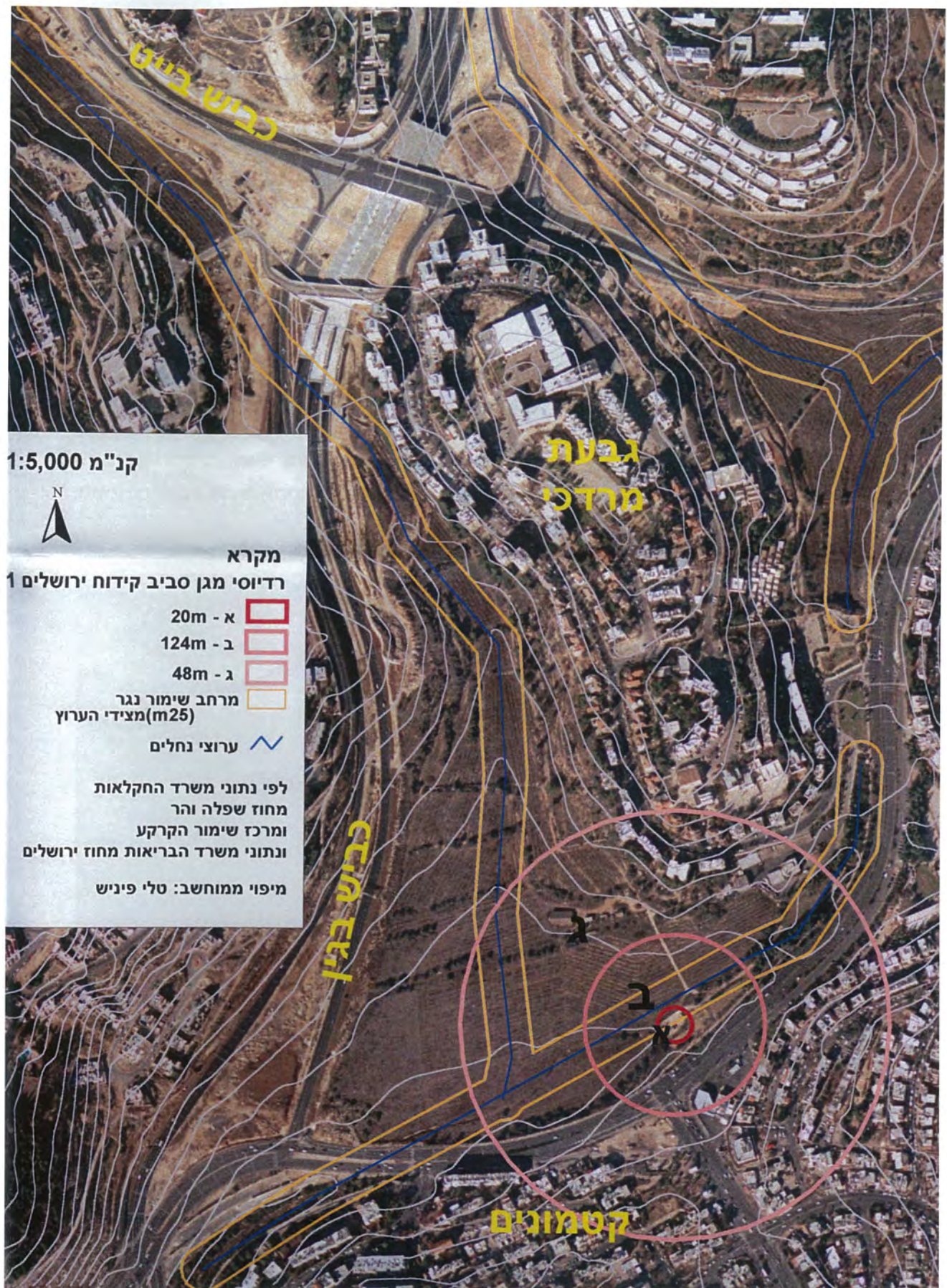
בחלק הדרומי של עמק הצבאים קיים קידוח מי-שתייה "ירושלים 1" בבעלות חברת מקורות. זהו קידוח בעל חשיבות כמקור מים מרכזי בתחומי העיר וכמקור אספקת מים בשעת חירום. כיום הוא מזוהם, אך יש עדיפות גבוהה לשיקומו. חברת מקורות עתידה לעשות זאת. עפ"י תקנות בריאות העם, נקבעו אזורי מגן סביב קידוחי מי השתייה. אלה אזורי המגן בעמק וההגבלות החלות בהם (עפ"י "אקוויפר סדוק"):

- א' – רדיוס 20 מ', בו אסורה כל בנייה, למעט מבנים המשמשים להפעלת הקידוח ולשיפור מימיו;
- ב' – רדיוס 124 מ', בו אסורה ע"פ התקנות הנ"ל כל בנייה, התקנה או פעילות, העלולים לזהם את הקידוח ובכלל זה מבני-ציבור, מגורים ומסחר.
- ג' – רדיוס 248 מ' ובו אסורה ע"פ התקנות כל בנייה, התקנה או פעילות, העלולים לגרום לזיהום חמור בקידוח כגון מתקן ביוב, קו ביוב ראשי, אתר אשפה, אזור תעשייה או אזור השקיה בקולחים.

במקרים חריגים, רשאי משרד הבריאות לאשר חריגה מהגבלות אלו, בתנאי שנקטו אמצעים מיוחדים למנוע זיהום הקידוח.

שיטפון בעמק

3.8 דפוסי פעילות הציבור בעמק צבאים

איסוף נתונים ע"י "משמר העמק – תושבים סביב עמק הצבאים".

י/צ/סתיו	בוקר	לפני הצהריים	צהריים	אחר הצהריים	ערב	לילה
וי חול	בעלי כלבים (עד שעה 7:30) בשבילים המרכזיים בפינה הדרום-מזרחית של העמק. בשעות אלה ישנה תנועה של תושבים העוברים בשביל בין גבעת-מרדכי לצומת-פת.	במרבת ימות השבוע מגיעות קבוצות תלמידים לפעילות בעמק.		בעלי כלבים הורים וילדים מבוגרים וקשישים, כמעט שלא יורדים לעמק, נשארים בגן גבעת-מרדכי ולאורך טיילת גולומב. פעילויות חד-פעמיות של בתי-ספר ותנועות-נוער	מדורות בחלק הדרומי ובגן גבעת-מרדכי חסידי ברסלב מתבודדים בשטח הפתוח טיולי מבוגרים על טיילת גולומב; רצים	מדורות וקומזיצים
שי	פעילות בעיקר באזור גן גבעת-מרדכי טיולי מבוגרים על טיילת גולומב; רצים		פעילות משפחות בגן גבעת-מרדכי	הרבה קבוצות מאורגנות ומשפחות, באות במכונית. מסתובבים בכל חלקי העמק; נכנסים במכונית לעמק. מנגלים בגן גבעת-מרדכי		
ז/חג	פעילות משפחות בגן גבעת-מרדכי פיקניקים	טיולי משפחות ופיקניק בכל חלקי העמק		טיולי משפחות ופיקניקים בכל חלקי העמק טיולי "בין הסעודות" של משפחות דתיות לאורך שבילי העמק מנגלים בגן גבעת-מרדכי, הליכה לאורך מדרכת רח' גולומב.	טיולי משפחות ופיקניקים בכל חלקי העמק ריצה והליכה לאורך מדרכת רחוב גולומב	

חורף/אביב	בוקר	לפני צהריים	צהריים	אחר הצהריים	ערב	לילה
ימי חול	בעלי כלבים בגן מעבר בין גבעת- מרדכי לצומת- פת. הליכה וריצה בטיילת גולומב	פעילות של קבוצות תלמידים	פעילות של קבוצות תלמידים			
שישי	טיולי משפחות	זמן מועדף לטיולי משפחות, בעיקר בדרום העמק (פעילות שקטה ודלילה יותר בחלק הצפוני)	זמן מועדף לטיולי משפחות בעיקר בדרום העמק (פעילות שקטה ודלילה יותר בחלק הצפוני)			
שבת/חג	פיקניק בגן גבעת-מרדכי טיולי משפחות בעיקר בדרום העמק	פיקניק בגן גבעת-מרדכי טיולי משפחות בעיקר בדרום העמק	פיקניק בגן גבעת-מרדכי טיולי משפחות בעיקר בדרום העמק	פיקניק בגן גבעת-מרדכי טיולי משפחות בעיקר בדרום העמק	בשעות הערב המוקדמות בימים יפים: ריצה והליכה לאורך מדרכת רח' גולומב	

ציור מתוך שאלון בנושא תכנון בעמק לתלמידי האזור: סתיו, תלמידה בכיתה ד' בית ספר גוון

4.0 קווי הבסיס לתכנית המוצעת

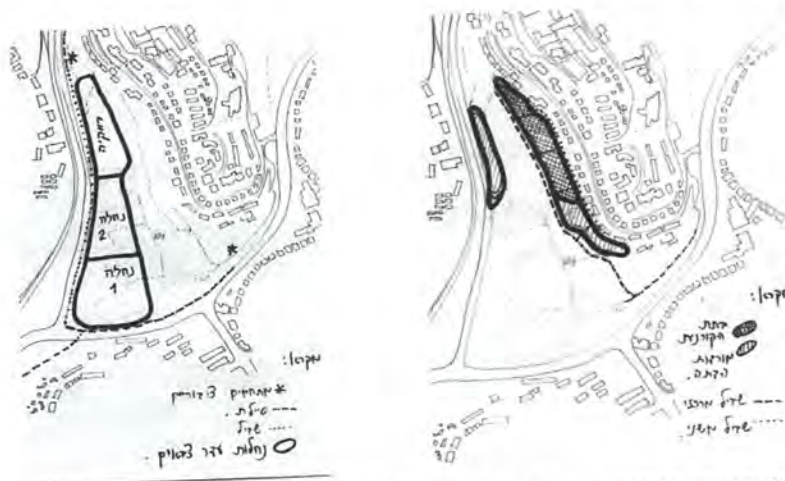
כתב ואייר: רז עפרון

מסמך זה מסכם את מכלול הנושאים המרכזיים שעלו מן הסקר ואת אילוצי התכנון. נושאים אלה יוצרים ביחד את קווי הבסיס לתכנית המוצעת.

4.1 נקודות מנחות לתכנון שעלו מתוך הסקר

1. פעילות אדם מול צורכי עמק הצבאים: הטריטוריות החשובות ביותר לשימור כשטח טבעי עבור עדר הצבאים הן בחלקו המערבי של העמק (ראה במפה הזואולוגית: נחלות 1 ו-3 ואזור הרווקייה שבצפון העמק). לכן יש צורך לשמור על צלע אחת לפחות סביב השטח הטבעי בפארק כצלע שקטה שתאפשר מסתור לצבאים, ולהגביל בה פעילות אדם.

2. יחידות צומח רגישות – מורדות העמק: יחידות צומח "מורדות הקורנית" ו"מורדות הבתה" מאופיינות כיחידות הצומח הטבעי הערכיות ביותר בעמק, ולכן יש לתכנן אזורים אלה לשימוש מבוקר ע"י הציבור.

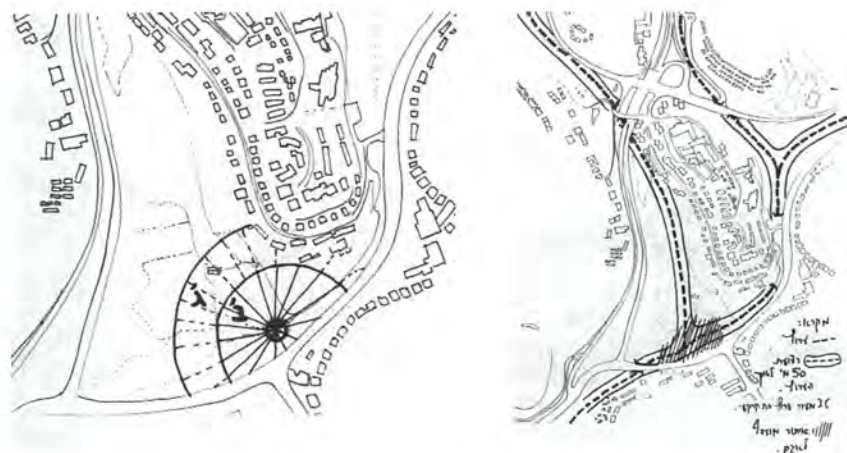

מימין: תרשים יחידות צומח. משמאל: תרשים נחלות הצבאים.

3. שמירה על רצף זרימה בערוצי הנחלים, חלחול מי-גשם ומניעת הצפות: קיימת חשיבות רבה לאפשר חלחול מי-גשם בעמק ובסביבתו לבארות העירוניות. לכן יש צורך לשמור בתכנון על ערוצי הנחלים והמרחב שסביבם, שם יוגבל הפיתוח. יש להשהות את זרימת המים בעמק ולאגמם על-מנת לחזק את החלחול. בערוץ הנחל (רוחב 8 מטר) אין לאפשר כל בנייה שהיא ויש להגביל את הפיתוח על רצועה של 20 מ' מכל צד של הערוצים. כמו כן יש להפריד בין מערכות הביוב למערכות הניקוז.

4. שמירה על מאגר מי-תהום ותחנת שאיבה ירושלים 1: קידוח מי-שתייה "ירושלים 1" חשוב כמקור אספקת מי-שתייה למרכז העיר בעת חירום. למרות השבתתו כיום עקב זיהום, יש חשיבות בשיקומו ובנקיטת צעדים למניעת התפשטות הזיהום לקידוחים אחרים. סביב הקידוח יש להקפיד על 3 רדיוסי מגן: הראשון – 20 מ', השני – 124 מ'.

והשלישי – 248 מ', אשר בהם אסורה הבנייה, על-מנת לאפשר הפעלת הקידוח ומניעת זיהום המים.

מימין: מרחב שמור סביב ערוצי הנחלים. משמאל: רדיוסים מתחנת שאיבה.

4.2 אילוצי תכנון

6. קרבת הפארק המפותח לבתי המגורים – מורדות גבעת-מרדכי

עפ"י החלופה הנבחרת, מיקום הפארק הוא בחלק המזרחי של העמק. יש להרחיק פונקציות ציבוריות מבתי המגורים, מכיוון שהרעש בשבת עלול לגרום קונפליקט בין דתיים לחילונים.

7. תחנת מכבי האש

ישראל קרופל

צוות התכנון התייחס בעבודתו לדרישת עיריית-ירושלים להרחיב את שטח התחנה המרכזית לכיבוי-אש, הפועלת בגבעת-מרדכי, בשולי העמק. צוות התכנון החליט לייעד שטח מסוים להרחבת התחנה, אך לא בהיקף שהתבקש בתכנית 4967 שנדחתה (תכנית הקיבוצים לבנייה בעמק הצבאים) וזאת מהסיבות הבאות:

- עפ"י תכנית 4967, נדרשה הרחבת התחנה לצורך אחד בלבד: כביש גישה נוסף לתחנה, המסתעף ממערכת הכבישים של השכונה שהיתה מתוכננת לקום בעמק, וכאמור נדחתה. מאחר והתכנית בטלה ובשום חלופה לא מתוכננים כבישים פנימיים בעמק – גם דינו של כביש זה להתבטל ועמו גם ההרחבה המשמעותית של התחנה.
- כיום מורכבת התחנה ממבנה משרדים דו-קומתי וממבנים חד-קומתיים קשיחים וקלים. זהו ניצול בזבזני של שטח יקר. היה ויתעורר בעתיד הצורך להרחיב את שטח התחנה – מן הראוי שהשטח הקיים יתוכנן מחדש. בתכנון החדש יש לשקול גם בניית-תת-קרקעי רב קומתי ממוגן.

8. חניה

אלה צדוק

פארק ציבורי רב-מבקרים מחייב פתרונות חנייה. לכך יש למצוא יחידות שטח בכניסות הפוטנציאליות לפארק ולנצל מתחמים בסביבת העמק. מבדיקת מצאי מקומות החניה בסביבות העמק, שנערכה ע"י צוות התכנון, עלו הממצאים הבאים:

מיקום	זמן הליכה לעמק	מס' מקומות חניה/ שטח	הערות
תחנת אגד הישנה	2-3 דק' לכניסה הראשית	50-60 מקומות	
תחנת דלק- ליד השטיפה	3-4 דק' לכניסה הראשית	8 מקומות	- משמשת את הקונים בסופר ספיר
בין הדלק לבית הנוער	10 דק' לכניסה הראשית	67 מקומות	
בין בית הנוער לפסל סולם יעקב	10 דק' דרך סולם יעקב	31 מקומות	- עדיף לא לאפשר חניה מול החניה בנסיעה לאחור
מול בלוקי פנקס	7 דק' לכניסה הראשית	כ-25 מקומות	
גבעת-מרדכי, ליד בית הכנסת עץ-יוסף	2 דק' לכניסה שבאמצע רחוב שח"ל	כ-10 מקומות	- הגבעה צפונית אליו, ניתן להכשיר שטח נוסף - סגור בשבת
לידמ בייס עמליה	2-3 דק' לכניסה שבאמצע רחוב שח"ל	כ-30 מקומות	- סגור בשבת. משמש לעתים את בית הספר

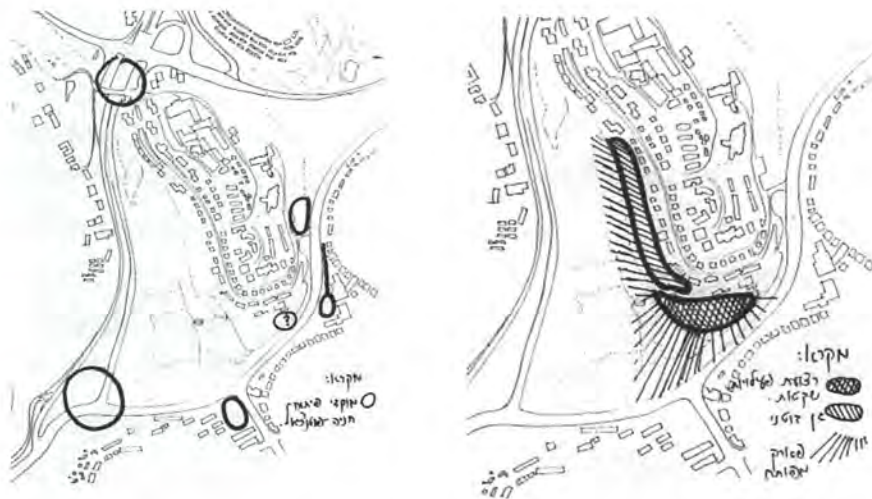
כיום ניתן להפנות את המבקרים למגרש אגד הישן (בצומת-פת), לחניה באזור בית הנוער (בין גבעת-מרדכי לצומת-פת, לאורך כביש השירות) ולחניה שמול בלוקי פנקס (הכניסה לגבעת-מרדכי), שם יש כ-170 מקומות חניה לרכב פרטי. חניות אלו קרובות לכניסה הראשית לעמק. להערכת צוות התכנון, היצע מקומות החניה הקיים לא יענה באופן מלא על צורכי הפארק עם פיתוחו. על כן יש לתכנן מקומות חניה נוספים, בדגש על מקומות חניה לאוטובוסים וסידורי הורדת נוסעים בכניסה לעמק, עם אפשרות חניה במתחמים שמסביבו. צוות התכנון רואה בפיתוח עתידי של מתחמים בקרבת העמק, הזדמנות לפיתוח מקומות חניה לטובת באי הפארק. המתחמים העיקריים הרלוונטיים לכך הם מגרש אגד הישן בצומת-פת, שיהווה כניסה דרומית לעמק, ואזור מחלף בייט, שיהווה כניסה מצפון (פירוט התכנון הרלוונטיות מופיע בפרק על המצב התכנוני הקיים). פיתוח מקומות החניה יבוא, על-פי תפיסת צוות התכנון, במשולב עם פיתוח סידורי נגישות לפארק ממתחמי החניה (גשר עלי מעל רח' גולומב בסמוך לצומת-פת ושביל הליכה נוח ממחלף בייט).

לקבלת קנה-מידה לצורכי הפיתוח העתידיים, נבדק היצע מקומות החניה המשרת את גן החיות התנ"כי - פארק גדול המשמש מבקרים רבים מן העיר ומחוצה לה. הספירה העלתה כי בגן החיות יש מקומות חניה ל-10 אוטובוסים ול-370 כלי-רכב פרטיים. עפ"י נתונים שנמסרו מהנהלת הגן, מגיע מספר המבקרים המקסימאלי בגן החיות ל-4,000 איש, בחופשות ול-100 ביום רגיל. נמסר כי בשבתות מורגש מחסור בחניה.

9. **גישה לעמק משכונת קטמונים ופת:** על-מנת לאפשר גישה לעמק משכונות אלו, ללא חציית כביש גולומב הסואן, יש לתכנן פתרונות למעבר מעל לכביש או מתחתיו ולמקם מתחמים ציבוריים באזור צומת-פת.

10. **גישה לנכים:** על-מנת לאפשר לנכים גישה נוחה יותר לעמק, ערכו נציגי צוות התכנון מפגש עם נציגי עמותת "נכים עכשיו". להלן נושאי הנגישות לנכים שיש לכלול בתכנון העמק:

- הקצאת 5% מכלל החניה לנכים ופתרונות גישה וחניה לאוטובוסים. בנוסף, מתן הסדרים להעלאת והורדת נוסעים.
- מדרכות ושבילים – בשיפועים של עד 8%, עם עדיפות למשטחי אספלט ואבנים משתלבות; רוחב שבילים מינימאלי של 1.3 מ' ושילוב ספסלים למנוחה. כמו כן נשקלה אפשרות לשימוש בקלנועית או "רכבת" (דוגמת זו שבגן החיות) להסעת נכים וקשישים בעמק.
- שילוט ותכנון שיותאם לכבדי-ראיה ולכבדי-שמיעה וכן תכנון "גן חושים" אשר יוכל לשמש גם אוכלוסיות מיוחדות נוספות (בדומה לגן הנדיב בזיכרון-יעקב).
- מתקנים ושירותים: התאמת פינות התצפית, שולחנות הפיקניק, השירותים הציבוריים, מתקני השתייה ומתגי החשמל לנכים, מבחינת גובהם, גודלם והאביזרים המותקנים בהם.

מימין: אזורים לפעילויות שקטות בפארק המפותח; משמאל: מתחמים פוטנציאליים לפיתוח חניה.

5.0 תכנית ועד הפעולה לעמק הצבאים

אלול תשס"ג-ספטמבר 2003

בסוף פרק זה מופיעה סקיצה של תכנית צוות התכנון לעמק הצבאים, על-פי ייעודי השטח המופיעים להלן:

5.1 טבלת ייעודי השטחים בעמק, על-פי חלוקה למתחמי תכנון

פארק מפותח

הפארק המפותח כולל את אזורי הפעילות האינטנסיבית הקולטת את קהל המבקרים בפארק. השטח המפותח מתפרס לאורך הפיאה הדרום-מזרחית, המזרחית והצפונית של העמק והוא מחולק לאזורי-משנה המתאפיינים ברמות אינטנסיביות ואופי פעילות שונים. ליבו של הפארק המפותח הוא אזור הנופש האינטנסיבי, הכולל מדשאות רחבות ידיים, פינות ישיבה ופיקניקים. אזור זה מוקף במוקדי הפעילות הציבוריים המרכזיים: מרכז המבקרים וטיילת גולומב מדרום, מרכז התצפיות וגן ההרפתקאות מצפון, גן החושים, האזור החינוכי ומגרש החניה ממזרח, והאגם ממערב. אזור זה הוא הנגיש ביותר בעמק לציבור הרחב, לצד הכניסה הראשית מגבעת-מרדכי וצומת-פת. שטחי החניה הפוטנציאליים העיקריים בסביבת העמק ממוקמים במרחקים קצרים ממנו: מגרש אגד הישן בצומת-פת, כביש שירות בית הנוער, הכניסה לגבעת-מרדכי. מאזור זה מתפצלים השבילים המרכזיים ושבילי האופניים המקיפים את העמק: השביל האורכי וטיילת גולומב.

אזורי הגן השונים נועדו לספק עניין למגוון הקהלים, תוך התחשבות בכך שהעמק סמוך לאזורי מגורים ולשטח הטבעי.

צוות תכנון בעבודה

ייעוד השטח	פעילויות וקהל המשתמשים	מתקנים	שטח בדונם ומיקום	עיצוב
אזור פעילות נופש אינטנסיבית, מתחם מרכזי	אזור מדשאות נרחבות לפעילות קהל גדול	מתקני משחק, פינות ישיבה מוצלות, פחי אשפה, ברזיות, מיני-גולף, מתקני ספורט ופיקניק; מתקני מנגל יוגבלו לגדה הדרומית של ערוץ הנחל.	55 דונם פאה דרום-מזרחית של העמק	מתקני המשחק ופינות הישיבה יעוצבו ממגוון חומרים צבעוניים (פלסטיק ממוחזר, ברזל, עץ).
אזור פעילות-נופש אינטנסיבית, חורשת הרפתקאות	מבקרי הפארק – בין אזור הפעילות החינוכית לאזור הנופש האינטנסיבי	מתקני עץ לילדים (טיפוס, זחילה, קפיצה)	9 דונם מדרום ומצפון לשביל הגישה למרכז התצפיות (בית האריזה הישן)	מבוסס על חומרים טבעיים (עץ) בחורשה יינטעו עצי ארץ ישראל חרוב, זית, תאנה, אלות, אלונים וכיוצ"ב
טיילת גולומב	תושבי העיר – טיילת המאפשרת נופש ותצפית גם מבלי להיכנס לפארק	טיילת הליכה ברוחב 4 מ' עם נקודות התרחבות ממזרח לצומת-פת, לצד מרכז המבקרים ובפינת מחלף גולומב; שביל אופניים ברוחב 2 מ'; פינות ישיבה ועמדות תצפית; ברזיות	לאורך מדרכת רחוב גולומב, מהכניסה המזרחית לפארק ועד מחלף גולומב	שילוב רחבות תצפית בטיילת.
אזור פעילות נופש אינטנסיבית – גן חושים	אנשים עם צרכים מיוחדים ומוגבלויות פיסיות, קשישים, ילדים, לקויי ראייה; המבקרים יוכלו להשתתף בתחזוקת הגן (גן טיפולי).	שטח מגודר המורכב מערוגות צמחייה מוגבהות המקושרות בשביל נגיש לבעלי צרכים מיוחדים; שיפועים נוחים ולאורכו מעקה; אמצעי הצללה (עצים, סככות) ספסלי ישיבה, מתקן שתייה, שלטי ברייל;	4.5 דונם בסמוך לכניסה הראשית לפארק, בין מגרש החניה לשביל המרכזי;	קבוצות של צמחים מסווגים על-פי ריחות וטקסטורות; עיצוב רך, ללא פינות חדות;
אזור חינוכי – הבית הערבי	פעילות חינוכית לילדים ובני-נוער;	שיקום המבנה הערבי ואפשרות לבניית מבנה נוסף לצידו לצורך פעילות חינוכית/גן-ילדים;	שטח של 1.5 דונם שבתוכו הבית הערבי. משולב בגן החושים;	שיקום מבנה חקלאי וטראסות חקלאיות; בנייה באבן וצמחיית בוסתן;

ייעוד השטח	פעילויות וקהל משתמשים	מתקנים	שטח בדונם ומיקום	עיצוב
גן בוטני – מורדות הבתה	מבקרי הפארק, יחידים וקבוצות; יצירת גן בוטני של צמחיית במת ההר המצויה בסכנת הכחדה; חיזוק הצמחייה ע"י העברת צמחים מאזורים בפיתוח, שיקום וניקוי מערות קבורה עתיקות;	שני שבילי שטח אורכיים: <u>שביל עליון</u> במעלה המדרון, ברוחב של עד 80 ס"מ ובו ישולבו פינות ישיבה וצל ושלטי הדרכה. <u>שביל תחתון</u> בתחתית המדרון, ברוחב 1.2 מ', מקשר בין האזור הבוטני לפארק המפותח שלמרגלותיו. שילוב פינות ישיבה וצל, שלטי הדרכה ועמדות תצפית; 4 שבילים רוחביים קצרים המקשרים בין השבילים האורכיים. רוחב עד 80 ס"מ	25 דונם מורדות העמק המזרחיים מכיוון גבעת-מרדכי;	מתקני עץ משולבים בצמחייה הטבעית;
אזור פעילות נופש אינטנסיבית – <u>הגן הצפוני</u>	פארק מפותח קיים שישמש את מבקרי הפארק ותושבי גבעת-מרדכי הגרים בסמוך;	חיזוק הגן הקיים באמצעות תוספת פינות ישיבה, נקודות תצפית, צמחייה ומתקני-משחק;	25 ד' - בקודקוד הצפוני של העמק בין גבעת-מרדכי למחלף בייט.	מתקנים באופי גן מפותח – חומרים מגוונים וצבעוניים;
חניה	עדיפות לחניית אוטובוסים ונכים	משטח חניה עם מקום ל- 50 כלי-רכב פרטיים, 5 אוטובוסים, סובה ואזור להורדת מבקרים;	שטח של 3.5 דונם לפארק, בסמוך לכניסה הראשית, למרגלות תחנת מכבי האש;	נטיעת שורות עצים בין מגרש החניה לגן החושים; ריצוף מאפשר חלחול או חצץ; שילוב עצים;

פארק טבע

השטח הטבעי מהווה ליבה שמורה של משאבי הטבע שבעמק ובראשם עדרי הצבאים. בשטח זה תתאפשר פעילות קהל מבקרים, אך באופן שיבוקר על-ידי מדריכי הפארק, על-מנת למנוע פגיעה בעדר, בעיקר בעונות החיזור וההמלטה. בשטח זה תתאפשר פעילות שעיקרה תצפית, לימוד וחוויה. שטח זה נותן לפארק עמק הצבאים את אופיו המיוחד. ממדיו של השטח ומיקומו תוכננו על-פי ממצאי סקר המשאבים והתצפיות כך שיאפשרו פיתוח בר-קיימא של השטח, תוך שימור משאבי הטבע והמערכת האקולוגית הטבעית. עם הפעלת הפארק ובהתאם לאופן תפקודו, יתבצעו שינויים בממדי השטח באופן שתתאפשר יותר נגישות לקהל.

השטח הטבעי מוקף מצפון, מזרח ודרום, בשטח לשיקום חקלאות עתיקה. זהו אזור-חיץ בין החלק האינטנסיבי של הפארק לבין השטח הטבעי. ניתן לאפשר בו פעילות חקלאית מבוקרת של בתי-ספר, תנועות-נוער והציבור הרחב וימוקמו בו פינות ישיבה ותצפית. הפעילות בשטח תשלב שיקום הטראסות החקלאיות. הקמת הפארק תיערך בשלבים, בפיתוח הדרגתי, תוך בדיקת ההשפעות על המערכת האקולוגית ועדר הצבאים. בתקופות רגישות (חיזור, המלטה) תתאפשר באופן זמני הוספה של חלק משטח זה לטובת השטח הטבעי.

שביל התצפיות המערבי - תוחם את הצלע השקטה של השטח הטבעי, הנחוצה להישרדות עדר הצבאים. השביל יהיה מוגבה ומוסתר כלפי השטח הטבעי בצמחייה וימוקמו בו נקודות תצפית מבוקרות. מומלץ לפתח שביל זה בשלב ב', לאחר עיבוי הצמחייה לאורך התוואי המתוכנן.

ייעוד השטח	פעילויות וקהל משתמשים	מתקנים	שטח בדונם ומיקום	עיצוב
אזור טבעי - לשימור משאבי טבע	בשטח מתאפשרת תנועה מבוקרת של קהל מבקרים. על-מנת לשמר את המשאבים הטבעיים, יערכו פיקוח והנחייה ע"י עובדי הפארק.	שימוש בשבילים הקיימים; רוחב שביל ראשי: 1.2 מ', שביל משני: 80 ס"מ	65 דונם; פאה מערבית של העמק.	שימור וטיפול הצמחייה הטבעית. שיקום נופי של ערוץ הנחל והטראסות.
שטח לשיקום חקלאות עתיקה (אזור חיץ)	שיקום נוף החקלאות העתיקה והמטעים באמצעות פעילות חינוכית חקלאית; טיפוח מורשת חקלאית ומולדת; פעילות מבוקרת עם אפשרות לצמצום השטח באופן עונתי, לטובת השטח הטבעי.	מתקני חקלאות עתיקים (טראסות, שומרות, מתקני מים) שילוב פינות ישיבה וצל ועמדות תצפית.	<u>מתחם צפון-מזרחי</u> - 30 דונם <u>מתחם דרומי</u> - 15 ד' סה"כ: 45 ד'	מתקני הישיבה והתצפית ייבנו מעץ, באופן שישתלב עם נוף השטח הטבעי.
שביל תצפיות מערבי (צלע מערבית של השטח הטבעי)	שביל אורכי המשלים את המסלול ההיקפי סביב העמק. על-מנת לשמר צלע שקטה לשטח הטבעי, יהיה השביל מוגבה ומוסתר ביחס לשטח וימוקמו בו נקודות תצפית מבוקרות.	שדרת עצים וגדר חיה להפרדה בין השביל לשטח הטבעי; שדרת עצים להפרדה מכביש בגין; עמדות תצפית; שביל אופניים.	לאורך כביש בגין- בין פינת מחלף גולומב בדרום לגבעה הצפונית בצפון.	מתקני-תצפית מעץ, מוסתרים על-ידי צמחייה טבעית.

אגם ואפיקי נחל

אגם המים המרכזי ימוקם בסמוך לנקודת המפגש בין ערוצי הנחלים רחביה ורקפת, בחלקו הדרומי של העמק, לפני מעברו של הערוץ מתחת לרחוב גלומב. מקור המים יהיה הזרימה החורפית בנחלים, אשר תיאגר בסכר שימוקם לרוחב ערוץ נחל רחביה. שטחו המקסימלי של האגם יהיה כ-4.5 דונם בעונת החורף. המים העודפים יזרמו בהמשך ערוץ נחל רקפת. בתקופת הקיץ יגיע האגם לשטח מינימלי שיאטם בפני חלחול לקרקע. גודל השטח המינימלי ייקבע על-פי אחוזי ההתאדות בימי הקיץ.

האגם ימוקם בתפר שבין השטח הטבעי לפארק האינטנסיבי, כך שגדה אחת תשמש את בעלי החיים והגדה הנגדית תשמש את מבקרי הפארק. מרכז המבקרים, שימוקם למרגלות צומת-פת, יהווה גם נקודת תצפית על האגם וגדותיו. לאורך ערוץ נחל רקפת, במעלה העמק, ימוקמו מקווי-מים עונתיים נוספים, על-פי אגנים טבעיים הקיימים בשטח.

ייעוד השטח	פעילויות וקהל משתמשים	מתקנים	שטח ומיקום	עיצוב
גדת האגם בפארק האינטנסיבי	ציבור המבקרים בפארק – לשימושי נופש ותצפית כחלק מהפארק האינטנסיבי.	ספסלי ישיבה, מסתור תצפית, סככות צל, ברזייה, צמחיית גדות.	גדה דרומית ומזרחית	מדשאות עם פינות-צל ועצים.
גדת האגם בשטח הטבעי	גדה שמורה לגישת בע"ח לאגם. מאפשרת תצפית מהפארק	צמחיית גדות	גדה מערבית	צמחיית נחלים טבעית.
מקווי-מים לאורך ערוץ נחל רקפת	מיקום מקווי המים בתפר בין השטח הטבעי לפארק המפותח מאפשר מוקדי תצפית נוחים בבע"ח	שלוש נקודות מים ימוקמו: האחת ליד מרכז התצפיות (בית האריזה), השנייה ליד עץ המיש הגדול והשלישית במדרגה הצפונית העליונה של העמק.	דרומית (מרכז התצפיות והמרכזית: 25 מ"ר כ"א. צפונית: 50 מ"ר.	
ערוץ נחל לשיקום	שיקום ערוצי הנחלים רחביה ורקפת, יאפשר זרימה טבעית של מי-נגר וישמש חיץ בין הפארק המפותח לשטח הטבעי.	שיקום ערוץ הנחל וניקיונו; יצירת מעבר חופשי למי-נגר והיקוות מים לאורכו; שיקום צמחיית האפיק; שילוב פינות ישיבה ונקודות תצפית.	ערוץ נחל רקפת מצפון העמק ועד למפגש עם נחל רחביה באגם; ערוץ נחל רחביה מהכניסה הראשית לעמק ועד האגם.	שיקום צמחיית נחלים.

מרכז מבקרים – למרגלות צומת-פת

מרכז המבקרים יהיה מבנה הציבור המרכזי שישרת את באי הפארק ופעילויותיהם. הוא ימוקם מדרום לצומת-פת, בשטח בן 1.5 ד', במורדות היורדים לעמק (למרגלות תחנת האוטובוסים הקיימת) במקום המשמש כיום נקודת התצפית המוכרת ביותר לתושבי העיר. מקום זה יהיה בעתיד כניסה מרכזית לפארק. המבנה ישולב בגשר הולכי-רגל, שיאפשר מעבר בטוח של רחוב גולומב ממגרש אגד הישן אל העמק. מרכז המבקרים ייבנה בשלושה מפלסים מדורגים, תוך ניצול הפרשי הגובה בין המדרכה לשפת העמק. גגות המפלסים יישמשו לפעילות-חוץ ולמרפסות תצפית. המבנה יכיל את מרב הפעילויות המיועדות לציבור הרחב: תצוגות, פעילות חינוכית כרקע לסיור בעמק, הרצאות, אירועים ובית-קפה. כמו כן יכלול המבנה את חדרי הניהול של הפארק ואת מתקני השירות והאחסון.

מרכיבים/פעילויות	קהל משתמשים	מתקנים	שטח	עיצוב
חדר תצוגה	מבקרים מכל הגילים	אולם לתצוגת-קבע בנושאי העמק, השכונות וטבע עירוני וחלל לתערוכות מתחלפות;	2 חדרים בשטח כולל של 60 מ"ר	
חדרי פעילויות	בתי-ספר/ גנים/ תנועות-נוער	3 חדרים לפעילויות חינוכיות וחברתיות;	כל כיתה 42 מ"ר סה"כ: 130 מ"ר	
חדר הרצאות/אודיטוריום	כלל הציבור	אולם בן כ-100 מושבים, במה, מסך ואמצעי הקרנה;	100 מ"ר	
בית-קפה - מסעדה	מבקרים ותושבי הסביבה	אזור מקורה עם יציאה למרפסת תצפית וישיבה, עם מטבח ומחסן;	80 מ"ר בנוי, כולל מטבח ומחסן 100+ מ"ר מרפסת מרוצפת	
שירותים	כלל המבקרים	שירותי גברים/ נשים/ נכים: 8 אסלות וחדר ניקיון;	כ-35 מ"ר, כולל מעבר	
מרפסת התצפית	מבקרים	גג מרוצף, מעקה, סככה, מתקני תצפית, שלטי הדרכה, ספסלים;	50 מ"ר	
משרד	ניהול ותחזוקת הפארק	2 חדרים לניהול הפארק;	30 מ"ר	
מחסן			40 מ"ר	
מבואת כניסה וחללי מדרגות			70 מ"ר	
סך הכול מ"ר רצפה (3.5 מפלסים)			755 מ"ר	

אזור סככת בית האריזה (מרכז תצפיות)

בית האריזה הישן שבמרכז העמק, ששטחו כ-450 מ"ר, ישמש כמרכז פעילות בלב ליבו של העמק. בניגוד למרכז המבקרים, תתבצע בו התנסות חווייתית ובלתי-אמצעית עם נוף העמק ותכניו. במרכז התצפיות ניתן יהיה לצפות בשטח הטבעי מנקודה מרכזית על הגבול בינו לבין הפארק האינטנסיבי. התצפית תתבצע מקומת הקרקע וממרפסת תצפית נרחבת ומוסווית, אשר לצידה חללים לפעילות לימודית שקטה. באזור בית האריזה הישן יש מספר משטחי-בטון ששימשו בעבר תשתית למבנים. אלה ישמשו תשתית למבנים תומכים בפעילות הפארק, כגון שירותים ומחסן.

מרכיבים/פעילויות	קהל משתמשים	מתקנים	שטח	עיצוב
חלל תצפית מרכזי	מבקרים בעמק, בודדים וקבוצות (מקום ל-2 קבוצות בו-זמנית)	חלל מרכזי עם חלונות תצפית אל העמק; משקפות, שלטי הסבר, ספסלים, מתקנים להצגת אמצעי הסברה;	100 מ"ר	חלל סגור עם חרכי תצפית בצד הפונה לעמק וחלונות גדולים הפונים לעבר שביל הגישה;
2 חדרי פעילויות	קבוצות (בתי-ספר, תנועות-נוער, מטיילים)	חדרי לימוד ופעילויות לקבוצות	100 מ"ר	
אזור לפעילות יצירה		ספסלים ושולחנות לפעילות, ברזייה, פחי אשפה, סככה;	200 מ"ר	אזור מרוצף ומקורה, פתוח לסביבה בצד הפונה לשביל הגישה;
מרפסת תצפית עליונה		תצפית מוגבהת במפלס שני של המבנה; סככה וספסלים; אפשרות לפתח בהמשך בית-קפה, בהתאם לתפעול העמק ולכדאיות הכלכלית;	150 מ"ר	קירוי קל ומעקה עץ
שירותים		5 אסלות	25 מ"ר	
מחסן כלים			25 מ"ר	
סה"כ שטחי רצפה במ"ר (2 מפלסים)			600 מ"ר	

מבנה ציבור צפוני

החלק המקורה של מחלף בייט מתוכנן להיבנות בעתיד כשכונת מגורים עם מפלסי-חניה מעל לכביש בגין. האזור המקורה שמדרום לכביש, מגשר בין שכונת גבעת-מרדכי לבית וגן והוא תוכנן כשטח ציבורי פתוח במסגרת התכנית שהופקדה בעבר למחלף בייט (מס' במ/ 4761). זהו שטח נרחב של יותר מ-3,000 מ"ר, עם גישה נוחה לרכב ותצפית לעבר נוף העמק. אנו ממליצים לייעד אותו כמבנה-ציבור של עיריית-ירושלים, על-פי הצרכים העירוניים, והוא ישמש גם כניסה צפונית לעמק.

את הקירווי הצפוני של כביש בגין, שתוכנן בעבר למגורים, אנו ממליצים לייעד למבני ציבור או לתעסוקה, בתוספת שטחי-חניה לציבור.

עמדת תצפית אופיינית

מרכיבים/פעילויות	קהל משתמשים	מתקנים	שטח ומיקום	עיצוב
תצפית לקהל כ-4 מתקנים	המטיילים בפארק	סככת עץ פתוחה; מעקה עץ גבוה שיסתיר את הצופים לעבר השטח הטבעי; בסככה ישולבו ספסלי עץ. בנקודות מסוימות מתוכננת עמדת תצפית מוגבהת עם מדרגות. לוח הסבר, משקפות;	עד 15 מ"ר; מיקום עמדות תצפית: בגבעה הצפונית, למרגלות כביש גולומב; מגשר הולכי הרגל ומן הגן הצפוני;	מתקן-עץ מוקף צמחייה טבעית ומוסתר; שלטי הדרכת.
תצפית יחידנית/בודדת	עמדה מתאימה לבודד או לזוג	סככה/ מסתור עם מקום ישיבה מוסתר;	4 מ"ר	מתקן-עץ מוסווה בצמחייה טבעית;

מערכת כניסות ושבילים בפארק

לפארק שתי כניסות עיקריות. ממזרח, הכניסה הקיימת מגבעת-מרדכי. דרך עפר מובילה לחניה ולמרכז התצפיות. מדרום, מצומת-פת, דרך מרכז המבקרים שישולב עם טיילת לאורך רחוב גולומב.

כניסות משניות: ממזרח, משכונת גבעת-מרדכי, מול רחוב שח"ל, אל הגן הבוטני. מצפון, ממחלף בייט, מתחברת למערכת השבילים של הגן הצפוני.

מערכת שבילים היקפית המקשרת בין האזורים העיקריים: מדרום-מזרח ומדרום, הכניסה המרכזית לפארק, דרך טיילת גולומב ומרכז המבקרים. ממערב, השביל לאורך כביש בגין.

מצפון - מערכת השבילים של הגבעה הצפונית; ממזרח - עובר השביל בתפר שבין הגן הבוטני לאזור החיץ שבין הפארק האינטנסיבי לפארק הטבעי ומתחבר למרכז התצפיות ולכניסה לעמק.

5.2 טבלת שטחים מסכמת

מפה מס' 9 – חלוקה לייעודי-שטח

מיפוי: טלי פיניש

מספר יחידה	אזור	שטח בדונמים
1	אזור פעילות נופש אינטנסיבי – הגן הצפוני	25
2	גן בוטני – מורדות הבתה	25
3	אזור חינוכי – הבית הערבי	1.5
4	חניה	3.5
5	גן חושים	4.5
6	אזור פעילות נופש אינטנסיבי – מתחם מרכזי	55
7	אזור פעילות נופש אינטנסיבי – חורשת ההרפתקאות	9
8	אזור שיקום חקלאות עתיקה – מתחם צפון-מזרחי	30
9	שטח טבעי	65
10	אגם	4.5
11	שטח למרכז המבקרים	1.5
12	אזור שיקום חקלאות עתיקה – מתחם דרומי	15
13	שטח קידוח "ירושלים 1"	0.5
סה"כ		241

לסיכום: פארק מפותח: 120 ד' ; שטח חיץ (אזור שיקום חקלאות): 45 ד' ; שטח טבעי: 65 ד'

מיפוי ממוחשב: ניצה לרנר

	אצור פֿערזלענע נאָשע ופּנאָ
	חורשע הרשחקאות
	טײַלע
	אן חוואַש
	אצור חונטע
	אן מואַל - חורשע הרשח
	שאל גלחניע
	אצור טעצ
	שקאָ חרף־אָת אַרשח
	חוקוּחַ חס
	אַרש נחל
	חכנה צימור
	קיצל חס ורשעלס 1
	חחחח חכנו אש
	חצחח חחח
	חצחח חחחח
	שכיל אפּנאָ
	גזר חיה
	חחח חחח
	שכיל חחח חחח
	שכיל חחח חחח חחח
	שכיל חחח חחח חחח
	שכיל חחח חחח חחח